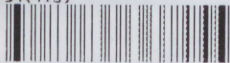

POSREDOVANJE ZA NOVIJŠO ZGODOVINO

K

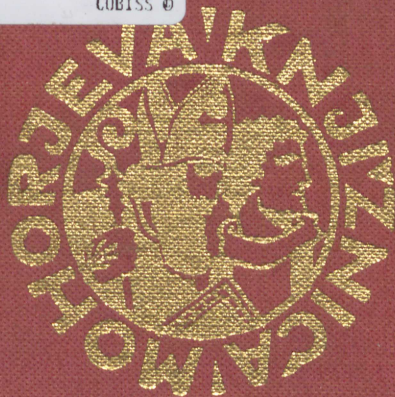
1103/53

94(415)

0194903/2

COBISS 0

LE. in I. P.

IRSKA

MOHORJEVA KNJIŽNICA 53

IRSKA

1932

ZALOŽILA DRUŽBA SV. MOHORJA V CELJU
NATISNILA MOHORJEVA TISKARNA V CELJU

(FRAN MILAVEC, CELJE).

75.
Župnijska knjižnica

IRSKA

SPISALA

L. E. IN J. P.

1103

29. April 1949 / 342

V današnji dobi, ko je toliko govorice o narodnostnih manjšinah, ko čujemo dan na dan o trdovratnih bojih raznih narodov, ki se bore za priznanje svoje kulturne in jezikovne svojstvenosti, se borba Ircev skoro pozablja; Evropa in zlasti njena severna velesila, Anglija, hoče reševati manjšinska vprašanja izven svojih mejá, a ne vidijo napora lastnih narodičev, ki so v stoletjih izčrpali svoje moči v borbi za vero in jezik svojih pradedov. Prav gotovo je, da ni na svetu naroda, ki bi bil pokazal toliko vztrajnosti in žilavosti, kot je bil irski narod, čigar borbe za narodno bitnost in bitnost katoliške veroizpovedi segajo prav v 12., oziroma 15. in 16. stoletje.

Doba prosvetljenosti in narodne samozvesti pri posameznih narodih v Evropi je v primeri s »prosvetljenostjo«⁶ Irske jako mlada. Saj se začenja prav za prav šele po francoski revoluciji in vzplamti v evropskih deželah leta 1848. Prav ta prosvetljenost je bila bolj vzgon gospodarske in narodne osamosvojitve, dočim je bila irski »prosvetljenosti«⁶ vodnica duhovno utrjena in v vso narodno dušo proniknjena verska zavest in z versko za-

vestjo šele narodna zavest; zlasti ko je v dobi protestantizma odločalo geslo: »Boj Ircem, ker so katoličani«, in je preganjanje veljalo veri in posredno z vero narodnosti. S teh vidikov moramo presoјati stoletne irske spore z angleško oblastjo, ki se je vprav pri irskem narodu tako daleč izpozabila, da je uporabljala najbolj barbarske načine, da bi ugonobila irski živelj. In ker so bili Irci v svoji borbi primorani računati z gospodarsko močnejšim sovražnikom, je bilo treba za ta boj res neke močnejše, to je duhovne upravičenosti, ki se ni izživiljala samo v zunanjih besednih paradah in blestečih frazah narodu, o svobodi, enakosti in bratstvu. Vse to bi se itak kmalu udušilo v liberalnem, na sebičnosti in materializmu zgrajenem gospodarstvu, ki ni narodnostnega gibanja samo ubilo, temveč je narode duhovno in telesno še bolj zasušnjilo. Narodi, ki so iskali svobode samo v gospodarskem liberalizmu, niso postali samo sužnji vladavin, živih človeških tvorb, postali so tudi sužnji mrtve snovnosti, kapitala, torej prave robske duše. Irci pa ne tako. Duševnega robstva jih je obvarovala iz stoletij v stoletja sklenjena doslednost, ki se ni opajala z romantičnimi sanjami, temveč je črpala moči v večnostnih resnicah. Zato je le tako mogoče razumeti irsko nezlomljivost, le tako je razumeti neuspeh Angležev, posebno če pomislimo, da so že v 12. stoletju hoteli Irce po-

polnoma spraviti s sveta. Besede, ki jih je zapisal veliki glasnik slovenskega naroda Ivan Cankar:

»Močan si, o slovenski narod! Tisoč in pet sto let krvaviš, izkrvavel nisi! Narod mehkužnik bi dušo izdihnil, še sveče bi mu ne žgali, še bilj bi mu ne peli; ti pa, tisočkrat ranjen, v trpljenju utrjen, ti komaj zmaješ z rameni pod težko sovražno pestjo in praviš: „Nikarte! Ta burka traja že tisoč let!“

Te besede veljajo tudi za Irce, ki jim je bil leta 1801. vzet zadnji simbol samostojnosti, parlament v Dublinu, vsaj na zunaj pričajoč o narodu in o hotenju Ircev. Parlament je bil razpuščen, Anglija pa je vso zakonodajo združila v london-skem parlamentu.

Irci, ki so bili vsaj postavno na ozko odmerjenem ozemlju skóro do 16. stoletja samostojna država in so od tedaj imeli v Dublinu svoj parlament, so morali v londonski parlament in so bili tako prisiljeni, ukloniti se tisti oblasti, ki je že itak do dobra izmozgala irski narod. Pripravili pa so se na neizprosni boj proti centralizmu in javno pred državniki in narodom zagovarjali upravičenost do samostojnosti, ki jo je irski narod zaslužil in s krvjo plačal. Boj je bil neizprosni in je trajal prav dotlej, dokler niso angleški državniki spoznali, da je centralizem bolni tvor na telesu angleške države; in ko je angleška velesila dosegla po vojni 1914—1918 višek svoje moči v zgodovini,

je zasijala po 120letnem boju zmaga tudi Ircem, ki so dočakali osvobojenje.

Nas zanimajo stoletni boji Ircev za svobodo, vzroki, ki so privedli do centralizma in mu dali sokov za življenje v celem stoletju, zanima nas vprašanje, kakšne posledice je rodil centralizem, ko je že zagospodaril, kje je črpal izmozgani irski narod toliko neukrotljive sile, da je v krvavem, neenakem boju zmagal.

Vsa ta vprašanja nam najlepše in najjasneje osvetljuje zgodovina irskega naroda sama, ki je prav za prav strnjena borba za obstanek.

Prvotna zgodovina Ircev.

Domovina Ircev, Irski otok (84.415 km²), je podobna kotlini, ki pa ima v svoji sredini rodovitne, večno zelene planjave, zavarovane od vseh strani z visokim gorovjem (do 1000 m), strmo padajočim v morje. Doline, ki se pogrezajo skoro do morske gladine, so deloma močvirnate in jih krijejo debele plasti rjave šote. Poljedelstvo ni v toliki meri razvito kot živinoreja, podnebje je pa izredno milo. Padavine so enakomerne, topli toki oceana obkrožajo ves otok, da zelené obronki hribov in planjave v vsej svoji raztegnjenosti tudi pozimi. Zato ime: Večno zeleni otok (Emerald Isle = Ajl). Lovor raste na prostem, črede živine se pasejo vse leto. Nekdaj so otok pokrivali neprodirni hra-

stovi gozdovi, ki jih je izsekala neusmiljena angleška roka, les so pa uporabljali v angleških ladjedelnicah. V notranjosti so prekrasna jezera, jezero Killarney je podobno Blejskemu jezeru. Sploh je pa Irska po svojih prirodnih bogastvih in lepotah svetovno znana. Zeleni marmor iz Irske se izvaža po vsem svetu. Kljub vsemu prirodnemu bogastvu je bil in je deloma še irski kmet najemnik angleških lordov, obdeloval je zemljo zanje, zanje pasel velikanske črede živine in spal v ilovnati koči ter hrepenel stoletno hrepenenje po svobodi, dočim so se njegovi rojaki, sinovi, očetje in dedje preselili v tuje kraje, ker niso mogli preboleti zatiranja in umiranja irske svobode. Samo po letu 1840. se jih je izselilo nad tri milijone, dasi je mogel rodovitni otok prehraniti leta 1841. tudi 8,175.124 prebivalcev.

Irci so po svojem pokolenju večinoma Kelti, ostanek naroda, ki je nekdaž poplavljal vso Francijo, del Nemčije in prispel tudi do Male Azije ter se ustavil na Balkanu. Iz sedanje Francije so se Kelti pod imenom Pikti in Škoti selili na Škotsko in Irsko, vobče so se pa imenovali Kelti.

Kelti so sčasoma in ob povodnji narodnih preseljevanj izumrli ali se pa spojili z drugimi narodi Evrope. Ostali pa so na Irskem, na Škotskem in na Angleškem v Walesu (Velsu), ki ima še danes svoj literarni jezik. Razen teh so še bretonski Kelti, ki so v 5. stoletju pribežali iz Anglije. Irci

so se naselili na Irski otok, ali kakor ga sami imenujejo Erin, 300 let pred Kristusom, torej v dobi Rimljanov. Razvili so bujno poljedelstvo in iz starih pripovedovanj doznavamo, da je žito tako bujno pognalo, da so se v njem lahko skrivali jeleni. Ustanovili so si svoja kraljestva in jih uredili čisto po svoje. Do prihoda misijonarjev so bili tudi Irci še kolikor toliko divji in barbarski narod. Tacitus piše o njih: *Ingenia cultusque hominum non multa a Britannis differunt.* (Značaj in izobrazba se ne razlikuje kaj prida od Britancev.) (*Agric. XXLV.*) Prazgodovina sama je zavita v meglo, dasi so bili irski rodovniki s silno vestnostjo ohranjeni.

Po starem keltskem izročilu (tradiciji) so bili Irci razdeljeni v množico rodov ali klanov (keltski *tuath*), ki so si svobodno volili svojega kneza (*»ri«*). V 9. stoletju je štela Irska 185 takih rodov. Ti knezi so bili podrejeni nadknezu (*»ruiri«*) cele pokrajine, a nadknezi spet vrhovnemu kralju cele Irske (*»ardri«*). Prvi tak kralj se pojavlja v irski zgodovini ob koncu 4. stoletja v osebi Nialla, ki je kot knez mesta Tara polagoma zavladal nad vso deželo. Vendar so knezi izvrševali vladarsko oblast samo nad svojim rodom. Predsedovali so skupščini svobodnih mož, ki je imela pravico voliti kneza. Izbirala ga je sicer iz rodovine kneza, a ni bila vezana na njegovega najstarejšega sina. Najsposobnejši iz knežjega rodu je imel prednost. Ta izbor se je vršil večkrat pred smrtjo kneza (zakon *»Tanist«* =

»drugi« za knezom). Knezu in njegovemu nasledniku je skupščina odkazala zemljo v dosmrtno posest in rabo, medtem ko je veljala vsa druga zemlja kot skupna last celega rodu. Del te skupne zemlje je služil vsem za pašo, lov in pridobivanje šote. Zemlja, preorana v polja in njive, se je od časa do časa znova razdeljevala med kmete (zakon »Gavelkind«). Popolnoma svobodno torej nikdo ni mogel gospodariti s svojo zemljo. Rodovitna dežela je vse prebivalce lahko preživljala in dokler so bili v veljavi starokeltski pravni običaji, Irska ni poznala lakote in kmečkih puntov. Rodovi so stanovali v razsežnih naselbinah, vsaka hiša záse je bila obdana z nasipom in leseno ograjo. Hiše so bile lesene, vrata hiš pa pestro poslikana in okrašena z zlatom in srebrom. Knežji dvorci (»Dun«) so imeli velike dvorane, okrašene z dragocenimi rezbinami, posebne sončne hišice za gospe (»grianan«), močna gospodarska poslopja itd.

Posamezni knezi (»ri«) so imeli do nadknezov samo obveznost, da so jih morali enkrat na leto z njihovim spremstvom gostoljubno sprejeti in jim dati za šest tednov nekaj moštva na voljo za njih vojne pohode. Za to so jim nadknezi pošiljali letno razna darila. Sicer pa so bili popolnoma samostojni vladarji. — Iz vse irske miselnosti diha širokosrčna svoboda ljudske samouprave in prav v tem je eden glavnih vzrokov sedemstoletnega, nespravljivega boja med Irci in Angleži. Ti so bili

vdani sestavu gosposkega, nedemokratskega fevdalizma, ki gleda v kralju absolutnega gospodarja nad vso zemljo podanikov, ki jo kralj po mili volji podeljuje svojim privržencem. Ljudstvo je bilo pri tem sestavu brez lastninske pravice in obsojeno, da tlačani vse življenje grofom in lordom. Kralj, ki kot lastnik zemlje z njo popolnoma svojevoljno gospodari, je bil demokratskim Ircom nepojmljiv in tuj.

Demokratska uprava Irske je imela tudi svojo senčno stran. Ker ni bilo močne osrednje oblasti, so se posamezni knezi iz zavisti med sabo bojevali in slabili. Toda na Irskem v tem oziru ni bilo nič slabše kot v evropskih državah, kjer so tudi plemiči in deželni knezi zasledovali svoje osebne, krajevne koristi in bili v neprestanih medsebojnih bojih. A med irskimi rodovi je vladala močna duhovna vez, kakor nekdanj med grškimi državicami.

Rodovi so se zavedali svoje krvne in narodne skupnosti; imeli so številne šole, v katerih so se vzgajali pesniki, bard, sodniki, zdravniki, znanstveniki. Rodovi so določene rodbine celo primorali, da so se najspodobnejši njihovi člani posvetili učenju in vedam; v to svrhu jim je bil odkazan del skupne zemlje. Čeprav ljudstvo ni znalo čitati, je z največjo slastjo poslušalo pripovedovanje pesnikov in modrecev in se tako izobraževalo ter ohranilo izročila praočetov. Pesniki, učenjaki, šolniki so

uživali od pradavnine na Irskem posebne prednostne pravice in časti, tako da smemo reči: Irce so bili najbolj ukaželjen in svobodoljuben narod v Evropi.

Razvoj krščanstva na Irskem.

Krščanstvo je na Irskem zgodaj vzbrstelo. Že v prvih stoletjih po Kristusu sta bili Irska in Anglija v trgovskih zvezah; in tako so se vseljevali tudi posamezni kristjani, z njimi celó nekateri menihi. Anglija je namreč imela že v četrtem stoletju urejene cerkvene občine in je na cerkveni zbor v Arles leta 314. poslala dva škofa. Prvotno so bile na Irskem raztresene posamezne katoliške družine, ki pa niso imele stikov s cerkvenimi poglavarji in duhovniki. Zdi se, da je šele sv. Paladij skušal urediti cerkvene razmere na Irskem, kamor je prispel leta 431. s štirimi duhovniki. Toda umrl je že naslednje leto.

Z uspešnim misijonskim delom je začel šele sv. Patrik (leta 432.). Rodil se je v vasi med Dunbartonom in Glasgowom, ki je pozneje dobila ime Killpatrik. Prispel je najprej v Taro in spreobrnil takratnega kralja. Politična, po rodovih izvedena organizacija Irske, prirojena navezanost na skupno zemljo in nekako družinsko občestvo Ircev je v krščanstvu našlo oporo; krščanstvo s svojo vesoljno ljubeznijo je osvojilo Irce in jim zavest skupnosti le še posvetilo. Krščanstvo je bilo edini

tuji element, ki mu je uspelo, prodreti v srca Ircev in jih popolnoma osvojiti. Cerkev se je znala vmi-sliti v irsko izročilo, vrasla v irski družabni ustroj in s svojimi samostanskimi celicami tvorila plemensko organizacijo po pravcu irskih klanov. Opatje so bili izvoljeni kot poglavarji rodov, zemljišče so odstopili poglavarji, ki je bilo potem skupna lastnina menihov. Cerkev si je prilagodila irski jezik, si obdržala stare, plemenite irske navade, dočim je kvarne običaje, temelječe še na poganstvu, z vzgojo stopnjema odpravljala. V kaki tesni zvezi je bila Cerkev s kraljem in narodnimi šegami, nam precej preprosto, vendar dovolj nazorno opisuje stara irska legenda.

Menihi sv. Kolmana so bili nekega dne silno potrti. V glavnem mestu so kronali kralja in ker slovesnosti niso mogli prisostvovati, jih je prevzela žalost. Velikemu svetniku so se zasmilili, pokleknil je in molil zanje. In glej! Prišli so angeli iz nebes, se razvrstili in menihom uprizorili prave narodne igre, tekme in dirke, kot jih je gledalo ljudstvo v kraljevski prestolnici.

Katoliška cerkev je postala pospeševaljica narodnih pesmi, zaščitnica narodnih šeg in običajev in Ircem puščala vso svojstveno samobitnost. O sv. Patriku se pripoveduje, da ni maral poslušati pesnikov goslarjev (bardov), ker se je bal, da bi se v molitvi preveč raztresel. Legenda ve, da je stopil

angel iz nebes in naročil svetniku, naj pesmi ne samó posluša, temveč tudi zapisuje.

Če upoštevamo vse to in če znamo vzporediti dušo irskega človeka z duhovnimi vrednotami katoliške vere, ki je pripomogla, da se je narodna tradicija z njo prelila v čudovito narodno celoto, moremo doumeti, kako je mogla vera rasti z rastjo naroda in kako je mogel zatirani narod tako vztrajno braniti svojo najdražjo svojino, ki je postala meso in kri narodne celote — katoliško vero. Lahko rečemo, da ga ni naroda, v čigar globino notranjosti vsega snovanja in utripanja bi vera tako neposredno proniknila. Irski samostani so bili žarišča prave prirodne pobožnosti, samoodpovedi. Čuvstveno prepletenost verskega dognanja je krečila znanost, ki je v vseh časih našla najzvestejših zagovornikov vprav med stenami samostanov. Irska je že zgodaj slovela kot globoko verna dežela in tako zaslužila ime »otok svetnikov«. Irska pobožnost ni poznala sebičnosti, ne napuha, ker je bila bolj nadnaravna, odtrgana s tal snovne navezanosti. Irci, po naravi ločeni od sveta in njegovega vrvenja, se morejo vztrajneje zamekniti v nadnaravno resničnost. Samota jih zamamlja in jim lega v dušo, neskončnost oceana jim stopnjuje misel na večnost; posebno divja zahodna obal jih dviguje k neskončnemu Bogu. Prirojena skromnost je versko čuvstvo le pospeševala in v verskem čuvstvu je hlepenje po kopičenju svetnih dobrin zlahka

zamrlo. Skromnost, nesebičnost in prava, iz duše kipeča pobožnost Ircev je v samostanih vzgojila množico misijonarjev, ki so sejali seme Kristusove besede po vsej Evropi. Otok »učenosti« in otok »svetnikov« je bil ločen od burnega političnega življenja celin in v dobah najljutejših bojov med svetnimi oblastniki in papeštvom v srednjem veku je bila Irska otok miru, žarišče znanosti in izpodbuda k pobožnosti. Upravičeno so se Irci ponašali, da na njihovih tleh ni tekla mučeniška kri. Ob normanskem navalu leta 748. jim je normanski škof to celo očital. Nadškof v Cashelu (Kešelu) ga je seveda prav spretno zavrnil, češ, da irsko ljudstvo ni nikoli dvignilo roke proti svojim svetnikom. S prihodom Normanov, ki so vajeni ustvarjati mučenike, pa utegne biti tudi Irska oškropljena z mučeniško krvjo. Prerokba se je kesneje le prebridko uresničila.

Da pa Irska ni poznala mučencev vsaj dotlej, je pač razumljivo, ker je vera osvojila tudi srca poglavarjev. Dostikrat je poglavar plemena postal tudi predstojnik samostana in samostanske naselbine, ki so bile na Irskem silno številne. Sv. Patrik pravi: »Sinovi in hčere Ircev so prišli v samostane v tolikem številu, da jih ni mogoče prešteti.« Okrog samostanov so se razvijale šole, ki so s sodelovanjem Cerkve in poglavarjev tvorile najvzornejšo celoto, nekako duhovno družino, vso posvečeno Bogu. Škofje in duhovniki so bili vzorni služabniki

božji in že v prvi dobi krščanstva (od leta 450. do 542.) je delo sv. Patrika, ki je umrl leta 465. (ali po drugih podatkih 493.), rodilo bogate sadove. Imenik irskih svetnikov pravi glede prve dobe: Vsi škofje so bili znameniti, sveti in polni sv. Duha. Svetih mož pa našteva 350, med katerimi so po širokem svetu poznani sv. Sehnal (Secundius), Auxilius, Benigen (Benignus), Iserninus itd. Imeniki iz druge dobe krščanstva (542—599) navajajo 300 svetih mož, škofov in duhovnikov. Šole so se tedaj že tako razvile in ljudstvo je že tedaj tako vzljubilo pouk skromnih, v ilovnatih kolibah stanujočih menihov, da je prihajalo kar trumoma v šole. S svojo dosledno strogostjo in s svojo prepričevalnostjo so irske šole zaslovele po vsem svetu. Ko je bila znanost na celini skoro pregnana in uničena, je bila na Irskem v polnem razcvetu. Misijonarji so jo spet zasejali na razvalinah stare Evrope, kajti obšli so ves tedaj znani svet in ustanavljali na podnožju Pirenejev obširne samostanske naselbine, prav tako ob Donavi. V irske šole so se začeli javljati ukaželjni učenci vseh narodov. Oglašali so se zlasti iz Anglije in Francije. Irski samostani so jih prijazno sprejemali in revnejše celo brezplačno vzdrževali. Treba je bilo novih in večjih samostanov, da so mogli zajeti tolike množice. Sv. Brendan († 577) je ustanovil samostan clonfert v Connaughtu (Klon... Konodu) in postal baje predstojnik 3000 menihom, ki so se pa preživljali z delom svojih rok in tako

mogli vzgajati tudi siromašne dijake. Sv. Ciaran (umrl leta 544.) je ustanovil samostan in šolo na otoku Lough (Loh) Ree, ki pa kmalu ni zadoščal navalu učencev. S pomočjo kralja je sezidal samostan Clonmacnoisa, ki je bil več stoletij žarišče krščanske vede in pobožnosti. Stari zapiski omenjajo v tej dobi kot zaslužnega svetnika, katerega rojstvo je napovedal baje sv. Patrik, sv. Senana. (Znan v slovenski literaturi, in sicer v Prešernovi pesmi, odnosno prepesnitvi: Sv. Senan.)

Med najuglednejše ustanovitelje samostanskega življenja pa štejejo po pravici sv. Kolumcilla (nazvana tudi Kolumba), ki je ustanovil 37 samostanov in znal s svojim vplivom pomirjevati razburjene duhove med poglavarji. Leta 563. je odjadral na Škotsko, kjer je ustanovil na otoku Hi ali Jona samostansko naselbino z irskimi menihi. Pokristjanil je večino Piktov in Škotov in v resnici zaslužil ime: apostol Škotov. Skrbel pa ni samo za pokristjanjenje, kristjanom je nudil tudi izobrazbo in omiko. V svoji celici je prepisal okoli 300 knjig in tako ohranil napisano božjo besedo še poznim rodovom. Njegov strogi samostanski red je bil zasnovan v duhu benediktinskega reda, samo da so benediktinci nekatere strogosti omilili.

Kako razvito je bilo na Irskem samostansko življenje in koliko je bilo duhovniškega naraščaja, nam očituje samo dejstvo, da so bili leta 622. vsi

angleški škofje Irci, ali pa vsaj vzgojeni v irskih samostanih. Pobožnost Irske je slovela in samo iz Anglije so prihajale na čudežni otok cele ladje pobožnih romarjev, da čujejo besedo božjo iz ust svetih irskih mož. Središče učenosti in hrepenenje vseh ukaželjnih mladeničev iz Anglije in Francije je postala univerza Lismore, ki jo je ustanovil škof Chartaghe ali Mohuda imenovan. Irci so učence sprejemali gostoljubno in tujci so z gostoljubnostjo prejeli tudi pouk o krščanski ljubezni, dobili knjigo in z njo neusehljivi vir znanosti. Prav v tej dobi se je Cerkev na Irskem zelo dvignila, zapisnik svetnikov iz te dobe (od leta 599.—655.) pa govori tudi že o svetih možeh puščavnikih.

V devetem stoletju je bila irska cerkev najznamenitejše središče vse krščanske prosvete in omike. Irski misijonarji so raztegnili svoje območje po vsej Evropi. V Italiji: sv. Donatus kot škof v Fiesoli, sv. Frigidian kot škof v Lucci, sv. Albinus in Cumean; v Franciji pa sv. Mansuetus, Finlakg, Fiachre, Furseus, Allan in Petran; v Belgiji sveti Lerin, Ultan, Foilan, Viro, Kilian. Posebno zahvalo je Ircem dolžna Nemčija; mnogo njenih pokrajin časti kot svoje svetnike irske misijonarje. Izmed najvažnejših in najbolj znanih omenjamo sv. Albuina, Erharda, Fridolina, Virgilija, Kiliana, Galla (deloval v Švici), Kolmana (deloval v Avstriji). Tudi sv. Bonifacij je bil najbrž irskega pokolenja. Za pokristjanjenje Anglije (razen južne province

Kent) so si pridobili največ zaslug irski misijonarji, da omenjamo samo Aidana, Finana in Volmana.

Vse organizatorične slabosti, ki jih nekateri zgodovinarji pripisujejo irskim misijonarjem, češ, da irske škofije in župnije niso poznale strogo ločenih mej, so pa spričo plamteče gorečnosti za svoj poklic, spričo samozataje, požrtvovalnosti in neovrgljivega zaupanja v Boga in v sili krščanske ljubezni usehnile. Ne smemo pa prezreti, da je tudi irska cerkev slonela na strogi skupnosti, nekaki družinski zavesti. Irska nesebičnost, iz vse notranjosti zajeta pobožnost je mogla premagati vse in je premagala tudi poganstvo. Le tako so mogli biti deležni tolikega zaupanja in ljubezni, le tako moremo razumeti, da so v irski zgodovini dostikrat postali škofje celo poglavarji raznih rodov in da je postal škof v Cashelu (Kešelu) Cormac Mc Cullinan tudi kralj cele province Munster.

Normanski pohodi na Irsko.

Za Irsko so se začeli najprej zanimati Normani, ali kakor so jih Irci imenovali, Danci. Irsko so pričeli napadati prav za prav že leta 748. Prihajali so na majhnih čolnih in spočetka samo ropali, pozneje si pa osvajali otoke, naselbine, požigali in si gradili trdnjave. Ker so imeli uspeh, so se bližali tudi z večjimi ladjami. Ob teh roparskih pohodih je največ trpela duhovščina in Cerkev. Cerkevno

premoženje je bilo največkrat uplenjeno, cerkve požgane, verniki pa vsaj z obale razkropljeni v notranjost otoka.

Normani (Norvežani in Danci), ki so v 9. in 10. stoletju stopili na irska tla, so bili v takratni dobi najboljši trgovci in mornarji, pa tudi najbolj razvpiti razbojniki vse Evrope.

Njihove ladje so posredovale ves promet v severnih predelih Evrope. Iz notranjosti Rusije so prevažali blago preko baltiških dežel v Anglijo, katero so itak zasedli, odtod pa v Francijo in Španijo. Pomorska oblast je bila v njihovih rokah in so se po pravici nazivali »kralji morja«. Irska jim je bila kot vmesna postojanka zelo pripravna in za roparske pohode so bile irske luke pravo zavetišče. Irci niso bili vajeni, da bi jim gospodaril tujec, in so se seveda dvignili z vsemi silami. Spočetka so zmagovali Normani in prav v teh bojih se je pokazalo, da klanski sostav ni vedno priporočljiv. Za odpor bi bilo treba osrednje sile in močne organizacije; nikjer ni bilo utrjenih mest in, kar je še najhujše, tudi sloge ni bilo. Posamezni poglavarji so skrbeli le zase, krutost in nezvestoba barbarov je pa vplivala tudi na irsko ljudstvo, v katerem se je omajala zavest časti in dolžnosti. Normanski divjaki so nekatere samostane popolnoma uničili in menihe največkrat pomorili. Da se Irska iznebi nadležnih roparjev, se je bojem pridružila skoro vsa duhovščina in prav duhovščini se je posrečilo,

da je Irska v združeni sili iskala rešitve svoji domovini. Škofje so celo poveljevali vojski, ki je navadno imela tudi uspeh. Vendar so s svojo premočjo, z boljšim orožjem, boljšim brodovjem Normani zasedli obalo in si utrdili svoje postojanke. Kolonisti so večinoma prevzeli tudi katoliško vero, v kolikor še niso bili kristjani. Toda do končne osvoboditve je pa boj med Irci in Normani trajal skoro dve sto let.

Ko so Normani bili na višku svoje moči in hoteli okoli leta 1000. ustvariti svoje severno carstvo od ruske zemlje preko Danske do Atlantskega oceana, je zbral njihov kralj Knut veliko mornarico, sestavljeno s pomočjo Norvežanov, Islandcev, Baltijcev in Dancev, ki naj bi osvojila Dublin in z njim vso Irsko. Leta 1014. je pa Knut kljub toliki oboroženi sili pri Clontarfu (Klon...) propadel. Ni bil kos združeni irski vojski, ki jo je vodil največji irski velekrallj Brian.

Za teh pohodov je prvokrat tekla mučeniška irska kri in je prvokrat občutila Cerkev posledice preganjanja. Cerkvena posestva so dobili v roke posvetnjaki in celo prestolnica v Armaghu je prešla v zasebne roke. Člani enega rodu so jo upravljali skoro dve sto let. Izmed 15 škofov jih je bilo samo 6 posvečenih duhovnikov. Svetni ljudje so si nadevali škofovske časti, si lastili dohodke, kar je seveda moglo in moralo roditi le zavist.

Ko so se Irci po dolgih bojih otresli Dancev, so ogražali mir notranji spori. Posamezni poglavarji in kralji so se prepirali za vrhovno oblast na otoku, narod sam pa se je pogrezal v brezbožje. Cerkveni knezi so poskušali zaježiti zlo z vsemi sredstvi in se jim je to deloma tudi posrečilo, zlasti ko so nastopili sveti možje, n. pr. sv. Malahias, ki je postal nadškof v Armaghu (leta 1132.). Spoznal je, da se je treba irski cerkvi tesno okleniti Rima in točno urediti škofije in preurediti cerkvene ustanove in tudi versko življenje. Uvedel je rimsko liturgijo in se sam odpeljal v Rim, da si s papeževim odobrenjem pridobi večje cerkvene pravice na Irskem. Na njegovo priprošnjo so se ustanovili na Irskem cistercijanski samostani, ki so za procvet vere in irske kulture mnogo pripomogli. Sv. Malahias je do dobra preuredil Cerkev, odpravil zlorabe, poravnal spore za škofijske sedeže in da bi poživil versko življenje, je priporočal večkratno prejemanje svetih zakramentov, natančno opredelil cerkvene zakonske zadržke, kar je vse blagodejno vplivalo na verski razvoj Irske. Ircem so bile take »novotarije« še dosti pogodu, razen tistim, ki jim je bila vera že skoraj gola zunanost. Toda ko je hotel sv. Malahias zidati večjo in bolj moderno cerkev, ki bi naj bila iz kamenja, so se uprli, češ, da hoče uvajati tuje navade. Rekli so mu: »O bone vir, quid tibi visum est nostris hanc inducere regionibus novitatem. Scoti sumus, non Galli.« (O dobri mož, le kaj

ti je v glavi, da hočeš uvesti pri nas take novotarije. Škoti smo, ne Galci.) Hoteli so reči: mi smo Kelti, ne Latinci. Veliki svetnik, ki je prav za prav zasnoval še danes veljavno razdelitev škofij na Irskem, je umrl leta 1148., ko je hotel v Francijo do papeža Evgena III.

Dasi je Irska zaradi normanskih pohodov silno trpela in številnih razvalin zlepa ni bilo mogoče popraviti, so se pa Irci od Normanov marsikaj naučili. Seznanili so se z gradnjo ladij in odslej so znali voditi trgovino, zidati in utrjevati mesta in si tako ustvarjati zunanjo snovno kulturo. Notranja kultura Ircev je pa ostala nepokvarjena; kajti tuje prvine duhovne kulture se pri Ircih niso mogle udomačiti. Družabni sostav in vsa miselnost vrednotenja sta ostala pristno irska. Poleg tega so pa bili Irci toliko prožni in gibčni, da so si vse tuje vplive, kolikor se jih niso že spočetka otresli, znali prilagoditi in so jih izoblikovali primerno irski miselnosti. Tujci so nehote vsrkavali vase ozračje irske omike in postali celo irski domoljubi. Le normanski priseljenci na obalah so se pozneje priključili nameram angleških osvajavcev.

Početek irskih bojev z Angleži.

Po normanskih roparskih pohodih se je pričelo šele pravo trpljenje Ircev. Za deželo, ki je bila in je po svojih prirodnih zakladih, po svojih rodovit-

nosti bogata, so se zanimali tudi Angleži. Zasesti jo je hotel že Vilhelm Osvajavec (angleški kralj od leta 1066—1087). Dvor pa v to ni privolil, češ, naj ne stori zla narodu, ki mu ni storil zla. Šele kralj Henrik II. (1154—1189) je leta 1154. poslal škofa Salisburijskega k papežu Hadrijanu IV., da bi mu dovolil pohod. To je Henrik utemeljeval s tem, da hoče nevednemu ljudstvu poskrbeti pravi pouk in iztrebiti iz vinograda Gospodovega nadležni osat, ker so baje Irci preveč samostojni in se niso prilagodili rimskim naredbam. Deloma je bilo to res; pokrajinski velikaši so bili v neprestanih medsebojnih bojih, cerkve so propadale, knezi so grabili cerkveno imetje, šole so nazadovale, cerkvene službe so se prodajale, deloma so jih zasedli svetni ljudje. In ker da je vsaka katoliška pokrajina prav za prav v oblasti papeža, mora zasedbo odobriti le papež. Papež je dobremu namenu, ki je pa imel zgolj politične osti, verjel in izdal dovoljenje za pohod, da bi »zajezil povodenj pregreh, poboljšal razvade in sejal seme čednosti«.

Toda za vpad niso bili ne baroni niti kraljeva mati. Papeževo dovoljenje je do leta 1169. ležalo v skrinji. Vabil pa je Henrika II. na Irsko zahodni irski knez Diarmoid, ker ga je irski nadkralj Ruaidhri odstavil in pregnal. Leta 1171. se je Henrik izkrcal z večjo armado v Waterfordu in v Dublinu.

Da so Henrika II. vodili pri pohodu na Irsko samo sebični nameni, se ne da utajiti. Šlo mu je za

bogastvo, šlo mu je za posvetno oblast. Leta 1170. je angleška vojska začela osvajati obalna mesta, padel je Waterford, Dublin itd. Kralj Henrik se je leta 1171. sam pripeljal na Irsko, da prisostvuje poklonitvi nekaterih irskih knezov, ki so ga priznali za »gospoda Irske«. Najbolj trdovratno so se branili knezi Ulstera. Henrikova oblast je bila v treh, štirih pokrajinah priznana, ostalo je delno domače pravo, zvestobo so pa knezi morali priseči angleškemu, ne več irskemu kralju v Connaughtu. To prisego je kralj tolmačil tako, da so se mu irski kralji ali vladarji (delila se je Irska v štiri, več ali manj samostojne kneževine) popolnoma podvrgli in da je vsa zemlja prešla v n j e g o v o l a s t. Noben Irec ni tega tedaj mislil, a iz te podtaknjene in zlobne razlage prisege so angleški kralji v naslednjih stoletjih izvajali vse svoje umišljene pravice na irsko zemljo.

Angleški oblastniki se niso zmenili za irske pravice in posestvene meje. Z angleškimi podkralji so prihajali pustolovski vitezi iz Anglije, Walesa, Flamske in se utrdili v mestih ob obali, posebno v Leinsteru, pokrajini današnjega Dublina. Ustvarili so pravo kolonijo tujcev sredi Keltov in imenovali to naselbino »the Pale«: »o g r a j e n o o z e m l j e«. Začetkoma so podili s tega ozemlja vse Irce, toda kmalu so jih začeli ceniti kot izborne delavce in jih počasi kot kmete-tlačane popolnoma zaslužnjili. Ti tlačani niso imeli nikakih svoboščin in pravic,

zemlje si niso smeli lastiti, pred sodiščem so bili brezpravni. Na umor domačina je bila nastavljena malenkostna denarna globa kot odškodnina njegovemu gospodarju.

Angleškega kralja Henrika II. so bili polagoma vsi irski domači vladarji priznali kot vrhovnega vladarja, l. 1175. tudi zadnji domači velekralj Irske, Ruaidhri, a pojmovali so svoje razmerje do Angležev v smislu svoje stare keltske zakonodaje *Brehon*, ki je bržkone ostanek najstarejše arijske zakonodaje sploh. Keltska beseda »brejtheam« pomeni »sodnik« in služi kot naslov silno obširnih zakonikov, ki so bili spisani po starejših pisanih in nepisanih izročilih med leti 500—700 po Kristusu in po katerih so se Irci ravnali dobrih 2000 let prav tja do 18. stoletja. Politična in družabna ureditev je bila po teh zakonih demokratična. »Kralji« (ardri) s plemiči (flahi), ki so se delili v sedem stopenj, so vladali Irsko; svobodnjaki, ki so tvorili glavno večino naroda, so bili neodvisni, pravni posestniki zemlje in so mogli postati plemiči, če so si pridobili določeno imetje. Kralj in plemiči so dobili odkazani del zemlje v last, toda ljudstvo je bilo in ostalo pravni lastnik svoje zemlje. Revnejši sloji so prišli v neko gospodarsko odvisnost s tem, da so jim dajali plemiči živino na rejo, a najemnino so plačevali le od živine, ne od zemlje. V tem je temeljna razlika med irskim gospodarskim sostavom in fevdalnim sostavom

viteštva. V tem je namreč kralj bil p r a v n i lastnik vse zemlje in je podeljeval svojim pristašem, »vazalom«, posestva s pogojem, da pojdejo z njim na vojsko. Kmetje na teh posestvih so bili tlačani, nekako dosmrtni najemniki plemiške zemlje, ki so del svojih pridelkov oddajali svojim gospodarjem; ti pa so se pogostoma menjavali po mili volji vladarjev.

Henrik II. se je smatral za vrhovnega lastnika vse Irske in je podelil Leinster plemiču Strongbowu, Ulster Courcyju, Connaught Coganu. Fitzgeraldi so se nastanili v Kildareju, Butlers v Osoryju itd.

Ti anglo-normanski vitezi so začetkoma tep-tali staro irsko pravo, zaničevali irski jezik, žalili njihova stara izročila, zasmehovali irsko nošnjo (Irci so nosili brado, Angleži so se brili), zapostavljali irske kneze. Irci so se kajpada upirali temu nasilju, večkrat razdejali posamezne viteške gradove in trdnjave, toda njihova bolj rahla rodovna organizacija se ni mogla trajno in uspešno upirati železni strnjenosti fevdalnih grofov; njih orožje ni bilo kos šlemom, oklepom in mečem normanskih vitezov; tako se je širila do leta 1300. politična moč tujcev bolj in bolj proti zahodu. Needinost med irskimi domačimi knezi je ta razvoj le pospeševala.

Končno so klicali knezi v severnem Ulsteru, ki so se še tedaj borili proti Angležem, na pomoč Škote in leta 1315. se je izkrcal vodja Škotov Edvard Bruce (Brus) na Irskem in bil kronan za kralja. Toda

v bitki pri Athenryju l. 1316. so bili Irci popolnoma poraženi; v dvadnevem klanju je obležalo 12.000 Ircev, med njimi kralj iz Connaughta in 12 poglavarjev. Dve leti pozneje je podlegel tudi Edvard Bruce v bitki pri Faughartu in izgubil sam življenje. Zdaj so si anglo-normanski grofje znova delili irsko zemljo. Od zmage pijani Angleži so ropali, požigali, morili in razsajali po deželi, odsekane glave najvplivnejših poglavarjev so pa romale v London.

Irska omika zmaguje.

Po teh zunanjih dogodkih sodeč, so morali Irci prav kmalu popolnoma podleči angleški premoči in omiki. Toda zgodilo se je skoro obratno.

Irski knezi so namreč poslali papežu Janezu XXII. (1316—1334) spomenico, v kateri so se pritožili zoper Angleže. Poudarjali so med drugim: »Irci so se že od stoletij dalje sami vladali in si volili svoje kralje, dokler ni papež Hadrijan, sam rojen Anglež, podaril Irske Henriku II., kateremu bi morali papeži kot morivcu nadškofa sv. Tomaža Becketa odvzeti krono. Od tedaj so med Angleži in Irci stalni boji, v katerih je na vsaki strani padlo najmanj po 50.000 ljudi. Angleži so si prisvojili najlepše krajine, Irci se pa morajo pehati za kruh po hribih in v močvirju. To edino jim je ostalo od domovine...«

Spomenica nadalje oporeka postavnost in veljavnost angleške zasedbe:

»Kajti Henrik II. je v svojem in v imenu svojih potomcev obljubil, da bo ščitil cerkve, pa jim je pobral polovico posestev; obljubil je izboljšanje zakonov, pa so bili razglašeni taki, ki ubijajo vsak čut pravice. Irca lahko tožijo, Irec pa že zaradi svojega irskega pokolenja ne sme tožiti, če pa toži, mu ne verjamejo. Če je Irec umorjen, pa naj je duhovnik ali pa knez, ne sme morivca Angleža nihče soditi. Irska vdova nima pravice do vdovnine, poslednja volja Ircev se razveljavlja, zapuščina se pa po mili volji deli med angleške koloniste kot najemščina.

Henrik II. je obetal, da bo izrval plevel, pa je na Irsko poslal le izmeček in osat, ki ga ni enakega na svetu. Poslal je ljudi roparje, ki so z mirno vestjo lahko istočasno izdajavci ali pa samosilniki in ki z mirno vestjo pridigujejo, da umor Irca ni greh. Da bi se rešili takih samosilnikov, smo Irci segli po orožju in se ne smatramo za upornike, ker kralju Edvardu nikoli nismo prisegli zvestobe. Svobodni ljudje smo, ki smo si izvolili za zaveznike škote, in upamo, da bo papež naše početje odobril, angleški vladi in njenim podanikom pa prepovedal vznemirjati Irce in jim delati vnebovpijoče krivice.«

Spomenica je papeža Janeza osupnila. Pisal je angleškemu kralju v prilog Ircev, svojim odpo-

slancem pa še posebej naročil, naj kralja opozore na krivično postopanje angleških oblasti. Edvard, ki je vsekakor vedel za vse početje, je moral sicer poslušati papeževe opomine, da pa se je opral, je končno izjavil, da se je vršilo zatiranje, če se je sploh vršilo, brez njegove vednosti in zoper njegovo voljo. Obljubil je, da krivice popravi.

Prebral je tudi spomenico, v kateri so ga Irci prosili, naj napravi mir in naj preneha s pomilostitvami morivcev, ki so dotlej Irce morili, ne da bi bili kaznovani. Irci so bili pripravljeni sprejeti angleške zakone, ki naj bi jim čuvali tudi življenje in imetje pred grabežljivimi priseljenci.

Spomenica je vsaj nekaj zaleгла. Kralj je ukazal, da si nihče izmed uradnikov ne sme v svojem sodnem okolišu prisvojiti ali pridobiti zemljišča niti ne sme zahtevati plačila v blagu.

Toda še od druge strani je prišla Ircem nepričakovano pomoč. Anglo-normanski mogotci so se med seboj sprli in klali. Nekateri mogočni knezi so sprejeli irsko pravo in zakonodajo in se polagoma popolnoma odtujili domovini ter se osamosvojili od kraljeve nadoblasti. Sploh so angleški kolonisti tem bolj izgubljali ljubezen do lastne domovine, izginjalo jim je pa tudi spoštovanje do kralja, čim dlje časa so bili ločeni od domovine - Anglije. Popolnoma so se prilagodili irskim navadam in šegam, prevzeli irski jezik, se poženili z Irkami in nekateri celo dosegli čast irskih poglavarjev. Po-

lagoma so se stopili z irskimi Kelti v novo irsko-angleško narodnost in se čutili predvsem Irce.

Edvard III. (1327—1377) je bil celo primoran izdati ukaz, da ne sme na Irsko nihče, kdor ni rojen Anglež. Odredbo pa je moral kmalu umekniti, ker so naseljenci grozili z uporom. Sicer pa angleške odredbe na Irskem itak niso nič pomenile, ker so si zakone razlagali mogotci, kakor jim je pač kazalo ali koristilo. Edvard je spoznal, da keltskih Ircev ne more podvreči, še manj poangležiti, zato je skušal preprečiti, da bi se vsaj angleški plemiči in kolonisti na Irskem ne utopili v keltski kulturi. Poslal je tja svojega sina Lionela, ki je prisilil anglo-normanske barone, da so sklenili leta 1367. zloglasni statut na zborovanju v Kilkennyju. Ta statut je odredjal, da zagreši veleizdajo, kdor posinovi irskega otroka; veleizdajavec je, kdor bi odgajal otroke v irskem duhu, veleizdajavec, kdor bi se poročil z Irko. Kdor pa bi si nadel irsko ime, si prisvojil irski jezik, irske zakone in navade, izgubi državljanske časti, zapleni se mu premoženje in končno ga doleti še ječa. Stroga kazen je zadela tudi one, ki so sprejemali pod streho in pogostili irske pesnike in barde.

Odredbe so bile zelo stroge, toda angleški naseljenci se jih niso preveč trdno držali, ker so bile spričo visoke irske kulture nezmislne in neizvedljive. Razdor med Irsko in Anglijo je le še naraščal, kajti Irci so uvideli, da od Angležev, ki razveljav-

ljajo poroke med kolonisti in Irkami, ne morejo pričakovati poštenega ravnanja. S ponovnimi napadi so manjšali in utesnjevali bolj in bolj krog strogo angleške naselbine, tako zvani »Pale«. Leta 1394. je moral angleški kralj Rihard II. z veliko vojsko na Irsko, da je rešil svojo kolonijo. Samo za okopi in ograjami so se Angleži čutili varne.

V teku 15. stoletja se je angleška vlada le umetno vzdrževala na Irskem s tem, da je navadno imenovala enega izmed anglo-irskih grofov, ki so se popolnoma udomačili, za podkralja ali kraljevskega namestnika. Tako so grofje iz Desmonda ali iz družine Gerald v Kildareju imeli to dostojanstvo, čeprav se niso držali zloglasnega statuta kilkennyškega. Irska miselnost je bila te plemiče popolnoma prepojila. K temu je največ pripomogla irska kultura, ki je bila po svojih duhovnih vrednotah višja od angleške, prirojena gostoljubnost, učenost in nesebična srčna pobožnost. Irci so lordom obdelovali zemljo; vojake, lorde in barone je zamamila irska narodna noša, opojili so se z irskim jezikom, ki jim je počasi izpodrinil materinščino. »Izpačene Angleže« so mogli le še umetno podpihovati in jim netiti sovraštvo do Ircev. Parlament anglo-normanskih baronov je celo sklenil leta 1459. izjavo, da je v zakonodaji in upravi neodvisen od Anglije.

Da pokori izpačene Angleže, »ki s svojimi podlimi navadami in postavami, zoprnimi Bogu kot ljudem, niso nič boljši od živine«, je poslal kralj

Henrik VII. (1485—1509) na Irsko kot namestnika lorda Poyningsa, ki je prisilil parlament plemičev, da je sprejel tako zvani »Poynings Act«, ki je uničil zakonodavno samostojnost irskega parlamenta; parlament sme razpravljati samo o onih zakonskih predlogih, ki so bili prej od kralja in njegovega sveta odobreni, nadalje veljajo vsi zakoni, tičeči se javnih zadev, ki so bili v veljavi v Angliji, tudi za Irsko.

Kilkennyški statut je bil znova potrjen (razen določb glede keltskega jezika, ki je bil splošno v rabi tudi med Angleži na Irskem). Toda vladanje Poyningsa je tako razburilo Irce in anglo-irske velikaše, da je kralj sam popuščal in izročil vladu spet grofom iz Kildareja. Sicer pa so te odredbe Anglije veljale itak le za angleške koloniste in izven ograjenega ozemlja (blizu Dublina) se nikdo ni brigal zanje. Šestdeset keltskih in trideset anglo-irskih baronov je vladalo ostalo deželo in se med seboj vojskovalo po svoji mili volji.

Ob začetku 16. stoletja je angleški vpliv v Irski malodane izginil. Za vlade Henrika VIII. je bil keltski jezik tako razširjen, da so morali v parlamentu poslancem proglas prestaviti na irski jezik. Žilavost irske narodne omike, ki je bila trdno spojena z verstvom, jezikom in izročilom, je pripomogla, da so se prav do reformacije ohranile irske klanske šole in je bil keltski jezik občevalni, dočim je bila latinščina jezik misijonarjev, trgovcev,

znanstvenikov za mednarodne posle. Vera je bila nedotakljiva in neoskrunjena svetinja, dokler Angleži tudi z njo niso začeli mešetariti. Vsilili so na škofovske stolice in na sedeže opatij svoje zaupnike, vladi naklonjene može, ki so bili bolj fevdalni velikaši kot cerkveni knezi. Tedaj se je tudi Cerkve odtujila narodu in so propadla prejšnja irska vseučilišča, ognjišča irske kulture in civilizacije. V Dublinu je prenehalo leta 1311., v Droghedi leta 1465., dočim so ga v Armaghu Angleži popolnoma razdejali.

Razmah anglo-keltske kulture.

Kot so že v 11. stoletju Vikingi popolnoma zginiti v višji keltski prosveti, tako so v 15. stoletju tudi anglo-irski priseljenci. Normansko-angleški velikaši so prihajali na Irsko kot vojskovodje, pustolovci brez vseh višjih duhovnih vrednot, a dotok nove krvi je dal Keltom pobudo do novih podvigov. Keltsko pravo (zakon »Brehon«) je dalo plemičem irsko samobitnost, navadni angleški kolonisti pa, ki so se večinoma nastanili v mestih ob obali, so kljub strogim prepovedim trgovali in občevali z irskimi domačini. Razvila se je iz tega sožitja cvetoča trgovina in obrt. Po rekah Shanon (Šenon), Erne itd. so plule neštete ladje, saj je bilo »jamborov na jezeru Erne kot dreves v gozdu«. V 15. in 16. stoletju je 88 irskih pristanišč

imelo živahno trgovino s Francijo, Španijo, Nizozemsko, Škotsko; mesto Galway, ki je zdaj zapuščeno, je bilo izmed najbogatejših tržišč; njegove ladje so plule do Lisbone in Lübecka. V Waterfordu (na južnovzhodni obali) je bilo zasidranih stalno do 80 tujih in domačih ladij. Uvažale so se na Irsko predvsem dragocene tkanine, svilnato in baržunasto blago, preproge, dišave, vino itd. Irska pa je izvažala živino, žito, les, ribe. Irsko žito je prišlo v Španijo, Florenco, Francijo, samo v Corku se je natovorilo letno do 3,000.000 hl žita. Irski volneni izdelki so sloveli po vsej Evropi. Sijajne dragocene cerkve, ki so se zgradile v onem času, dragoceno okrašeni in umetniško izdelani kelihi in križi pričajo o umetniškem smislu zlatarjev in drugih obrtnikov.

O bogastvu Irske pričajo velikanski dohodki, ki so jih dobivali angleški kralji od Irske in ki so znašali ob koncu 13. stoletja letno že 6—7000 angleških funtov.

Duševna kultura ni nič zaostajala za gospodarskim napredkom. Mnogoštevilni rokopisi iz tega časa pričajo, da Irci v raznih znanstvenih panogah niso bili nič za Španci, Italijani in Francozi v dobi renesance. Zgodovinarji, pravniki in zdravniki so skrbno gojili stike z drugorodnimi narodi ter prevajali njihova dela v irščino. Anglo-normanski knezi, posebno oni v Desmondu in Kildareju, so na

svojih dvorih gojili in ščitili irsko umetnost, pesništvo in znanost, vsakdo izmed njih je imel posebnega dvornega pesnika in pisatelja. Daleč preko mejá domovine je segal sloves irske prosvete.

Reformacija v Angliji.

Početki angleške reformacije segajo prav za prav v dobo Edvarda III. (1327—1377). Ta kralj je bil lakomen, grabežljiv in je radi tega, ker so njegove vojske s Francozi požrle strašno denarja, okrnil prispevke za papeža in potrdil naredbo, da samo on lahko nastavlja škofe. Vse te odredbe naj bi mu pomagale do cerkvenega imetja. Tudi papež je moral poseči vmes; hotel je namreč zajamčiti Cerkvi kolikor mogoče močno samostojnost. Kraljevi pristaši so se seveda uprli papežu; med temi je bil najglasnejši John Wiclif (1324—1387). Po poklicu je bil pridigar in profesor na bogoslovnem vseučilišču v Oxfordu. V angleščino je prevedel sveto pismo novega zakona in javno začel pobijati baje nemoralno življenje duhovščine; odrekal je Cerkvi pravico do premoženja in se »boril«¹ proti zmotam, ki so jih vtihotapili razkoli. Dvignil je svoj glas proti papežem in njihovemu prvenstvu (primatu), obsodil češčenje svetnikov, redovne obljube in celibat. Ta predhodnik reformacije, imenovan tudi jutrnja zvezda reformacije, je baje živel čednostno življenje; toda njegove pridige so

bile prepletene z nebrzdano strastjo sovraštva do obstoječe Cerkve. Duhovščino je obkladal z najbolj grdimi psovkami: z lažniki, krivoverci, antikristi. Za svoje spremljevalce si je zbral po deželi tavajoče duhovnike. Da bi zrahljal temelje Cerkvi, se je z vso zgovornostjo zavzemal za najprvotnejše oblike Cerkve, ko še ni bilo urejenih škofij in njihovih pravic. Njegov osnovni nauk je bil, da je izpodbijal lastninsko pravo. Trdil je, da ima lastnina, imetje, torej tudi lastninsko pravo svoj izvor v milosti. Kdor zapravi milost in se pregreši, naj mu je premoženje odvzeto. Zato grešniki nimajo pravice do uglednih mest in ne pravice do imetja. Nauk je s svojo revolucionarnostjo privabljal množice, ki so itak bile vedno pripravljene strmoglaviti vsak obstoječi red. Njegovi pristaši so bili seveda le iz vrst onih, ki so bili Cerkvi radi premoženja sovražni in so si hoteli prilastiti cerkveno imovino.

Ko je bil klican pred škofo, se je šel v spremstvu nekaterih velikašev tudi zagovarjat; toda verno ljudstvo ga je kamenjalo. S pridigovanjem ni mogel uspešno širiti svojih naukov, tem ljuteje pa je bruhal svoje napade na Cerkev, na duhovščino, papeža in škofo v svojih bojovitih spisih. Trdil je, da lastninska pravica ne sme in ne more biti trajno podeljiva, češ, da je celo Bogu samemu nemogoče podeliti svetnih dobrin, ki naj bi jih človek trajno užival. Londonska sinoda je obsodila

nekaj njegovih zmotnih naukov, toda med sovražniki Cerkve so pa zmote le našle oporo. Zadela ga je kap sredi najljutejšega boja proti Cerkvi. Posledica njegovih naukov je bil upor (1381). Ljudstvo se je namreč uprlo dajatvam, ki naj bi napolnile vojaške blagajne. Upor je zlasti podžigal Wiclifov učenec John Ball, imenovan beraški duhovnik. Bil je propovednik nekakega komunizma. Njegove pridige, namenjene zgolj nerazsodnim množicam, so izzvenele nekako takole: »Ko je Adam še kopal in Eva še predla, kdo je poznal takrat plemiča? Nihče! Iz tega sledi, da so vsi ljudje enaki. Šele mogočnjaki in bogataši so znašli razliko med gospodom in služabnikom. Bogataše in mogočnjake je torej treba spraviti s sveta.« Množice so se svojega preroka seveda oklepale, se razlile po deželi, ropale in plenile. Tako so razglašale misel enakosti! Vlada je voditelje upora in pridigarje nauka o enakosti ujela. Voditelji so pred smrtno obsodbo priznali, da so imeli namen pomoriti plemstvo, bogataše, škofo in sodnike, prizanesli bi pa beraškim menihom.

Pokret, ki je bil v prvi vrsti naperjen proti cerkveni oblasti, je bil na zunaj sicer zatrt, vendarle je dosti pripomogel, da se je reformacija mogla povzpeti do dejanj, ki so pretresla vso Anglijo, Irsko pa skoro uničila.

To so bile le nekake priprave. Kolikor so bile naperjene proti oblasti Cerkve in proti cerkvenemu

premoženju, jih je podpirala tudi vlada; ker so pa ogražale plemstvo, jih je zatirala. Ne smemo pa prezreti, da v Angliji reformacija ni bila posledica notranjih, to je duhovnih nasprotij, kot je bila v Nemčiji, ampak izrodek užaljenosti posvetne moči in izbruh sebičnosti in npravne neuravnanoosti tedanje dobe in zlasti angleškega dvora.

Uradni pečat za početek reformacije je dal šele Henrik VIII. (1509—1547).

Ob nastopu vlade je obetal, da bo najboljši vladar Anglije. Bil je izobražen, poznal je angleško ljudstvo in je bil v prijateljskih stikih s papežem. Prvotno je bil določen, da postane škof, in je bil zato tudi bogoslovno izobražen. Ko je reformacija z Luthrom na čelu osvajala v Nemčiji knežje dvore, se je Henrik VIII. čutil poklicanega, da napiše knjigo, v kateri je ostro nastopil proti Luthrovim zmotam in zagovarjal sedem zakramentov. Krasen izvod svoje knjige je poslal tudi papežu in za hvaležnost prejel vzdevek: *defensor fidei* (*defender of the faith*), zaščitnik vere. Ta naslov si prisvajajo angleški kralji še danes. Pripravljen pa je bil tudi vero braniti z orožjem. Širjenje luteranstva na Angleškem je prepovedal.

Nihče ni pričakoval, da bo *defensor fidei* postal tako kmalu največji sovražnik vere in njenega vrhovnega poglavarja, papeža.

Henrik se je bil poročil z ženo svojega pokojnega brata, Katarino, ki je bila po sodbi zgodovi-

narjev izredno lepa, pobožna in poštena žena. Ko se je nekoliko postarala, se je Henriku zahotelo po drugih ženskah; kajti v svoji strasti ni poznal mejá, niti ni upošteval božjih zapovedi. Najbolj se je navezal na dvorno gospo svoje žene, Ano Boleyn, ki je pa zahtevala, da se mora z njo poročiti. Henrik je poskusil z vsemi sredstvi, da bi papež razveljavil prvi zakon. Zanašal se je na papeževo naklonjenost, skliceval se je na odlične bogoslovske učenjake in bil trdno uverjen, da se papež ne bo pomišljal in bo pristal na zakon z Ano Boleyn. Toda papež kot vrhovni poglavar Cerkve in čuvar Kristusovega izročila tega ni mogel in ni smel. In ker papež ni hotel grešiti proti Kristusu, se je »pregrešil«¹ proti Henriku, ki je od tedaj postal najljutejši sovražnik Rima in katoliške Cerkve. Njegov svetovavec Cromwell mu je priporočil, naj se loči od Rima in se okliče za vrhovnega poglavarja cerkve na Angleškem. Duhovščina bi se mu morala pokoriti in vse ovire bi bile odstranjene. Te misli se je Henrik oprijel. Sklical je duhovščino, ki se pa ni hotela določno izjaviti. Začel je z grožnjami in s silo. Papež mu je pretil z izobčenjem, Henrik je odgovarjal s silo. Svojega pristaša Cranmerja je imenoval za nadškofa v Canterburyju; ta je izvedel ločitev zakona s Katarino in kralja poročil z Ano Boleyn. Parlament, ki je bil v oblasti kralja, je sklenil, da se prepove vsako vzklicno obravnavanje v Rimu. Škofov ne sme več imeno-

vati in potrditi papež, temveč angleški kralj sam. Vse dajatve v Rim se ukinejo, o cerkvenih zadevah odloča kot poglavar kralj sam in njegov pomočnik nadškof v Canterburyju. Parlament je tudi glasoval za veljavnost zakona z Ano Boleyn. Kdor bi pa tej zakonski zvezi in njeni veljavnosti nasprotoval, se kaznuje kot izdajavec. Duhovščina bi morala priseči na duhovno vrhovno oblast (supremat) kralja in ker so se našli »uporniki«, je takoj prve dni tekla kri. Na smrt je bil obsojen celo Henrikov vzgojitelj, škof Fisher, ki je bil proti zakonu z Ano in ni hotel priznati kralja za cerkvenega poglavarja. Kmalu za njim je sledil sloviti učenjak Thomas Morus, najboljši vladni svetovavec, ki je bil radi svoje pravičnosti in odkritosrčnosti povsod priljubljen. Kot pravnik je javno izjavil, da je zakon z Ano neveljaven. Odletela mu je glava. Preden je sklonil glavo pod sekiro, si je popravil brado in rekel: »Brada pač kralju ni nič žalega storila, naj bo vsaj ta varna pred sekiro.«

Vse cerkvene oblasti je Henrik razpustil za mesec dni; v tem času je morala vsaka oblast zase prositi za novo dovoljenje, ki je že nosilo ime Henrika kot cerkvenega poglavarja.

Pa vse to še ni zadostovalo. S poroko in z razkolom Henrik še ni bil zadovoljen. Potreboval je denarja. Razpustil je okoli 300 manjših samostanov, premoženje seveda zaplenil ter ga deloma razdelil med svoje zveste pristaše. Menihi so se lahko

zatekli v večje samostane, nune pa so se morale same preživljati. Na ta način si je Henrik pomagal v svojih denarnih zadregah in se pripravljajal za novo poroko. Ane se je naveličal in jo tiral pred sodišče, češ, da je prešuštvovala. Obsojena je bila na smrt in 19. maja 1536 obglavljena. Precej drugi dan po njeni smrti se je poročil z Ivano Seymour, dvorno gospo Ane. Verniki so nasilje že težko prenašali in organizirani so bili javni upori. Vladi se je posrečilo, da je voditelje ujela in jih seveda obsodila na smrt. Tedaj se je Henrik polakomnil še premoženja drugih samostanov. Parlament mu je bil tako poslušen, da se mu ni bilo več bati nasprotnikov. Razpuščeni so bili vsi samostani in velikansko imetje je bilo v rokah nenasitnega kralja.

Reformacija na Angleškem je bila že v bujnem vzgonu, saj je zato skrbela oblast, toda dogmatične vsebine ni bilo nikjer. Vsa reformacija je bila kralj sam, njegova oblast in njegova osebna korist. Šele po letu 1540. je kralj s svojimi bogoslovci napisal nekak katekizem, ki naj bi se čital in razlagal vernikom. Katekizem priznava samo tri sakramente, in sicer krst, pokoro in mašniško posvečenje. Svetih podob ne zavrača, češčenje svetnikov odobrava, zanikava pa oblast papeža. Verniki so dolžni pokorščino samo kralju kot cerkvenemu poglavarju. Nihče ne sme z mečem nad kralja, tudi če bi bil kralj nasilnik. Boga je treba prositi, da omeči srce tiranu. Kralj je odgovoren

samo Bogu. Odpravljeni pa so bili nekateri prazniki, uničene so bile svetinje svetnikov, razdejane najlepše cerkvene umetnine, samostanske knjižnice itd.

Kako daleč je Henrika tirala neugnana strast, nam naj osvetli tole dejstvo. Kakor smo že omenili, je bil sv. Tomaž Becket za vlade Henrika II. umorjen, ker je zagovarjal cerkvene pravice. Svetnika je angleško ljudstvo zelo častilo in njegov grob okrasilo z neprecenljivimi dragocenostmi. Henrik se je bal, da bi češčenje tega svetnika vernikov ne odvrnilo od kralja, ki se je prav tako pregrešil proti Cerkvi kot njegov prednik Henrik II.; zato je ukazal sodišču, naj obsodi nekdanje svetnikovo početje. Svetnik bi se bil moral dne 24. aprila 1538 zagovarjati pred sodiščem. Ker se pa svetnik niti po tridesetih dneh ni oglasil in vstal iz groba, v katerem je počival že tri in pol stoletja, mu je kralj določil zagovornika. Sodba se je vršila v Westminsteru. Svetnik je bil obsojen radi javnega upora, radi trdovratnosti in veleizdaje, njegove zemeljske ostanke so sežgali, dragocenosti z groba so pa romale v kraljevo blagajno. Na vernike je bil izdan oklic s kraljevim podpisom, da Tomaž Becket ni svetnik, temveč upornik in veleizdajavec in je zato treba njegovo ime izbrisati, njegove slike pa uničiti.

Poleg katekizma je na povelje kralja Henrika priredil Cranmer angleško izdajo sv. pisma. Sveto

pismo je moralo biti v vsaki cerkvi, toda navadni verniki ga niso smeli čitati, komur kralj sam ni milostno dovolil. Kdor je bral sv. pismo brez dovoljenja, je bil kaznovan z ječo.

Na kratko: reformator angleške cerkve je bil nizkotnega značaja, v njem je odločevalo navadno spletkarstvo pa neutešljiva pohotnost. Poročen je bil šestkrat. Od dveh žená se je ločil, dve je dal umoriti. V boju s tisočletno vero je oropal vse cerkvene ustanove. Kdor se je upiral njegovi volji, je bil obešen, premoženje mu je bilo zaplenjeno. Njegova pohotnost, zverinskost in požrešnost so bile državna korist. Kdor ni soglašal, je bil izdajavec. In ker sveta apostolska stolica ni mogla in ni smela soglašati, je bila izdajavka in torej protidržavna in njeni verniki izdajavci, torej protidržavni.

Angleški zgodovinar Lingard pripoveduje, da se je Henrik VIII. v svoji požrešnosti tako odebelil, da se od debelosti ni mogel več gibati. Odpovedale so mu noge, da, niti podpisati se ni mogel več. Podpisovali so ga v njegovi navzočnosti dvorni pisarji. Za strašnimi oteklinami je umrl najkrvoločnejši in najnasilnejši angleški kralj dne 28. januarja 1547. Za svoje vlade je dal umoriti dve svoji ženi kraljici, dva kardinala, dva nadškofa, 18 škofov, 13 opatov, 500 menihov, 18 bogoslovcev in pravnikov, 12 vojvod in grofov, 164 plemičev, 124 me-

ščanov, 110 vplivnih žená in neštevilno drugih kristjanov. Vse velikansko premoženje, ki se je stekalo iz zaplemb, je zapravil, Anglija je bila zadolžena, ljudstvo izmozgano, davki vedno večji.

Reformacija na Irskem.

Reformacija Henrika VIII. je globoko posegla tudi v življenje Ircev. Že leta 1536. je hotel Henrik v irskem parlamentu, ki je bil itak skupščina naseljenih baronov, uveljaviti nove odredbe, izvesti ločitev od Rima in prepoved dajatev papežu in končno izsiliti priznanje svoje vrhovne oblasti nad cerkvijo (supremat). Da ni naletel na ovire, je odslovil vse najvplivnejše škofo, stolice pa podelil svojim zaupnim osebam, ki so odobravale vsak Henrikov migljaj. Kakor je zaplenil samostane v Angliji, tako mu je irski parlament »prepustil« 370 samostanov, ki so letno donašali nad 32.000 funtov šterlingov. Zaplemba vsega samostanskega premoženja je bila izvedena leta 1538.

Irce je to zadelo v živo. Že takó so bili skoro brezpravni, v stiskah in nadlogah so se borili za svoj obstanek, v kelih trpljenja so Angleži neprestano dolivali; skozi stoletja so se začenjali vsi kraljevi odloki in razglasi z besedami: »Naši sovražniki Irci...« Angleži so se smatrali kot poslanci, ki naj irskim barbarom oznanjajo svojo višjo kulturo, in so bili prepričani, da opravljajo

domoljubno delo, če zatirajo Irce. V znamenju kulture so jih morili, v znamenju kulture so teptali najosnovnejše človeške pravice. Na vse te udarce so Angleži dodali še za nameček pečat svoje reformacije in hoteli vsiliti Ircem novo izrazito narodno, angleško vero kot državno veroizpoved. Angleški kralj se je proglašal za od Boga postavljenega poglavarja cerkve, tako da je boj proti Ircem dobil tudi versko utemeljitev. Irci so veljali kot državni in verski puntarji. Sovraštvo med Angleži in Irci se je s tem še poglobilo. V katoliških Ircih so angleški vladarji videli prav tako sovražnike kot v Francozih in Špancih, s katerimi so se Angleži tedaj vojskovali, to tembolj, ker je papež leta 1535. izobčil Henrika VIII. iz Cerkve, katoliške podanike pa odvezal od pokorščine do kralja.

Reformacija je bila angleškim kraljem dobro došlo sredstvo, da izkoreninijo irsko samobitnost, da oropajo domače prebivalstvo lastninske pravice do domače grude in lastnega jezika in Irce po možnosti do zadnjega iztrebijo. Samostojna Irska je bila Angliji največja ovira pri njeni nasilni imperialistični politiki, zato je bilo treba zadušiti irski narod v krvi. Krive prisege, umori, nezaslišana grozodejstva, pokolji so ji služili v ta namen.

Nositelji zavesti o irski samostojnosti so bili domači irski knezi in normanski plemiči, ki so bili v stoletnem sožitju z Irci zajeti v irsko miselnost

ter se združili z njimi v pomirjeno skupnost. Sprejeli so keltski jezik in se popolnoma vživili v irske državnopravne nazore.

Najvplivnejši med njimi so bili potomci normanskega viteza Morica Fitzgeralda (ki je prišel na Irsko že l. 1169.). Geraldini so bili vladarji v pokrajini Kildare in Desmond in njihov vpliv je bil tako velik, da so bili Geraldini v Kildareju stalni kraljevski namestniki na Irskem. Teh mogočnih velikašev se je Anglija hotela za vsako ceno iznebiti. Tako je kralj Henrik VIII. zvabil leta 1534. Geralda iz Kildareja v London in ga vrgel radi podtaknjene mu veleizdaje v ječo. Sina Tomaža, ki je očeta nadomestoval in se Angležem radi postopanja z očetom uprl, so Angleži končno s hinavsko obljubo pomilostitve, ki so jo potrdili s sprejetjem sv. obhajila, zvalili v London in ga tu takoj vrgli v Tower (Taver) (ječo). Istočasno je kralj naročil oblastnikom v Dublinu, naj polove vse moške potomce rodbine Geraldov. Z lažnivimi obljubami so jih zvalili v Dublin na pojedino, a odtod odvedli vklenjene v London. Geraldinci so po vsem svetu sloveli kot pokrovitelji in zaščitniki lepih umetnosti, tako da jih je celo Ariosto proslavil v svojem spevu Orlando Furioso! Čeprav so bili ti sorodniki nedolžni in se niti upora niso udeležili, so bili 3. februarja 1537 vsi s Tomažem vred obešeni in njih trupla razčetrjena. Dokler je živel še kak Geraldinec, angleški kralj ni mogel

mirno živeti. Posestva Geraldincev v Kildareju je kralj zaplenil in razdelil svojim zvestim pristašem.

Da bi za svoje preganjanje irskih knezov, ki jih je narod od pradavnine svobodno volil, dobil videz zakonitosti, je kralj leta 1541. sklical parlament v Dublin, h kateremu so bili vabljeni ne samo anglo-irski, ampak tudi irski (keltski) knezi. S hinavskimi obljubami, da jim jamči polno varstvo njihovih vladavin, jih je pripravil do tega, da so ga oklicali za »kralja Irske«; — doslej je veljal samo za gospoda (lord) Irske. — Na ta naslov so se odslej sklicevali angleški kralji ter v fevdalnem smislu smatrali za svojo lastnino vso zemljo, ki jo lahko poljubno delijo med angleške priseljence, Irce pa, ki so se temu upirali, so označili za veleizdajavce in upornike, proti katerim so dovoljena vsa sredstva.

V Angliji je bila premoč plemstva zaradi dolgoletnih medsebojnih bojov zlomljena in oblast kralja je postala neomejena. Prav s protestantizmom, ki je kraljem pripisoval tudi vrhovno cerkveno oblast, je kraljev absolutizem dosegel svoj vrhunec, ker so kralji veljali za namestnike božje, ki tudi sami tolmačijo božje zakone.

Henrik VIII. je kot fevdalni vladar p o d e l i l irskim knezom grofiije, seveda v misli, da jih na migljaj lahko spet odstavi, ako bi mu ne bili poslušni.

Novi verski nauki, ki so prihajali za časa Henrika VIII. in njegovega naslednika Edvarda VI. (1547—1552) iz Anglije na Irsko, niso našli nikakega odmeva v širših plasteh ljudstva. Tudi stari anglo-irski naseljenci in plemiči se zanje nikakor niso ogrevali, prav zato, ker so vse novotarije, ki so prišle iz Anglije, sovražili.

Ko so se leta 1551. na Irskem uradno razglasili glavni stavki nove vere (da je maša odpravljena, da se pri božji službi rabi angleščina, da sta samo dva zakramenta, da je kralj edini vrhovni glavar cerkve), se za to nihče ni zmenil razen nekaj vladnih podreptnikov, ki so seveda zato uživali vladno naklonjenost.

Resno se je začel protestantizem uvajati na Irskem šele pod kraljico Elizabeto 1558—1602.

Verski boji na Irskem za »deviške« kraljice Elizabete.

Na pobudo angleške vlade je obnovil l. 1560. parlament vladnih pristašev v Dublinu »act of supremacy«, zakon o vrhovni cerkveni nadvladi kralja: vsi uradniki in duhovniki so morali priseči na kralja oziroma kraljico kot vrhovno glavo cerkve; nadalje »act of uniformity«, to je zakon, ki je predpisal enoten angleško-protestantski molitvenik in zahteval obisk protestantske nedeljske

božje službe, »čeprav so angleščine vešči le neka-
teri«.

Angleške naseljence, grofe in na hitro roko
narejene pastorje je kraljevska vlada bogato obda-
rovala z zaplenjenim cerkvenim premoženjem, da
bi jih tembolj navezala na nove reforme. Kazni
za neposlušnost so bile čimdalje ostrejšje. Za za-
nemarjanje nedeljske božje službe je bila določena
mesečna globa 20 funtov; kdor se še ni pokoril, je
bil obsojen na šestmesečno, dvanajstmesečno, kon-
čno na dosmrtno ječo. Kdor se ni držal državnih
postnih dni, je poleg denarne globe (10 šilingov)
sedel še 10 dni v zaporu.

Ljudstvo se je novotarstvu z vso odločnostjo
uprlo. Ta boj Ircev za svobodo proti najkrutejšemu,
brezobzirnemu sovražniku spada med najslavnejša
dejanja svetovne zgodovine sploh. Odpor je bil
tako močan, da anglikanski škofje niso smeli
javno oznanjati svojih nauk. Škofa Staplesa v
Meathu (Mithu) so hoteli verniki pri pridigi kar lin-
čati. — Ropanje samostanov in njihov razpust je
pognalo tisoče beračev na cesto. Vlada je to novo
zlo skušala odpraviti s tem, da je vsakega, ki je
pohajal tri mesece brez dela, obsodila na suženj-
stvo. Dve leti je moral ob kruhu in vodi in ob
trdem delu garati za tistega, ki ga je ovadil. Če je
pobegnil in so ga ujeli, je bil obsojen na smrt kot
veleizdajavec. Cerkevna zemljišča, prej polja, je
vlada spremenila v razsežne pašnike, kmetje, prej

zaposleni z obdelavo zemlje, so bili naenkrat brez dela. Stroge odredbe, lakota so izpraznile cele vasi, ljudstvo je pa seveda iskalo opore pri upornikih. Prišlo je do dejanskih bojev, v katerih je padlo na tisoče nasprotnikov angleške vlade in angleške državne cerkve.

Irski duhovniki so morali največ pretrpeti, ker je preganjanje v prvi vrsti veljalo katoliškim duhovnikom. Kogar so našli angleški reformatorji, da je imel tonzuro, so mu razbili črepinjo.

Postavna laž pa, ki je velevala, da so Irci že po rodu in po veri uporniki, je dala po letu 1550. na Irskem povod za grozovite in krvave vojne pohode. Angleški vojaki niso poznali nikakih obzirov, ki so jih imeli v zakonitih vojskah do ženskega spola, neoboroženih, do starcev, otrok itd., in so pomorili vse: otroke in starce, žene in dekleta, ujetnike in ranjence, uničili polja in vasi. Angleškim častnikom je bilo klanje irskih otrok, mater in deklet — sport. Težnja Anglije, ki je hotela do čistega iztrebiti irski rod, je hotela dozoreti v uresničenje. Vojni pohodi na Irsko so veljali za križarske vojske, kajti Irci so bili v angleških očeh ne samo sovražniki človeštva, to je angleškega naroda, temveč tudi Boga, ker niso pristali na to, da je kralj od Boga postavljeni poglavar cerkve. Irci so dobro poznali namene vse državne reformacije, ki je hotela Cerkev samo zasušniti. Kajti Henrik VIII. in Elizabeta nista imela namena države protestantizirati v pravcu

individualizacije, to je svobodnega verskega naziranja, s čimer se protestantizem tako rad ponaša, češ, da ima človek opravka z Bogom le sam; njiju namen je bil, ohraniti zgolj zunanji organizem katoliške cerkve, ga zgnesti v državno oblast in ga popolnoma podrediti kralju. Saj je že način, kako se je protestantizem na Angleškem pod kraljico Elizabeto širil, več kot značilen. Verske statute angleške cerkve so sestavili državni uradniki (Cranmer in drugi) in šele ko je leta 1662. vlada dala državni veri svojo potrditev ter jo izoblikovala v 39 členih, so smeli pastirji javno oznanjevati v pridigi novi nauk. Vera je bila torej strogo državna ustanova, prikrojena nalašč v korist angleške države. Prej je papež mogel svariti kralje, ki so teptali verske in druge svoboščine državljanov, zdaj pa so postali volkovi pastirji v cerkvi božji.

Za svobodo irske domovine, za staro pravdo svojih prednikov, za domači jezik, za vero svojih očetov so šli Irci v boj za kraljice Elizabete. Strašni časi so vstali za Irsko. Krvavi ples je trajal približno sto let (do leta 1659.), dokler ni bila Irska poteptana.

Irski knezi, na severu O'Neilli in O'Donnelli, na jugu Geraldii so bili voditelji Ircev v tem enakem boju. Geslo vladne angleške politike za Elizabete se jasno izraža v posvetovanjih angleških lordov, kakor nam jih slika protestantski zgodovi-

nar Leland v svoji zgodovini Irske: »Ako bi zavladala na Irskem civilizacija in red, bi se dežela v kratkem dvignila do blagostanja, moči in vpliva; a tedaj bi se mogli Irci odtrgati od Anglije; netimo torej rajši notranje spore; slaba in neurejena dežela se nikdar ne bo mogla odcepiti od angleške krone.«

Prve velike boje so započeli knezi v severni provinci Tyrone iz rodbine Neill, ki je dajala Irski skozi 500 let vrhovne kralje. Angleži so bili zvalili starega kneza Conn O'Neilla leta 1551. v Dublin ter ga pridržali v ječi; njegov sin Shane (Šan) je prišel za orožje, da maščuje svojega očeta, in je ponovno premagal Angleže. Ko je njegov oče l. 1559. v Dublinu umrl, je ljudstvo po stari irski navadi svobodno izvolilo Shaneja za vladarja (O'Neilla = naslednika Neilla = naslov vladarjev), kar je bilo v očeh Angležev, ki so hoteli sami oddajati kneževine, veleizdaja. Naščuvali so soslednega irskega kneza v Tyrconnellu, O'Donnella, proti O'Neillu in še sami zbrali armado proti njemu; a Shane O'Neill je premagal vse nasprotnike, da je končno kraljica Elizabeta sklenila l. 1563. z njim v Benburbu premirje in mu priznala naslov »O'Neill« s skoro neomejeno oblastjo nad njegovo kneževino. Ker je pa skušal O'Neill raztegniti svojo vladno oblast nad vsem Ulsterom, ki je spadal prej pod oblast O'Neillov, je prišlo do novih bojev, v katerih je bil leta 1567. Shane O'Neill končno premagan. Pobegnil je k škotskim naseljencem Ulstera, a od Angležev na-

jeti morivci so ga zavrnatno umorili. Celo njegovi sovražniki so morali priznati njegov viteški značaj, ki se nikdar ni omadeževal z izdajo ali zavratnimi umori. Pod njegovo vlado je bila severna Irska gosto naseljena in se povzpela do takega blagostanja, da se je več stotin angleških naseljencev iz angleškega Paleja priselilo v njegovo deželo. »Slabo znamenje je, da ljudje zapuščajo Pale ter se naseljujejo med divjaki in barbari,« tako je nekoč zasmehljivo pisal Shane kraljici Elizabeti. Nasilje angleške vlade se je izražalo v zakonu iz leta 1569., s katerim se je vsa Irska razdelila po angleških fevdalnih nazorih v grofije (shire-land), ki naj jih seveda podeljuje angleška krona. Odslej je veljal vsak knez, ki bi ga Irci po starem svojem običaju izvolili in ki bi to izvolitev sprejel, za veleizdajavca.

V vzhodni Irski (pokrajina Leinster) sta bila kneza iz Leixa in Offallyja že l. 1548. radi namišljene veleizdaje prijeta in vržena v ječo in njuni deželi zasedeni ter razdeljeni med angleške priseljence. Irski domačini so obupno branili svoje dedne pravice, a bili so kot »uporniki« kratkomalo iztrebljeni. Raba irske nošnje in keltskega jezika je bila strogo prepovedana, čeprav domačini niso razumeli niti ene angleške besede. Pa tudi sedaj so tujci kot nekdanj Vikingi in Normani polagoma zginiti v čili, zdravi keltski narodnosti.

L. 1577. je kraljevski namestnik Nicolas Malby povabil 300—400 irskih plemičev kneževin Leix in

Offally na posvetovanje v Rathmore in jim pod prisego obljubil varstvo in svobodno vrnitev. Kljub temu da so bili irski plemiči voljni prispevati težke dajatve in veliko število vojakov za kraljico, so jih Angleži zavrtno napadli in vse do zadnjega moža pobili.

Najhujši so bili boji v južni Irski, v pokrajini Munster. Zaradi neprestanih nasilstev po Angležih so se Irci pod vodstvom svojih knezov Geraldov Desmondov leta 1579. uprli in računali na pomoč Špancev, ki pa niso držali besede. Vojna je trajala štiri leta in se je končala leta 1583. z umorom kneza Desmonda in s popolnim opustošenjem dežele. Vojaški upor je bil kmalu udušen, Angleži so se kot navadno zatekli tudi k verolomstvu in krivi prisegi. Leta 1579. se je vdalo v Kerryju 700 Ircev grofu Greyu, ki jim je zagotovil svobodo. Ko so bili razoroženi, jih je dal Walter Raleigh do zadnjega pobiti. Angleška vojska se je potem znesla nad civilnim prebivalstvom, kot bi bili vsi uporniki. Kronika Hollinshed opisuje grozote teh pohodov takole: »Pred seboj so angleški vojaki tirali prebivalce, zaplenili so jim vso goved (nad 8000 glav). Ljudi, kolikor so jih ujeli, so pobili, dežela je bila oropana vprežne in klavne živine. Kolikor Ircev je v tej pokrajini ostalo, so morali umreti od lakote, če niso izkrvaveli pod meči.« Ista kronika (Hollinshed = ... šed) pravi, da so bili »rebeli« (angleška oznaka za vse prebivalstvo) tírani od kraja

v kraj, oropani živine in žita in radi divjanja vojaštva tako obupani, da so se brez upora z ženami in otroki predali vojakom, da jih pobijejo; ljubša jim je bila takojšnja smrt, kot pa počasno hiranje od lakote, ki jih je trla. Zgodovinarji pišejo, da je samo takrat v šestih mesecih zahtevala lakota nad 30.000 žrtev, števila obešenih in umorjenih kronike ne navajajo.

Angleški pesnik Edmund Spencer je navdehnil svoje rojake s peklensko mislijo, da je treba barbare pokončati z lakoto. Piše dobesedno: »Večnih nemirov še ne bo konca, kot bi bilo želeti... Če pa se jim prepreči obdelovanje polja in reja živine, se bodo pokončali sami, požrli drug drugega...« To so Angleži tudi izvedli.

Kronika Hollinshed nadaljuje: »Nemogoče je prešteti število onih, ki je njih kri tekla in napojila zemljo in katerih trupla so požrle ptice roparice. Kar jih je ostalo še pri življenju, so izhiral od lakote. Malokdo je ostal in si rešil življenja, razen onih, ki so pobegnili iz Irske. Prebivalci mest so bili onemogli, a njihove bede ni bilo mogoče primerjati z bedo tistih, ki so se potikali pod milim nebom. Hraniti so se morali s pasjim in konjskim mesom in tudi z mrhovino. V obupu so se lotili celo trupel mrtvih ljudi. V Corku se je zgodilo, da so sestradanci skrivaj sneli z vešal mrtvega zločinca in zaužili njegovo meso. Bedno ljudstvo je polovilo tudi trupla, ki jih je naplavilo morje pri

izlivu Smerwick. V bližini se je namreč nedavno prej potopila neka ladja. Trupla so odnesli domov in uživali tako meso, kmalu nato pa zopet umirali od lakote.

Zemlja, prej pokrita z žitom, je postala nerodovitna ... na pašnikih ni bilo več živine. Dežela je bila tako opustošena, da potnik od enega konca Munsterja pa do drugega (razdalja 120 milj) ni našel drugega kot prazna mesta in vasi. Nikjer ni srečal moža, žene ali otroka, da niti živali ne.«

Isti Spencer, čigar nasvete smo že slišali, je o uspehih svojih nasvetov sam poročal: »Čeprav je bila pokrajina (Munster) ena najbogatejših in najbolj cvetočih in prava zakladnica žita in živine, je bilo prebivalstvo v 18 mesecih tako izropano in obubožano, da bi se moralo vsako srce krčiti od groze. Iz gozdov in dolin in iz skrivališč so se prikazovali ljudje, komaj so se vlekli, plazili se po vseh štirih, noge jih niso več nosile. Podobni so bili okostnjakom in pošastim in njih glas je bil zamolkli glas duhov, hropečih iz globine grobov. Uživali so mrhovino in meso že razkrajajočih se trupel. Celo veseli so bili, če so jih našli. Končno so požrli drug drugega. Nič jim ni bilo več sveto: celo iz grobov so izkopavali mrtvece. Kadar so pa zaznali za polje, za njivo, so se trumoma usuli na košček zelene tratine, pulili travo in deteljo in vse do čistega popasli.«

Vso kneževino Geraldov iz Desmonda (nad pol milijona akrov = 10.000 km²) je vlada leta 1586. po sklepu parlamenta kratkomalo zasegla in prodajala zemljo za smešne cene angleškim naseljencem, kot bi ne bilo domačih lastnikov. Brez najmanjše pravice je vlada kratkomalo vse domače ljudstvo razlastila in celo angleškim »podjetnikom«¹ prepovedala, da ne smejo vzeti irskih najemnikov. Toda »podjetniki«¹ se za prepoved niso brigali in so ostali rajši v Angliji ter si dali plačevati »rente«¹ od Ircev. Oni, ki so prišli na Irsko, pa so polagoma zginili med Irci.

Za vstaje irskih knezov je tekla na Irskem v izobilju tudi mučeniška kri irskih duhovnikov in škofov. Ob začetku svoje vlade ni kraljica Elizabeta strogo izvajala zakonov, da morajo vsi škofje in duhovniki priseči na njeno vrhovno cerkveno poglavarstvo. Šele ko so Francozi in Španci nastopili proti njej, so veljali irski katoličani kot uporniki in zavezniki zunanjih sovražnikov.

Duhovniki so se morali skrivati; one, ki so jih Angleži prijeli, je čakalo mučeništvo. Ostrižene glave mnogih duhovnikov so tako dolgo bili ob kamen, da so iz lobanj brizgali možgani. Nekaterim so za nohte vbadali šivanke ali so jih privezovali na poseben stroj in jim razpenjali na vso moč ude ali jih mleli pod težkimi mlinskimi kamni.

Škofje so se morali vtihotapiti na Irsko, da so prišli do svoje črede. Gorje, če so jih ujeli!

Patrik O'Hely, frančiškan, se je šolal v Alkali na Španskem. (V teh nevarnih časih so Irci imeli posebne irske zavode v Španiji in Franciji, ker se doma niso mogli svobodno gibati.) Leta 1576. je bil imenovan za škofa v Mayo na Irskem. Leta 1579. se je tajno izkrcal ob zapadni irski obali v deželi Kerry. A bil je izdan in prišel pred sodišče guvernerja Druryja, ki je bil dal usmrtiti v enem samem letu 400 oseb; preki sod je deloval, in če guverner ni našel prav nikake zakonite podlage, jih je obsodil »p o n a r a v n e m z a k o n u«. Drury je obljubil škofu, da mu dovoli zasesti škofovsko stolico, ako prizna vrhovno oblast kralja nad Cerkvijo in odkrije namen svojega prihoda. Škof je odgovoril, da ne more svoje vere prodajati za časti ali življenje; namen njegovega prihoda pa je, da kot škof pospešuje versko življenje in rešuje duše. Na vprašanje, ali nameravata papež in španska vlada uprizoriti vpad v irsko deželo, je molčal. Nato je Drury izročil škofa rabljem, da ga mučijo. Ko je škof vztrajno molčal tudi v mukah, ga je dal Drury meseca septembra 1579 usmrtiti v mestu Kilmallock.

O'Herlahy, škof mesta Ross, je moral zbežati na majhen otok, a Perrot, guverner Munstera, ga je dobil po izdajstvu v svoje roke ter ga poslal vklenjenega v verige v London, kjer je tri in pol leta bival v ječi, a je bil na prošnjo irskega grofa

MacCartyja izpuščen. O'Hurley, nadškof v mestu Cashel (Kešel), je bil profesor irskih zavodov v Reimsu in Leuvenu (v Belgiji) in bil leta 1581. posvečen za škofa. Dve leti pozneje se je izkrcal v mestu Drogheda blizu Dublina in je upal na pomoč irskih grofov. Toda že meseca oktobra 1583 ga je Sir Henry Wallop, sodnik Dublina, s pomočjo izdajavcev izsledil in ga vrgel v ječo. Da bi izsilil iz škofa izpovedi proti grofom v Kildareju (ali niso mogoče v zvezi s Španci ali Francozi), je po nalogu londonske vlade dal vtekniti noge škofa v škornje, napolnjene z oljem in s soljo, pod škornji pa zapaliti ogenj. Nekaj bolestnih vzdihov se je izvilo iz ust mučenca, glasno pa je vzkliknil: »Jezus, sin Davidov, usmili se me!« Toda vsako vabo, da naj zataji vero, je vztrajno odklonil. V mukah je škof zapretil guvernerju, da se bo moral za svoje postopanje že čez deset dni zagovarjati pred Bogom. Res je namestnik umrl v tem času.

Ko se je škof onesvestil, so mu škornje sezuli, a so mu s škornji vred odrli tudi kožo. Ko so obvestili londonsko vlado o tem in zahtevali nadaljnjih navodil, je kraljica odobrila postopanje in kljub temu da je sodnik izjavil, da po irskih zakonih obtožba škofa radi veleizdaje ni utemeljena, je odredila, da škofa kratkomalo obesijo (20. junija 1584).«

Zadnja velika vstaja za Elizabete.

Po zatrtem upor v Munsteru je vladala na Irskem nekaj let grobna tišina; vladni namestnik Perrot (1584—88) je skušal s spravljivostjo in miroljubnostjo izmiriti Irce z angleško vlado. Predvsem je prigovarjal domačim knezom, da naj sprejmejo svoje dežele kot fevd od angleške vlade in točno določijo davščine kmetov - svobodnjakov, ki so imeli po starem irskem pravu zemljo v najemu, ali bolje v posesti. Svobodni kmet naj postane tlačan. Pod pepelom pa je tlela neugasno naprej iskra irske svobode in je bruhnila o prvi priliki na dan. Bilo je to v Ulsteru, onem delu Irske, ki je danes najmanj irski.

V kneževini Tyrconnell so vladali po starem pravu O'Donnelli; Irci so leta 1592. izvolili Hugh Roeja za kneza O'Donnella, kar je veljalo v Londonu za veleizdajo. V sosedni kneževini Tyrone so domačini leta 1593. izklicali Hugh O'Neill za »O'Neill«, svojega vladarja. Angleži so se bali teh samostojnih domačih knezov ter poslali leta 1595. armado proti njima. Toda Irci so Angleže večkrat premagali in kraljica Elizabeta se je skušala s knezoma mirno pobotati. Ker pa nikakor ni hotela pristati na versko svobodo katoličanov, se je vojska nadaljevala in O'Neill je leta 1598. pri Yellow Fordu popolnoma porazil Angleže; vojskovodja Bagenal in 2000 Angležev je obležalo na bojišču.

O'Neill je zdaj prodiral proti jugu in dvignila se je skoro vsa Irska proti nasilnemu sovražniku ter izgnala večino angleških priseljencev. O'Neill je pošiljal poslanca celó v Španijo in Rim ter prosil pomoči. Nova angleška armada, ki jo je vodil proti Ircem grof Essex, ni ničesar opravila. Essex je sklenil leta 1599. premirje z O'Neillom. — Toda iz Anglije sta generala Mountjoy (Mauntžoj) in Carew (Karju) prišla z novo armado in najprej z uničenjem vse setve in žetve in z brezobzirno okrutnostjo udušila upor v Leinsteru in Munsteru. Špance, ki so se izkricali v Kinsaleju na južni obali, je Mountjoy obkolil in Irce, ki so prihiteli pod vodstvom O'Neilla s severa, porazil, tako da so morali zbežati v Ulster. Španci so zapustili Irsko. O'Donnella pa, ki se je podal v Španijo, da bi dobil večjo pomoč od kralja Filipa, so angleški tajni agenti leta 1602. zastrupili. Zdaj so se razlile angleške vojaške tolpe po pokrajinah Munster in Ulster in uganjale nezaslišana grozodejstva. Mountjoy sam se je bahal, da je zaradi opustošenja setve samo v Tyroneju umrlo od lakote 3000 ljudi.

Njegov tajnik Moryson nam je podal grozno sliko o angleškem divjanju. »Ko sem že omenil opustošenja in vsa mogoča sredstva (prej je namreč opisal načine, kako so Angleži dušili upore), s katerimi smo izstradali Irce, naj navedem še tele zglede:

Sir Arthur Chichester in drugi angleški poveljniki so bili priče tegale dogodka: Trije fan-

tiči, od katerih najstarejši še ni bil deset let star, so v obupni lakoti požrli meso od trupla svoje matere.

Nekaj starih ženic je imelo navado, da so si na polju zapalile ogenj in privabliale otroke, ki so gonili živino na pašo. Prijele so jih, ubile in pojedle. (Gotovo že v blodnji, povzročeni od lakote.) Nič nenavadnega pa niso bile v opustošenih pokrajinah cele kopice mrtvecev. Ležali so v jarkih ali na planem. Usta so jim bila nenavadno zelena, ker so si s koprivami in slično zelenjavo tešili v smrtnih bojih lakoto.«

Sir John David upravičeno piše: »Tako je delala armada angleške kraljice. Pod poveljstvom lorda Mountjoyja je uničila vso gospodo in poglavarje Ircev, ljudstvo pa pritirala do popolnega pogina. Množica, ki je bila že malodane strta kot v možnarju, deloma izkravela pod mečem in izhiralala od lakote, se je uklonila angleški vladi, pristala na njene postave in uradnike in sprejela z veseljem mir in z mirom seveda (leta 1612.) angleškega kralja Jakoba I.«

Torej, kolikor je še ostalo Ircev, so sprejeli vse načine angleške zakonodaje, ki jim je z letom 1603. prvič zagotavljala pravice podanikov pod zaščito angleške krone. Seveda samo zagotavljala.

Toda Hugh O'Neill Angleži kljub vsemu temu niso mogli ukrotiti. Bil je največji irski vojskovodja, ki je kljuboval angleškim armadam 10 let.

Čeprav so ga Španci zapustili, čeprav je podlegel njegov zaveznik O'Donnell, čeprav so bile opustošene pokrajine Munster in Ulster in so irski plemiči iz obupa prešli k sovražniku, je Hugh O'Neill še vedno nadaljeval boj za irsko svobodo, tako da je bila angleška vlada leta 1603. končno prisiljena priznati njemu (in bratu O'Donnella, Roryju) vse časti in vladne pravice nad lastno kneževino.

Ob smrti kraljice Elizabete leta 1603. so se irski katoličani nadejali večje svobode, posebno ker je njeno dediščino prevzel sin katoliške Marije Stuart, Jakob I. (1603—1625). Toda motili so se. Minister Salisbury, ki je bil Elizabeto tako prepočil s protestantsko miselnostjo, je zastrupil tudi dušo Jakoba in preganjanja so se nadaljevala. »No popery!« (»proč s papeštvom!«); ta klic je postal geslo angleških vlad. Nove odredbe so izganjale duhovnike iz dežele; one, ki so se skrivali, so lovili kot divjad, celo z lovskimi psi. O'Devany, škof mesta Down (Daun), in drugi so bili usmrčeni.

O'Neill je kralj Jakob začetkoma pomilostil, a moral je dati svojo zemljo po angleškem pravu v najem tlačanom proti stalno določenim dajatvam. Toda vsa ona jata pohlepni pustolovcev iz Anglije, ki se je že veselila plena in si hotela razdeliti posestva O'Neill, ki so bila med najboljšimi cele Irske, je v svojem razočaranju skušala izpodriniti O'Neill, deloma z zahrbtnimi napadi na njegovo

življenje, deloma s krivim pričevanjem pred sodiščem in izsiljenimi sklepi parlamenta. Skovali so umetno zaroto in ga skušali zaplesti v veleizdajniško pravdo. Res so podkupljeni in ustraševani sodniki (juries) obdolžili O'Neilla in Roryja veleizdaje in prav tako ju je obsodil tudi vseirski parlament. A protestantska večina parlamenta je bila umetno stvorjena, tako da je bilo iz neznatnih vasi ustvarjenih 39 novih volilnih okrožij, predvsem med ulstrskimi protestanti, katoliški poslanci pa so glasovali v strahu pred grožnjo, da bodo sicer spet proglašeni novi kazenski zakoni proti katoličanom.

Vlada je pripravila v Dublinu pravdo zoper oba in ju povabila tja, obenem pa so ju zarotniki nameravali umoriti. Pravočasno sta zvedela O'Neill in Rory o teh nakanah in sta pobegnila leta 1607. iz Anglije v Rim, kjer ju je sprejel papež in kjer sta tudi ostala do smrti (O'Neill † 1616). Ker sta pobegnila, ju je vlada proglasila za upornika in »zakonito«² zaplenila njuna posestva.

Da bi se pa kralj Jakob I. opral pred Evropo, je izdal zloben in satansko zavit proglas s takole vsebino:

»Da odvrnemo od sebe vsako krivdo in vsako sumnjo o našem pravičnem postopanju, moramo izjaviti, da O'Neill in Rory nista podedovala svojih posestev od dolge vrste plemenitih pradedov, ampak jima jih je darovala kraljica in smo jima jih

darovali mi. Ker smo pa zvedeli, da sta pobegnila samo zato, ker jima je vest očitala zločin, in ker smo zvedeli, da hočeta svoj zločin prikriti z izgovorom, češ, da trpita radi verskega prepričanja, in ker mi točno vemo, da sta zgolj veleizdajavca, smo jima zaplenili posestva.«

Ko je bila zaplemba od kralja proglašena, je pa parlament v Dublinu sklenil, da se preženejo tudi vsi najemniki, čeprav so bili popolnoma nedolžni. Toda vlada je tudi za tako početje znala skovati izgovore. Predsednik nižje zbornice Sir John Davis, državni pravdnik angleške vlade, je sam utemeljeval leta 1613. vladne ukrepe takole:

»Njegovo Veličanstvo sme z mirno vestjo odstraniti stare najemnike in jih nadomestiti z novimi. Ne samo sme, po postavah in po vesti je celo dolžen, da kot zakoniti kralj te države ukrene vse potrebno, kar naj dvigne ljudstvo iz barbarstva do omike. Tu pa morajo omiko širiti le omikani ljudje. To se pa da izvesti le na ta način, da se domačinom odkažejo druga bivališča, njihova posestva se pa upravljajo na pravni in pravilni način. Da bi se jim pa prepustila posestva še nadalje kot prejšnja stoletja, bi se do konca sveta ne naučili zidati hiš, uvajati pravnega reda za mesta in vasi niti ne gojiti in zboljševati zemlje. Da bi se puščala tako krasna in rodovitna pokrajina neobdelana, bi bilo grešno in proti krščanski politiki in proti vesti, ko kralj vendar sme gospodariti s to

zemljo in jo oddajati v korist ljudem, ki bodo ustvarjali v naselbinah omiko. Sicer je kralja pri zamisli, da se premeščajo domačini v druge predele, vodila bolj očetovska skrb kot pa kraljevska volja. Saj so Rimljani preselili kar cele narode iz Nemčije v Francijo in Španci so nedavno preselili vse Mavre iz Granade v Berberijo, ne da bi jim bili tam nakazali pripravljena bivališča. Njegovo Veličanstvo je v tem primeru podobno gospodarju, ki presaja sadna drevesca, ne da bi jih s tem hotel uničiti, temveč zato, da bodo obrodila boljši in slajši sad.«

Parlament z umetno protestantsko večino je početje seveda odobril, nad 10.000 km² rodovitne zemlje je vlada razlastila in na tisoče irskih katoličanov se je moralo izseliti v druge irske manj rodovitne in Angležem manj nevarne pokrajine. Kralj Jakob je zemljišča takoj razdelil, Ircem in Anglo-ircem dal beraško palico, na posestva pa naselil nove koloniste. Na tak način je n. pr. Ulster postal izrazito angleška pokrajina. Pogoji za nove, protestantstvu in angleški vladi vdane naseljence so bili precej strogi. Člen 7. je n. pr. veleval, da se mora vsak podjetnik in njegov naslednik zavezati, da svojega zemljišča ne bo dal v najem pristnim Ircem, člen 10. pa, da ne smejo zemljišča prodati pred pretekom petih let, pa niti tedaj ne pristnim Ircem. Zaplenjeno zemljišče samo je bilo razdeljeno na tri dele: prvi del je pripadal priseljenim Angle-

žem in Škodom, ki pa niso smeli dajati zemljišča v najem Ircem, temveč samo Angležem in Škodom, drugi del so dobili uslužbenci angleškega kralja, zaposleni na Irskem, tretji del so pa dobili šele prebivalci dotične pokrajine, biti pa niso smeli ne pristni Irci ne katoličani.

V času tridesetih let je angleška vlada naselila v Ulsteru 20.000 angleških in 100.000 škotskih protestantov. To je bila ona slovita »plantation« (naselitev), ki se je edina ohranila do danes. Še danes je Ulster v pretežni večini protestantski, dočim so se vse ostale naselitve ponesrečile, oziroma se utopile v keltski okolici. Odkar je bil Ulster podvržen, je vladala na Irskem smrtna tihota. Toda vlada je hotela tudi ostalo Irsko razlastiti in jo naseliti z angleškimi in škotskimi protestanti.

Kakšna sredstva so pri tem uporabljali angleški mogotci, naj nam pove pastor Leland, ki drugače vedno in povsod skuša zagovarjati početje angleške vlade.

»Pri izvrševanju svojega načrta, da poseli irski otok, se je namreč angleški kralj Jakob I. skliceval na kraljevske pravice, ki so baje veljale pred 400 leti za Henrika II., in to glede posestev, katerih lastniki ne bi mogli dokazati nemotene posesti.

Bila je doba pustolovskih načrtov in podjetnosti. Ljudje so bili kot obsedeni od strasti, da bi odkrili in poselili nove dežele. Presiromašni in premalo podjetni, ki si niso mogli privoščiti dogodiv-

ščin v daljnih deželah, so si iskali sreče na Irskem. Dobili so nalog in odobrenje, da stikajo za pomanjkljivostmi, ki bi omajale pravno moč do lastnine posestev premožnejših slojev, in bi posestva na ta način prešla v last angleške krone. Take ljudi so kaj radi sprejemali in jih tudi rabili. Brskali so po starih registrih, starih aktih v Toweru glede izvora rent itd. Slučaje „pomanjkljivosti“ so spravili pred sodišče in posestniki, uvidevajoč, da pravde s krono redno izgublajo, so se navadno vdali. Neštevilno zgledov najkrivičnejših navodil in ravnanj, podlih krutosti, krivih priseg, kričečih potvar in podkupovanj je najti, kar je seveda pripomoglo do razlastitve nedolžnega in poštenega lastnika.«

Za resničnost splošne Lelandove oznake navaja dr. Taylor v svoji zgodovini meščanskih vojn na Irskem slučaj Bryana in Byrnesa. Rodbini sta imeli celo od kralja izstavljene imovinske listine za svoja posestva v Leinsteru. Da bi rodbino razlastili in jo s tem uničili, je Parsons iznašel proti Byrnesu veleizdajniško postopanje. Najeli so njegovega najemnika Archera in mu s strašnim mučenjem izsilili krivo prisego. Na vseh mehkih delih telesa so ga pekli z razbeljenim železom, ga položili na raženj in končno pretepli do nezavesti, onemoglosti. Vdal se je bil in bil pripravljen, da priča, kakor mu ukažejo. Porotniki so obtožnico zavrgli, ker so sami spoznali neopravičenost. Za plačilo so pa porotniki bili klicani sami pred posebno sodišče

v Dublin in bili obsojeni na visoke denarne kazni. Byrnes je nastopil pred kraljevim sodiščem v Dublinu, da izkaže svojo nedolžnost. Skozi dve leti so prihajala celo iz Londona navodila, naj ga puste v miru in mu posestvo vrnejo. Toda Parsons ni miroval. Zadevo je spravil pred drugo poroto v Wyklowu. Porotniki so bili podkupljeni, obljubljena so jim bila bogata posestva Byrnesa, kot priče so pa nastopili štirje zločinci, ki so bili samo s tem pogojem pomiloščeni, da krivo pričajo. Da bi bolj zaleгло, so naložili še drugih oseb in ker niso hotele pričati, so jih strašno mučili. Nekaj jih je v neznosnih bolečinah tudi umrlo. Končno je poslal na Irsko komisijo kralj sam. Komisija je stvar preiskala in Byrnes je bil v svoje zadoščenje oproščen. Parsons si je pa vkljub temu preskrbel koncesije na njegova posestva in jih z imovinskimi listinami tudi smel obdržati.

Irska v dobi vladanja Karola I. (1625—1660).

Po smrti kralja Jakoba so Irci pričakovali, da bo naslednik Karol I. bolj usmiljeno ravnal z njimi in da bodo vsaj komisije za preiskovanje pomanjkljivih vknjižb mirovale. Toda zlohотно stikanje za »nezakonitimi« praviciami posestnikov se je nadaljevalo, zaplembe v Leinsteru in Ulsteru so se še vedno nasilno vršile. Ker se je kralj zapletal v ponovne boje in mu je vedno nedostajalo denarja

za vzdrževanje vojske, so mislili Irci, da ustrežejo njemu in pomagajo sebi, če mu ponudijo svoje čete. Zavezali so se, da so pripravljeni na svoje stroške vzdrževati stalno vojsko 5000 pešcev in 500 konjenikov, toda s pogojem, da jim pravno zagamči svobodno izvrševanje veroizpovedi. Anglikanski nadškof v Armaghu, sloviti učenjak Usher (Ušer), je izdal leta 1626. z drugimi škofi proglas, ki je višek nestrpnosti. »Verska svoboda se katoličanom ne sme dovoliti. 1. Vera papistov je praznoverska in malikovavska, njihov nauk zmoten in krivoveren, njihova Cerkev odpadniška. Grozen greh bi bil, če bi se jim dovoljevalo svobodno izpovedovati vero in vršiti bogoslužje. S tem bi sami postali deležni njihovega praznoverja, malikovanja in krivoverstva in drugič bi bili sokrivi pogina nesrečnega ljudstva, ki bi vrtoglavilo v brezno katoliškega praznoverja. 2. Biti strpljiv z njimi radi vsot, ki jih hočejo plačati, bi pomenilo prodajati vero in z njo duše ljudstva, ki jih je Kristus odkupil s svojo krvjo. To ni samo smrtni greh, ampak utegne tudi imeti zelo nevarne posledice. Zato naj modri in uvidevni možje to dobro premislijo, mi pa prosimo Boga resnice, da napolni oblastnike z gorečnostjo za čast božjo in pospeševanje prave vere in da jim dá odločnost in pogum proti papeštvu, praznoverju in malikovanju.« Toda katoličani so bili kljub tej nestrpnosti pripravljeni za največje žrtve.

Da bi jim kralj zagotovil tako zvano »graces« (milosti), to je nemoteno in legalno posest in uživanje posestev, katera so že dolgo imeli in so jim bila s koncesijo kraljice Elizabete odobrena (v Connaughtu se je bila registracija teh koncesij malomarno opustila), so mu katoličani ponudili za takratno dobo velikansko vsoto 120.000 funtov šterlingov. Kralj se je seveda velikanske vsote polakomnil in obljubil vse, svojo obljubo pa potrdil s svojim lastnoročnim podpisom. Mogoče bi se bil kralj obljube držal, da ni bil orodje brezobzirnega Tomaža Wentwortha, ki je pozneje postal lord Strafford. Ta je vedoma prelomil dano besedo kralja in bil pravi rabelj Irske. Da je izvabil od Ircev denar, je v svojem nastopnem govoru v parlamentu, in sicer v imenu vlade slovesno obljubil, da se izpolnijo vsa zagotovila, čim se odobri vsa ponudena vsota. Parlament je leta 1628. res odobril vsoto 120.000 funtov šterlingov, toda o izpolnitvi obljub ni bilo ne duha ne sluha. Leto za letom so irski posestniki drezali in moledovali, a brez uspeha. Zahrbtnost in nezvestoba Strafforda se je očitno pokazala. Namesto da bi izvajal kraljevo voljo in kraljeve, za drag denar kupljene obljube, je zaplenjal posestva. Da bi svoje početje prikazal v svetli luči poštenosti, je sporočil v London: »Ker bi 'graces' spravile kralja v zadrego in neprilike, sem trdno sklenil tajno ugovarjati proti vsaki svobosci ... odseku parlamenta sem pa primoran izja-

viti, da nam zvestoba do kralja ne dopušča v privolitev kakih takih svoboščin. Njegovo Veličanstvo moram celó prositi, da jih ne dovoli, ker ga v to ne silijo ne pravičnost ne čast in ne vest...» Kralj je bil tega poročila seveda vesel in je tako tudi odgovoril. »Izjaviti moram, da me nič ni bolj razveselilo in zadovoljilo, kot vaše zadnje sporočilo: ker ste me obvarovali neljubega postopanja, da bi moral svoboščine odkloniti jaz.« Oblastnik in krvnik Irske je začel uveljavljati svoje peklenške načrte. Bilo mu je namreč do tega, da razveljavi vse lastninske pravice v provinci Connaught in na posestva naseli Angleže. Connaught je bila še edina pokrajina, kjer so bila zemljišča večinoma v rokah Ircev. Strafford je hotel z dozdevno kraljevo dedno pravico razlastiti vse posestnike, zemljišča pa spraviti v oblast in last kralja ter potem naseliti tam protestante. Na ta način bi bili irski katoličani najbolj strti in brez moči. Prav ta usodni načrt je hotel izvesti kolikor mogoče navidez zakonito. Plemičem je naznanil, da je sestavil komisijo, ki bo jasno in stvarno dokazovala kraljeve pravice do pokrajine Connaught, dočim lahko vsak posestnik uveljavlja svoje pravice po odvetniku pred posebej za to sklicano poroto.

Porota je začela poslovati v Roscommonu (v vzhodnem delu Connaughta). Preden so pa porotniki nastopili svojo službo, jih je Strafford »poučil«, kako naj sklepajo, češ, da je plemeniti namen

kralja edino v tem, da uveljavi svoje dedne pravice in da prelevi prebivalce v omikan in imovit narod. In ker ne gre drugače, je kralj v svoji modrosti sklenil, da na svoja posestva naseli omikane ljudi. Kako se je porotnikom, ki so hoteli vestno postopati, godilo, je razvidno iz zapisnika v parlamentu, ki pravi: »Porotniki, poslušajoč pri sodbi in razsodbi svojo vest, so bili kaznovani: nekaterim so odrezali ušesa in preluknjali nosove, nato jih pa postavili na sramotilni oder, nekaterim so pa z razbeljenim železom vžgali na čelu pečat. Lahko bi omenili še druge bolj sramotilne kazni.« Umljivo je, da se je porota spričo takih kazni izrekla za zaplembo, in sicer ne samo v Roscommonu, temveč tudi v Mayu in Sligu. Le v malo obljudeni grofiji Galwayju so se porotniki izrekli proti zaplembi in seveda tudi proti kraljevi volji. Kmalu so morali občutiti Straffordovo maščevanje. Morali so v ječo in bili zaprti, dokler ni vsak plačal po 4000 funtov šterlingov globe in prosil za svojo drznost odpuščanja na kolenih. Porotniki iz Galwayja so v ječah hirali cela leta in ko so poslali svoje odposlance v London, da izprosijo od kralja pomiloščenje, so bili ti izročeni Straffordu.

Straffordovo početje je bilo izzivalno, krivice preočitne. Celo v Londonu niso bili zadovoljni s samovoljnostjo oblastnika na Irskem. Zato se je odpeljal leta 1636. v London, da se zagovarja pred

kraljevskim svetom. Zagovor ni bil težak, kajti sam opisuje ves potek tako-le: »Po mojem poročilu je kralj izjavil, da ne vidi v mojem početju nikake pretirane strogosti, in je izrekel željo, da vztrajam pri tem načinu postopanja. Nato sem se vrgel pred Njegovim Veličanstvom na kolena in mu poljubil roko, nakar je bila obravnava končana.« Strafford se je torej vrnil na Irsko in je zdaj lahko mirno nadaljeval svoj rabeljski posel, ko je imel kralja in vlado popolnoma za seboj. Po vsej deželi je zavladata mržnja, negotovost, pobitost. Katoličani in protestanti so bili enako ogroženi. Ko niso imeli nobene nade, da bi se razmere zboljšale, so v svojem obupu segli po orožju; izbruhnil je upor.

Irski upor leta 1641.

Angleški kralji so kar zaporedoma zasledovali na Irskem en sam cilj: zaseči vso irsko zemljo in iztrebiti vso keltsko raso z irske zemlje. Irska naj bi postala neomejena last kraljev, ki bi jo po svojih fevdalnih grofih stalno izkoriščali in s katere bi dobivali tudi zveste privrženice, da si utrdijo svojo moč v Angliji sami proti naraščajoči oblasti parlamenta. Strafford, kraljevski namestnik na Irskem, je, kakor smo razložili, ta načrt kraljev izvajal s tako železno doslednostjo, da je bilo leta 1641. irsko ljudstvo na robu propada in godno za vstajo.

Toda angleški kralji so kljub vsem naporom popolnoma zgrešili svoj cilj. Razbili so sicer dru-

žabno, demokratično ustavo irskih plemen, a Irska je zaradi nasilnega izkoriščanja po angleških brezvestnih pustolovcih tako obubožala, da ni krila več niti stroškov državne uprave; kralju pa je polagoma izvil iz rok vso moč v državi angleški parlament. Ta veliki notranji prevrat v angleški politiki je nastopil prav ob izbruhu irske vstaje leta 1641. Po vzorcu svojih prednikov je hotel Karol I. izbegniti kontrolo parlamenta in je s svojim zaupnikom Straffordom vladal od leta 1629. do 1640. kot diktator brez parlamenta, a njegovo nasilje je pognalo škotske protestante in katoliške Irce v upor, tako da je kralj v najhujši zadregi sklical vendarle leta 1640. parlament, ki pa je takoj začel nastopati odločno proti kraljevi diktaturi in obsodil Strafforda kot kršitelja ustave na smrt. Kralj je iz strahu pred parlamentom žrtvoval onega Strafforda, ki je iz hlapčevske vdanosti do njega zagrešil take zločine na Irskem, in Strafford je bil 12. maja leta 1641. obglavljen. Angleški parlament je nadaljeval svoj boj proti kralju, katerega je končno odstavil in ga obsodil leta 1649. na smrt. Obglavljen je bil 30. januarja leta 1649. pred svojo palačo.

Tudi za Irsko je napočila nova doba. Angleški parlament si je prisvojil oblastne pravice nad Irsko in je dosedanji irski parlament, brez čigar pristanka doslej angleški zakoni niso obveljali za Irsko, kratkomalo preziral. Despotično kakor prej kralji

je ta parlament iz daljave in z enostranskih angleško-protestantskih vidikov, brez poznanja razmer upravljal in vladal Irsko. Cilj je ostal tudi sedaj isti: zapleniti vso zemljo in iztrebiti irski rod.

To svojo namero je parlament pokazal takoj ob izbruhu irske vstaje. Radi preteče zaplembe zemlje celih provinc so se Irci najprej dvignili v Ulsteru (oktobra 1641), kjer so bili že oropani svoje zemlje; duša upora je bil knez Rory O'More iz Leixa. In kaj parlament? Lord Clarendon piše: »Parlamentarna stranka je stala na stališču, da je vsaka popustljivost napram rimsko-katoliški veri izključena in vsak človeški čut proti Ircem, zlasti proti pristnim, nedopusten, ker je bilo sklenjeno, da se Irci zatro in iztrebijo s koreninami.« Nadvse ogabno je bilo barantanje parlamenta za irsko zemljo. »Zemlja puntarjev« se je leta 1641. že v naprej licitirala po 100 funtov za tisoč akrov (resnična vrednost 2500 funtov), da je parlament dobil primernih sredstev za vojsko (2,5 akra = 1 ha).

Da bi se kolikor mogoče veliko »puntarske« zemlje moglo na ta način prodati, je parlament storil po svojih organih vse, da žene vso Irsko v upor: zdaj je bil ugoden trenotek, enkrat za vselej iztrebiti irsko raso.

Ni menda bilo vlade na svetu, ki bi bila s tako peklenko zlobo in prekanjenostjo izzivala upor svojih podanikov, kakor je to delala angleška vlada na Irskem. Kraljevska vlada je izdala že 23. febru-

arja 1641, ko se je vstaja šele pripravljala, vrhovnemu poveljniku angleških čet, grofu Ormondu, tole povelje:

»Sklenjeno je bilo, da s kraljevsko vojsko udari Vaša milost na vse upornike in ukrene vse potrebno, da jih pobije in iztrebi s koreninami vred, prav tako tudi pristaše njihove... Končno požgite, oplenite in opustošite ter uničite vse vasi, kraje, mesta, hiše, kjer so uporniki dobivali oporo... Žito, seno naj se sežge, prebivalce, ki bi bili še sposobni za orožje, pa pokončajte!« Če je bilo že povelje tako nečuvno, kako nečuvno se je šele izvajalo.

Samo nekaj zgledov, kako so posamezni poveljniki ta nalog izvršili: »Sir Arthur Loftus, namestnik v Naasu, je korakal s kavalerijskim oddelkom. Vse Irce, ki jih je zalotil pred seboj, je pobil. Najhujši pobjoj je bil pa na nekem griču pri Rothcooleju, kamor so se zatekli zbegani prebivalci bližnjih vasi. Sir Arthur je obkolil grič in ga dal zažgati na vseh štirih straneh. Veliko ljudi, moških, žensk in otrok, je na ta način zgorelo. Še sedaj imam strašni prizor pred očmi, kako so se nesrečnejši zvijali v plamenu.« Tako je pripovedoval polkovnik Touchet svojemu bratu lordu Castlehavenu.

Tudi drugod so bile oblasti na delu, da »uprizore vstaje«. Izraz se je tedaj že udomačil kot terminus technicus, kot strokovni izraz. Ko je n. pr. angleški poveljnik Saint Leger prišel dne

1. decembra 1641 tudi v Munster (Clonmel) in začel preganjati Irce kar brez razlike, so se plemiči, nenaklonjeni uporom, obrnili na Saint Legerja za posredovanje in mu nudili celó svojo pomoč. Razjarjen in razvnet jim je odgovoril, da jih smatra za upornike in da jim prav nič ne zaupa; najbolje bi bilo, da prvega, ki ga iztakne v deželi, obesi.

V Donegalu je dal stotnik Fleming novembra 1641 zadušiti v dveh kletah 220 žená in otrok. Namestnik v Letterkennyju je neke nedelje zbral 53 siromašnih ljudi in jih dal pometati z mosta v reko. Lord Inchiquin se je v irski zgodovini ovekovečil za vedno. Ko je zvedel, da se je ljudstvo s svojimi duhovniki zateklo in pribežalo v katedralo v Cashelu, je cerkev v jurišu napadel in vdrl v cerkev; 3000 nesrečnih kristjanov je poklal in dal celo duhovnike izvleči izpred oltarjev. V okolici Dublina je divjal predvsem Sir Charles Coote, o katerem pravijo protestantski zgodovinarji (posebno pastorja Leland in Warner), da je bil strasten, krvoloč in brez vsakega čuta usmiljenja. Njemu je vlada v Dublinu izročila vodstvo komisije, ki naj v okolici Dublina išče upornike, in mu dala polnomoč, da vrši preki sod kar po svoji mili volji. Njegove čete so na svojih pohodih Irce kar vse vprek lovile in morale; v mestu Wicklow je uprizoril strašno klanje; vojaki so natikali otroke na sulice, starca Conyama Glanelyja so oktobra 1641 živega na ražnju pekli.

V selu Clontarf pri Dublinu je Coote dal požgati posestva plemiča Kinga, ker se je obrnil na vlado s prošnjo za varstvo, in umoriti 16 ljudi na njegovem posestvu. Njegovi vojaki so 56 ljudi, ki so iz strahu zbežali na ladje, kratkomalo pometali v morje. Duhovnika Higginsa, ki je v mestecu Naasu ščitil protestantske Angleže pred uporniki, je grof Ormond odvedel v Dublin in ga imel pod svojim varstvom, ker je bil nedolžen in je Angležem izkazoval dobrote. Toda Coote je nekega dne na svojo pest dal Higginsa kratkomalo obesiti.

Kot v priznanje za vsa grozodejstva je vlada imenovala Cooteja za guvernerja mesta Dublina; očitno je Coote točno poznal načrte vlade in jih zvesto izpolnjeval. — Zgodovinarji poročajo mnogo podrobnosti o njegovih grozodejstvih; n. pr.: V mestu Dunno je pobil njegov stotnik Wentworth 200 ljudi, čeprav jim je zagotovil varstvo. V Trimu so vojaki pobili 80 žená in otrok, ki so mirno delali na polju, itd. Toda božja kazen je kmalu zadela tega krvoločneža: meseca aprila 1642 ga je ustrelil eden izmed njegovih vojakov. A ob njegovem pogrebu so prelili »Angleži cele potoke solzá«, kakor piše Borlase, »ker so zgubili takega junaka«.

Irci so pa svoj boj hoteli voditi po načelih pravičnosti in božjih zapovedi. V Ulsteru so izdali proglas, da se ne sme nobenemu Škotu zgoditi nič žalega ne na telesu ne na imetju, čeprav so vedeli, da jih hočejo Angleži popolnoma iztrebiti.

Voditelja irske vstaje na jugu, lord Mountgarret in Muskary, sta pod strogimi kaznimi prepovedala vojakom vsako nasilje proti civilnim angleškim priseljencem. — Škofje so na svojem zboru dne 10. maja 1642 izjavili, »da je vojska pravična, ker gre za vero, a da so vsi, ki bi morili, ropali ... izobčeni. Vsem generalom, polkovnikom, stotnikom ... naročamo, da naj vse, ki bi se ne ravnali po danih predpisih, najstrože kaznujejo.«

Res je, da se ti predpisi deloma niso točno izpolnjevali in da so uporniki s silo izgnali tuje naseljence, ki so jim nekdaž ugrabili zemljo, deloma jih tudi pomorili. Toda vse to ni v nikaki primeri z grozodejstvi Angležev. Poleg gori navedenih primerov omenimo, da je škotska posadka v Carrickfergusu v eni sami noči pomorila na polotoku Magoe 3000 ljudi. V zahodni Irski je bilo 3000 družinskih očetov pod pretvezo veleizdaje prijetih in v dveh dneh jih je komisija, sestojeca iz enega sodnika in enega porotnika, obsodila nad 1000 na smrt. Zaslišavanje in sodba posameznikov je trajala samo 1½ minute.

Vse težnje vlade so šle za tem, zaplesti v se Irce, tudi v se plemiče, v vstajo, da bi jim potem mogla vzeti vso zemljo in jih docela iztrebiti. Katoliški plemenitaši v Ulsteru, hoteč se začetkoma izogniti vstaje, so pribežali v varstvo vlade. Toda vlada jih je pod smrtno kaznijo prisilila, da so se vrnili na svoja posestva. Tam so seveda morali

sprejemati pod svojo streho upornike in jim pomagati. Angleži so namreč hoteli, da jih na ta način ujamejo v pasti in se pregreše zoper angleške zakone. Uradniki so jih sveda takoj zatožili, češ, da so zvezani z uporniki. Zapleteni so bili torej v upor in se niso mogli več izmotati. Nekaterim se je pa vendar posrečilo, da so se izmknili upornikom in jim uradniki angleškega režima niso mogli do živega. Da bi bili varni, so iskali tudi ti zaslombo pri angleških oblasteh. Toda njihova usoda ni bila zavidanja vredna: Vse, ki so se vdali, so v Dublinu smatrali za ujetnike. In ker ni bilo za njih obtožbo prav nikakega gradiva, so sodniki klicali na pomoč natezalnice, kjer so jim med bolečinami izsiljevali priznanja, kakršnih so si vladni zločinci želeli. Vstaja se je nagloma širila po vsej Irski, in sicer tembolj, ker so se Irceem pridružili tudi katoliški Angleži. Iz Španije je prišel Owen Roe O'Neill, nečak slavnega Hugh O'Neilla; slovel je kot eden najboljših vojakov Evrope, ker je tako sijajno branil mesto Arras proti Francozom; prevzel je vodstvo katoliških Ircev, general Preston, ki je vtihotapil na Irsko mnogo orožja in 500 izvežbanih častnikov, pa vodstvo katoliških Angležev. Irci in Angleži so sestavili skupno vlado oktobra 1642 (konfederacija v Kilkennyju) in njeni člani so prisegli zvestobo kralju, a obenem tudi obljubili boriti se za svobodo vere in braniti življenje in posest vseh, ki bi se tej, v resnici domači irski vladi pod-

vrgli. Vlada je imela svojo vojsko, svoj denar in »občna skupščina«, ki bi jo ljudstvo izvolilo, bi bila nositeljica vrhovne oblasti. Od leta 1642. do 1649. je imela ta irska vlada vso moč in oblast v rokah razen v Dublinu in nekaterih drugih mestih. Borila se je uspešno z Angleži, in sicer tembolj, ker je divjala v Angliji meščanska vojna. Parlamentarna republikanska stranka pod vodstvom Cromwella je strmoglavila kralja Karola in vodila zoper njega vojno. Prav zato je kralj Karol, da bi imel zavarovan hrbet, sklenil leta 1643. premirje z Irci, jim obljubil versko svobodo in pomiloščenje, če mu pomagajo v boju zoper parlamentarce. Parlament je takoj obsodil to premirje, ker bi to pomenilo ogromno škodo za protestantsko vero in bi se papisti (katoličani) znova okrepili in se vdajali spet svojemu malikovanju in praznoverju, kakor pravijo parlamentarni zapisniki. Še hujši je bil sklep parlamenta z dne 24. oktobra 1644: »Nobenemu Ircu in na Irskem rojenemu papistu se ne prizna nikake milosti, ako ga zasačijo v sovražnem stanju proti parlamentu... Vsi poveljniki naj pri pogodbah in razgovorih izvzamejo Irce in na Irskem rojene papiste. Vsakdo, kogar ujamejo, naj takoj umre... Poveljniki in častniki, ki bi te ukaze malomarno izvrševali, se smatrajo za pristaše irskih upornikov.«

Grozovitosti so se torej nadaljevale. Kakšne so bile, pokaži tale primer. Meseca maja leta 1644. je grof Ormond poslal 150 mož svoje armade, ki se

je borila proti Ircem, z ladjo v Bristol v Angliji. Stotnik Swanley je ladjo zadržal in je dal vreči 70 vojakov v morje, samo zato, ker so bili Irci. Parlament mu je izrekel za ta zločin zahvalo in ga odlikoval z zlato verižico. Irci so bili torej prisiljeni nadaljevati vojsko in so leta 1646. pod poveljstvom Owen Roe O'Neilla porazili Angleže pri Benburbu. Žalibog med Irci in katoliškimi Angleži ni bilo prave sloge, ker se katoliški angleški lordi niso borili z vsem srcem za neodvisnost Irske in za svobodo katoliške vere, ampak predvsem za svoja veleposestva. Bali so se, da jim jih bodo Irci vzeli. Prav tako je grof Ormond, kraljevski armadni poveljnik na Irskem, ki bi se moral skupno z Irci boriti zoper angleško vojsko parlamentarcev, vedno okleval in je v svojem sovraštvu zoper katoliške Irce šel tako daleč, da je izročil leta 1647. trdnjavo Dublin parlamentarni stranki namesto Ircem.

Ko je leta 1649. kralj Karol popolnoma podlegel parlamentarcem in bil obglavljen, je bila tudi za Irsko usodna ura. Parlament, ki je zadobil v Angliji svobodno roko, je imenoval Cromwella za irskega podkralja in ga poslal na Irsko z 10.000 izbranimi vojaki in z nalogom, da Irce za vsako ceno zatre. Ostal je na Irskem samo devet mesecev, a v tem času je proslul kot pravi rabelj Irske; še danes ga imenujejo »prekletega rablja«. Takoj po svojem prihodu je začel oblegati irsko trdnjavo Drogheda v bližini Dublina, kjer je bil zbral po-

veljnik Arthur Aston 2500 najboljših irskih vojakov. Dvakrat so bili Angleži odbiti z velikimi izgubami, a Cromwell se je postavil sam na čelo svoje vojske in posrečilo se mu je vdreti na dveh straneh v mesto. Angleški častniki in vojaki so obljubili vsem, ki bi odložili orožje, pomiloščenje, a ko so imeli Angleži mesto v oblasti, je Cromwell dal povelje za splošen pokolj, ki je trajal celih pet dni. Grof Ormond piše o tem: »Cromwell je pri tej priliki prekosil celó samega sebe. S svojo verolomnostjo in krvoločnostjo je prekosil in nadkrilil vse, kar se do tedaj niti slutiti ni dalo. Grozovitosti, ki so se zgodile pet dni po predaji Droghede, so zbirka slik najstrašnejšega barbarstva. Kaj sličnega bi mogla navesti samo knjiga mučenikov.« Samo v stolnici, kjer so si poiskali Irci zavetišča, je bilo umorjenih nad 1000 ljudi. V smrt pa je morala tudi vsa posadka, po številu 2500 mož. Zanimivo je, kako so se puritanski vojaki obnašali. V eni roki so nosili biblijo, v drugi pa meč, šepetali pobožne izreke sv. pisma, šušljali ali pa poslušali dolge pridige, se metali na kolena in molili. Niso se pa zgrozila njihova srca, ko so morili nedolžne otroke, starce, plakajoče žene in neoborožene vojake Irske. O svoji zmagi, prav za prav o svojem pokolju, je poročal Cromwell septembra 1649 predsedniku londonskega parlamenta tole: »Gospodu Bogu je prišlo, da je blagoslovil naše orožje in naše prizadevanje v Droghedi... Mislim, da smo pobili vse

branivce . . . Sovražnik je imel v tej garniziji zbranih nad 3000 najboljših vojakov. Upam, da izmed častnikov ni niti eden odnesel življenja. Želim pa, da zmago pripisujejo vsa poštena srca le Bogu, kajti mi smo bili le usmiljenja vredni vršivci njegove volje.« V zahvalo za zmago je bil 1. november (leta 1649.) proglašen za javni zahvalni praznik, Cromwellu je bila izražena zaupnica, z njo seveda odobreni tudi poboji v Droghedi.

Ista usoda kot Droghedo je doletela mesec pozneje južnoirsko trdnjavo Wexford. Protestant-ski pisatelj Lingard nam opisuje grozne prizore po padcu mesta: »Med neoboroženimi prebivalci in med vojaki niso delali nikake razlike. Tri sto žensk se je gnetlo okrog visokega križa; a njihovi presenetljivi kriki, njihove prošnje in vzdihji jih niso rešili. Končale so pod meči brezsrčnih barbarov. Cromwell je cenil skupno število v Wexfordu umorjenih na 2000, nekateri pisatelji pa poročajo celó o 5000 žrtvah.«

Irci nasprotno so se držali navodil svojih škofov. Ujetnikov niso morili in neoboroženih se niso doteknili. Ko je lord Castlehaven zavzel Athy in zajel 700 mož angleške posadke, je vso posadko podaril Cromwellu in ga prosil, naj nasprotno tudi on prizanaša v bodoče irskim ujetnikom. Ko so Irci v krvavem boju osvojili Rathfarnham in dobili v roke 500 angleških vojakov, niso niti enemu skri-vili lasu.

Spričo Cromwellove krvoločnosti in pobesnelosti so se posamezna mesta vdala brez odpora. Vsaj življenje so si hoteli rešiti. Upali so na usmiljenje, doživeli pa strašna razočaranja. Življenje jim je bilo sicer podarjeno, zapustiti so pa morali svoje domove in celó svojo irsko domovino. Po predaji Mortogh O'Briena je bilo n. pr. odvedenih v tujino 27.000 Ircev. V splošnem je pa v letih 1641.—1652. zahtevala vojska s svojimi pokolji, umori, boleznimi in lakoto nad 600.000 irskih žrtev, to je skoro tretjino tedanjega prebivalstva. Vsi voditelji upora, ki bi v štirinajstih dneh ne odložili orožja, so bili obsojeni na smrt, njihova posestva so bila pa zaplenjena. Prav tako so izgubili posestva vsi, ki so se udeležili bojev proti parlamentu ali ki samo niso soglašali s parlamentom. Preselili so jih v nerodovitne in zapuščene predele in tam jim je bilo odkazano nekaj zemljišča, nekako tretjina prejšnjega posestva. Najboljša in najlepša posestva so bila v rokah angleške vlade in njenih baronov in leta 1652. so bili torej Angleži pravi in popolni gospodarji Irske, pa tudi lastniki Irske.

Kolikor Ircev ni izkrvavelo, jih je pač čakala žalostna usoda. Sporazumno z drugimi državami se je pričelo umetno preseljevanje Ircev. Na tisoče in tisoče jih je zapustilo irsko domovino in vstopali so v tujini kot vojaki najemniki v službo. Cromwell jih je poslal nad 40.000 v Španijo, Francijo in na Poljsko. Brondin (*Propugnaculum Pragae*

1669) pravi, da jih je bilo na ta način izgnanih iz Irske nad 100.000, med temi več tisoč najboljših mož in fantov, na zapadnoindijske otoke Barbados itd.; ladje so bile takrat kar natrpane s temi siromaki, ki jim ni bilo nikoli več dočakati svidenja v irski domovini, kajti po dvajsetih letih izmed teh ni bil nihče več živ. Kako so Angleži z mirno vestjo izvajali svoja početja, je razvidno iz dopisa, ki ga je poslal Cromwell leta 1655. Thurlowu, protektorju Jamaike, katero so Angleži zasedli istega leta. Piše takole: »Za vas in za nas bi bilo jako ugodno, če prevzamete na otoku kakih 1500 do 2000 mladih ljudi, recimo v starosti od 12. do 14. leta. Mi jih prav zlahka pogrešamo, vam bi pa prav prišli. Bogve, če to ni najugodnejša prilika in način, da postanejo pravi Angleži, oziroma kristjani.« Iz naročij že itak zrušenih in strtih družin so iztrgali na tisoče mladih fantov in deklet in jih za vedno spravili na otok Jamaiko. Pa tudi to še ni zadostovalo. Na povelje parlamenta so se morali vsi ostali Irci preseliti na skopo odmerjeni prostor province Connaught. Lord Clarendon piše dobesedno: »Angleži so uvideli, da bi bilo popolno iztrebljenje Ircev težavno in prestrašno in bi se upiralo celo kot kamen trdim angleškim srcem. Ko je na tisoče Ircev uničila kuga, ko jih je toliko izkrvavelo v ognju in pod mečem, ko je pomorila lakota na tisoče Ircev, je pa vendar ostal še del naroda, s katerim niso vedeli, kaj naj počno. Dasi je bila

peščica irskega naroda popolnoma brezpravna na tem svetu, imeti pa je morala vsaj prostor, kjer naj biva. Angleži so seveda našli izhod in ga krstili z imenom „grace“, to je milost. Del province Connaught, ki je po kugi in pobojih postal skoro puščava, je bil določen za Irce, kamor so morali v določenem roku vsi in živeti v ozko odmerjenih mejah, in sicer pod smrtno kaznijo. Kdorkoli bi po tem roku zasačil Irca drugod, pa naj si bo moški, ženska ali otrok, ga sme umoriti. Najnerodovitnejši del Irske so torej zmagovavci milostno in iz usmiljenja prepustili Ircem. Pridelek je bil tako pičel, da so si pri najhujših naporih le s težavo priborili najpotrebnejše življenske potrebščine. Še prej so se pa morali pismeno odpovedati v svojem imenu in v imenu svojih potomcev vsem pravicam do dosedanje zemlje.«

Ukaz je bil, da se morajo do 1. maja 1654 preseliti vsi katoliški Irci v Connaught in svoja posestva prepustiti Angležem. »V pekel ali v Connaught«, je postal irski narodni pregovor. Ukaz je bil seveda v prvi vrsti naperjen zoper posestnike. Okoli 50.000 posestnikov je moralosprejšnjih, skoro 7 milijonov angleških akrov obsegajočih pokrajin in posestev na $1\frac{1}{2}$ milijona akrov določene, nerodovitne zemlje. Mnogo nesrečnikov se ukazu ni hotelo pokoriti, blodili so po deželi kot »tories«, preganjanci, ali pa kot »rapparees«, roparji. Vdove in zapuščeni otroci, katerih starši so padli ali pa bili

umorjeni, so prišli v roke raznim prekupčevavcem s sužnji. Z umetno preselitvijo Ircev in z uničenjem domačega plemstva so bile uničene tudi rodovske spojine in vezi. Boji za irsko svojino so bili končani; do leta 1658. je bila Cromwellova kolonizacija v glavnem dovršena, zemlja izven province Connaught je bila razdeljena med angleške priseljence, vojake in pristaše režima. Cromwell je »očistil« tudi irski parlament in določil za državni parlament 30 poslancev, seveda protestantov, ker se je bal prej vsaj nekoliko vplivne katoliške manjšine. Proti duhovnikom, ki so jih imeli Angleži za glavne krivce irskega upora, je vlada izdala leta 1652. naslednji proglas:

»Vsak katoliški duhovnik se smatra za upornika in brž ko je ujet, naj se obsodi na smrt na vešalih; polumrtvemu naj se odseka glava, truplo razčetreri, drobovje naj se mu iztrga in sežge, glava pa napiči na kol in razstavi na javnem prostoru.« Za glavo katoliškega duhovnika je bila pa še posebej razpisana nagrada 5 funtov. Vsem, ki bi skrivali in ščitili katoliškega duhovnika, je bilo zagroženo, da jim zaplenijo imetje in da jih pobesijo.

V vsem gnevu, v vseh stiskah, v katerih bi bili Irci prav lahko pozabili na vse obzire in bi v razpaljenih bolečinah prav lahko izgubili zavest in vsak moralni čut, pa Irci kljub temu niso nikdar in nikoli javno pozivali na umor, rop ali katerikoli

zločin. V še tako nečuvenih grozodejstvih, ki jih jim je prizadeval Cromwellov režim, niso izgubili moralne sile. V svetovni zgodovini je skoro ni primere, da bi bila katera država tako nečuvено stiskala narod, kakor je delala z Irci Anglija, ki je pod videzom kulture, vere in civilizacije ropala in morila. Leta 1659. je Irska štela samo 500.000 prebivalcev in med temi je bilo 86.000 Angležev. Pa kakor so se angleški priseljenci izza dobe kraljice Elizabete do postanka bojov za irsko neodvisnost leta 1641. keltizirali in postali Irci, prav tako se je zgodilo z republikanskimi priseljenci za časa Cromwella. Katoliška cerkev je ostala trdna in Irci so ostali stanovitni. Puritanci so se poženili z Irkami, postali katoličani, če jih pa Irke že niso mogle pokatoličaniti, to je spreobrniti, so možje dopuščali vsaj katoliško vzgojo svojih otrok. Pa tudi v službo in v delo so jemali protestantje najrajši katoličane; kajti Irci so bili pridni in zanesljivi.

Doba najtežjih preizkušenj.

Z vlado kralja Karola II. (1660—1685) so se Irci nadejali, da jim zasiyejo lepši dnevi. Za kralja so namreč prelivali kri, ko so se borili proti republikanskim težnjam angleškega parlamenta in njegovega besednika Cromwella. Začetkoma je kralj, ki je bil katoličanom bolj naklonjen kot puritancem (strastnim protestantom), kazal dobro voljo in je vpoklical irski parlament, ki naj kolikor

toliko popravi vnebovpijoče krivice proti Ircem. Parlament je najprej proglasil vso od leta 1641. nadalje Ircem ugrabljeno zemljo za last kralja, ki naj jo vrne pravim lastnikom. Posebno sodišče naj preiskuje pritožbe oropanih plemičev, in res je v letih 1662.—1663. bila zemlja vrnjena 600 krivično izgnanim katoliškim irskim plemičem, a pritožbe je vložilo okrog 5000 Ircev. Angleški naselniki, ki so se bali, da bodo morali vrniti krivično pridobljeno zemljo pravim lastnikom, so začeli groziti z uporom in kralj se jih je zbal ter ustavil delo komisije. Tako so leta 1665. obveljale vse Cromwellove odredbe in nasilne razlastitve so bile večinoma znova potrjene. Protestantski naseljenci so trajno ohranili v posesti tri četrtine irske zemlje, domačinom je ostala samo četrtina. Ker se nadalje katoličani niso smeli vračati v mesta, je bila parlamentarna večina protestantom trajno zagotovljena, kajti dežela ni imela skoro nobenega zastopstva v parlamentu.

Pač pa je kralj dovolil katoličanom nekoliko več verske svobode, a angleški parlament je spet znova skušal uveljaviti prejšnje ukrepe proti katoličanom. Tako je vprav vlada Karola II. omadeževana s krutim mučeništvom enega največjih irskih škofov, Oliverja Plunketa, ki ga je proglasil Benedikt XV. za blaženega. Oliver Plunket je dovršil svoje studije v irskem kolegiju v Rimu »kot vzor miline, neomadeževanosti in bogoljubnosti« in

bil imenovan leta 1669. za nadškofa v Armaghu in primasa Irske. Z apostolsko gorečnostjo je vršil nadpastirsko službo ne samo v svoji škofiji, ampak po vsej severni Irski. Ljudstvo, ki je bilo brez nadpastirjev (leta 1668. sta bila samo dva škofa na Irskem), je zabredlo v nevednost, praznoverje in razuzdanost. V treh letih je obhodil obširne pokrajine in birmal do 50.000 vernikov. Iskal jih je v gozdovih, v hribih in dostikrat ni imel drugega kot malo ovsenega kruha za hrano. Številne pustolovce, ki so se, ker so bili pregnani z lastne grude, družili v roparske tolpe, je poiskal v njihovih brlogih in jih skušal odvrčati od njihovega divjega početja. Za zanemarjeno irsko deco je ustanavljal šole in jim poskrbel pouk v keltskem jeziku; v Droghedi je osnoval višji učni zavod in ga izročil jezuitom v oskrbo. »V dvanajstih letih svojega škofovanja se je izkazal skrbnega in neutrudljivega nadpastirja in ne pomnimo, da bi kak nadškof s tako požrtvovalnostjo obiskoval svojo škofijo in pomagal na vso moč onim, ki so bili v bedi,« tako pravi o njem njegov stalni spremljevalec nadškof Brennan. Ko so zaradi strožjih odredb začeli vladni podrepniki leta 1673. spet preganjati škofo, se je moral skrivati po gozdovih, votlinah, v revnih kočah. Končno so ga decembra leta 1679. ujeli in ga prepeljali po daljšem zaporu v Dublinu l. 1680. v London. Lord Shaftesbury, bivši kraljevi kancelar, je vodil boj proti katolikom prijaznejšemu kralju

in se opiral na parlament. V to svrho je z vso hinavščino in lažnivostjo skušal podtekniti katoličanom zaroto zoper državo in skušal dobiti priče, ki bi potrdile s krivo prisego, da obstoja tudi na Irskem protiangleška zarota katoličanov. Nič ni moglo temu »najzlobnejšemu psu v vsej Angliji«, kakor ga je nekoč imenoval kralj sam v njegovi navzočnosti, bolj služiti kakor obtožba irskega primasa. Ničvredni, plačani odpadniki so krivo pričali »na evangelij« proti Plunketu, da »je 70.000 katoličanov organiziral, ki naj bi pomorili vse protestante... da je poslal agente v razne države za pomoč, da je ogledoval vse trdnjave in luke angleške kraljevine in da je imel leta 1678. škofovski zbor, da pripravi pot Francozom«. — Ker priče nadškofa, ki bi bile razblinile vse te laži, radi neugodnega vremena niso mogle pravočasno priti iz Irske, je bil 14. junija l. 1681. kratkomalo obsojen kot izdajavec na smrt. Glavni sodnik Pemberton je utemeljeval obsodbo s tem, da »ni večjega zločina kot širjenje katoliške vere, kajti nič ni bolj zoprno Bogu in bolj škodljivo človeštvu kot to«. — Nadškof je sprejel sodbo z besedo »Deo gratias«. Naslednje dni se je škof z vso skrbnostjo pripravljala na »veliki dan«, ko bo smel dati kot mučenec svoje življenje za vero. Dne 11. julija 1681 se je podal na zadnjo pot samozavestno in mirno, kot bi šel na pirovanje. Z odra, kjer so bila pripravljena vešala, se je v pretresljivem govoru poslovil od množice,

ki je bila vsa v solzah, potem je kleče molil kakor sv. Štefan za svoje sovražnike, da naj jim Bog odpusti ta greh in po besedah: »V tvoje roke, o Gospod, izročam svojo dušo« mu je rabelj zadrnil vrat. Nato so mu še odsekali glavo in razčetrverili truplo. Glavnega krivca, lorda Shaftesburyja, je takoj zadela božja kazen, kajti že drugi dan po smrti nadškofa ga je dal kralj vreči v ječo kot veleizdajavca.

Kralj Karol se je resno trudil, biti irskim katoličanom kolikor toliko pravičen, a irski podkralj, vojvoda Ormond, jim je bil povsem nenaklonjen in jih je povsod zapostavljal, tako da ga je kralj leta 1685. končno odstavil.

Šele pod vlado Jakoba II. (1685—1688) so se razmere bistveno spremenile. Bil je po 130 letih prvi katoliški kralj na angleškem prestolu. Hotel je na Angleškem in na Irskem vladati v katoliškem duhu. Pozval je katolike na visoka uradniška in vojaška mesta ter hotel hipoma odpraviti vse protikatoliške kazenske zakone. Za irskega podkralja je imenoval nadvojvodo Tyrconnella, ki je odpustil protestantske uradnike, sodnike, vojaške poveljnike ter jih nadomestil s katoliškimi. Začel je razveljavljati prejšnje razlastitvene odredbe in protestantski veleposestniki so morali prepustiti krivično ugrabljeno zemljo prejšnjim praviim lastnikom.

Toda angleški protestanti so se kralju Jakobu uprli in kralj je pobegnil v Francijo. Angleški pre-

stol pa je zasedel Viljem Oranški (1689—1702), srdit protestant. To je dalo poguma tudi protestantom na Irskem, da so se uprli proti Tyrconnellu. Toda katoličani so si kmalu osvojili vso Irsko, samo na skrajnem severu so se protestanti trdovratno držali v trdnjavah Enniskillen in Derry.

Irske zmage so opogumile Jakoba II., da je prišel v spremstvu nekaterih francoskih častnikov in številnih irskih izgnancev, med njimi enega najspretnejših vojskovodij Patrika Sarsfielda, marca 1689 na Irsko. Brez odpora je mogel v mesto Dublin. Irska armada se je kralja Jakoba II. trdno oklenila, ker je upala, da pride na ta način do verske svobode. Takoj ob prihodu je Jakob II. sklical tako zvani domoljubni parlament, v katerem so bili katoličani že v večini. Najprej so sklenili, da se razveljavijo vse Cromwellove razlastitve. Oranžisti in njih zavezniki, ki so zapustili Irsko, naj bi izgubili zemljišča, parlament je razglasil svojo neodvisnost od angleškega parlamenta in splošno versko svobodo in strpnost. Takrat so imeli Irci v rokah vso oblast in bi se bili zlahka maščevali za vse stoletne krivice. Pa kakor smo že v prejšnjih poglavjih naglašali, so Irci na maščevalnost pozabili, na srcu jim je bila samo ureditev lastne države in osvoboditev vere. Toda leta 1690. je prišel Viljem Oranški z veliko armado na Irsko in preslabo oboroženi Irci so premoči izredno dobro oborožene angleške vojske morali podleči, čeprav je irski

vodja Sarsfield s svojimi četami ustvarjal pravcate čudeže. Bili so premagani in Jakob II. je po izgubljeni bitki na reki Boyne dne 1. julija 1690 komaj ubežal v Francijo in si rešil življenje. Poveljnik Sarsfield se je v Limeriku še pogumno branil in Angleži mu zlepa niso mogli do živega. Končno so z njim dne 3. oktobra 1691 sklenili pogodbo, s katero so bile Ircem zajamčene vse pravice, ki so jih uživali za vlade Karola II., nanašajoče se zlasti na versko svobodo. Katoličani naj bi prisegli kralju sicer zvestobo, toda le kot vladarju, ne pa kot verskemu glavarju. Uporniki, ki so služili kralju Jakobu, bi dobili spet svoja posestva, ako se podvržejo angleški vladi; prav tako tudi ostalo irsko ljudstvo. Posadka trdnjave Limerik se sme izseliti v Francijo. In res je pod vodstvom Sarsfielda takoj zapustilo irsko domovino 20.000 vojakov.

Angleška verolomnost je znova pognala bujne korenine. Irski parlament namreč ni priznal pogodbe, sklenjene v Limeriku. Ko je kralj Viljem v smislu pogodbe začel vračati del zaplenjene zemlje prejšnjim lastnikom, je irski parlament, v katerem so sedeli samo zagrizeni protestanti, leta 1695. vse te odredbe kralja preklical in katoličane znova oropal njihove posesti. Komaj petina zemlje je še ostala katoličanom. Toda v naslednji dobi so protestanti teptali sklenjeno pogodbo v še hujši meri. Ker doslej niso mogli iztrebiti irskega naroda, oziroma ga poangležiti, so sklenili, da zaslužnijo Irce

za večne čase. Kazenske odredbe, ki jih je protestantski parlament v ta namen izdal, bodo v večno sramoto protestantizma; zaman iščemo kaj podobnega v zakonodajah sveta. Katoličani naj so brezpravna, siromašna raja brez časti in dostojanstva, brez samozavesti, brez svoje kulture. Naštejmo kar suhoparno najvažnejše odredbe.

1. Katoličani niso mogli in niso smeli v oporoki razpolagati s svojim imetjem.

2. Protestantska žena je svojega moža katoličana lahko postavno prisilila, da ji je moral prepustiti samostojno gospodinjstvo, z gospodinjstvom pa tudi popolno pravico do vzgoje otrok.

3. Posestnik-katoličan je moral razdeliti otrokom posestvo po enakih delih, »da bi se katoliška veleposestva razbila in uničila«. Brž ko je najstarejši sin katoliškega Irca prestopil v protestantizem, je postal pravi gospodar, ki je mogel s premoženjem svojevoljno razpolagati, dočim je bil oče samo nekak oskrbnik.

4. Če si je kupil katoličan kako zemljišče, ga je smel s sveta spodriniti vsak protestant, in sicer s postavno pravico, ne da bi bil plačal za zemljišče beliča.

5. Katoličan ni smel najeti zemlje za dlje ko za 31 let; dve tretjini iznosa je moral oddati lastniku; če je znašal njegov čisti dohodek nad tretjino, se je morala najemnina takoj zvišati ali pa je protestant, ki je to ovadil, dobil zemljo v najem.

6. Ako je dobil katoličan imetje ali posestvo po volilu, ženitvi ali po oporoki, si je postavno lahko lastil pravice do takega imetja ali posestva vsak protestant. Čim je n. pr. imel katoliški Irec konja, ki bi veljal več kot 5 funtov, si je s postavno pravico lahko lastil konja vsak protestant. Plačal je samo 5 funtov, pa čeprav bi bil konj vreden 50 ali 100 funtov. Če je pa katoličan takega konja skril, je bil pač zato, ker je skrival svojo lastnino, obsojen na tri mesece ječe, plačati pa je moral še globo v trojnem znesku cenjene vrednosti lastnega konja.

Vzgoja je bila popolnoma zatrta. Irsko šolstvo prav tako. Osiroтели otroci so dobili protestantske varuhe. Če se je katoličan predrznil in odprl kakršnokoli šolo ali pa poučeval drugega v kakršnikoli vedi, je bil za kaznen pregnan ali pa obešen. Kdor bi pa iskal takega pouka in si najemal katoliškega učitelja, je izgubil vse imetje, četudi bi bil morda še otrok. Ista usoda je zadela katoličana, ki je poslal svojega sina radi vzgoje in učenja v tujino. Kaznovan je bil tudi, kdor je plačal stroške za vzgojo takega irskega otroka v tujini. Zaplenili so mu imetje.

Sploh je bil irski katoličan popolnoma brezpraven. Na univerze je bil katoliškim dijakom dostop zabranjen. Katoličan je bil od leta 1727. izključen iz vseh javnih služb, v vojski in mornarici si ni mogel in ni smel pridobiti nobenega čina in celo vojak ni

mogel postati, če se ni slovesno odrekel veri. Katoliški izobraženec ni mogel postati ne sodnik ne porotnik niti pisar, kaj šele predstojnik pisarne, ne odvetnik ne vodja poslov in celo pisarniški sluga ne, dà, celo gozdni čuvaj v privatni službi ne. Katoličan ni mogel in ni smel dobiti meščanske pravice v kakem mestu; dà, celo bivati ni smel v Galwayju in Limeriku, ki sta edini večji mesti v zahodni Irski. Razumljivo je, da potemtakem niso imeli Irci niti aktivne niti pasivne volilne pravice v irski parlament in da so katoliški lordi izgubili v gosposki zbornici svoja mesta.

Nepopisna beda, ki je glodala irski narod in mu kopala grob, je strla tudi najboljše irske sinove. V množicah so zapuščali svojo razdejano domovino in se selili v Ameriko, Španijo, Francijo, Avstrijo, kjer so si ovekovečili svoje pokolenje in svoje ime. Stopali so v francosko armado in samo v letih 1691. do 1745. jih je na francoskih bojiščih izgubilo življenje okoli 450.000. Tudi Sarsfield je padel, in sicer leta 1693. Izkazali so se pa tudi v drugih armadah kot izkušeni in neustrašeni borci. Celo kralj Jurij II. je baje vzkliknil, ko je videl pred seboj v bitki pri Dittingenu (leta 1743.) nepremagljive irske čete: »Preklete postave, ki so mi odtujile take može.«

Pa tudi ostankov irskega naroda v domovini niso mogli protestanti spreobrniti. Anglikanska cerkev se ni znala vmisliti v irski značaj, razumela

ni irskega jezika in bila sama slabo organizirana. Katoliški duhovniki, ki so v takratnem najhujšem preganjanju zvesto stali ob strani narodu in ga v najhujših mukah tolažili, so si pridobili irska srca za večno. Kdor je oznanjeval katoliško vero, je veljal za zločinca; kdor je spreobrnil protestanta, je bil veleizdajavec. Škofe in redovnike so pregnali leta 1698. iz dežele, duhovnike pa v posebej določeno ozemlje. Kdor se je vrnil, je bil obsojen radi veleizdaje. Od leta 1709. je bilo razpisano na glavo škofa 51 funtov, duhovnika 20 in meniha 10 funtov; nagrade so morali plačati katoličani sami. Če je pa katoliški duhovnik postal protestant, je dobil poleg bogate nadarbine še 30 funtov letne doklade. Todà katoliških duhovnikov niso omamile ugodnosti, z irskim narodom so ostali zvesti rimsko-katoliški cerkvi, krščevali, obhajali in poročali celo protestante z Irkami in narobe, dasi je bil po letu 1725. vsak duhovnik, ki je sklenil mešani zakon, obsojen na smrt. Od leta 1745. dalje so bili mešani zakoni neveljavni. Oblasti so namreč dobro vedele, da bo vselej odjenjal plitvi protestantizem, nikdar pa ne v dušo pronikli katolicizem. Prestopilo je od leta 1703. do 1788. okrog 4800 Ircev iz višjih slojev k anglikanski veri, a ljudstvo je ostalo katoliško. Toda protestantom niti ni bilo ljubo, da bi katoliški posestniki postali protestanti, ker bi jim ne mogli več pleniti posestev. Katoličane so mogli razlastiti in jih porabiti kot brezpravno rajo, s katero so po-

stopali huje kot s sužnji. Končno je ostal od vse irske zemlje samo petdeseti del v rokah katoličanov.

»Vsa zakonodaja je bila izdelana z izredno pretkanostjo in je imela namen, da stre in poniža narod do beraške palice,« pravi protestant Burke, eden najboljših govornikov angleškega parlamenta. Delavnost, volja po napredku sta bili kaznivi, otopelost, povratek v nevednost, ponižanje človeka do živali, vse to je bilo pa zapovedano. Po vsej Irski se je med sodniki udomačil pregovor: »Postava ne pozna in pripozna irskega katolika.« Irski guvernerji so v svojih prestolnih govorih naslavljali Irce stalno kot »The common enemy« = naš skupni sovražnik.

Družabno stanje na Irskem je bilo tako nevzdržno, da so se pritoževali celo irski protestanti, ki so bili vendar po vseh zakonih zaščiteni in so imeli povsod prednosti. Na vseh vodilnih mestih so bili Angleži, ki so z nasiljem ali z denarjem uveljavljali v irskem parlamentu »angleške koristi«. Poleg tega je bila pa dežela silno obdavčena. Ogromne vsote so romale v Anglijo, največkrat kar naravnost v žepe kraljevim zaupnikom, ki na Irskem sploh posla niso imeli. Skoro vsa najvplivnejša mesta so pa imeli v rokah ljudje, ki na Irskem niti živeli niso niti Irske nikdar videli niso. Prejemali so plačo, podrejeno osebje je pa delalo. Pa če bi bilo samo to! V obliki rent, pokojnin, nagrad so skoro vsi dohodki Irske romali v Anglijo, letno baje

600.000 funtov. Irski parlament sam ni imel dosti moči, ker so se pač največji dohodki stekali iz razlaščenih posestev, ki so bila pa v kraljevi oblasti, torej izven parlamentarne kontrole. Parlament je mogel sicer sklepati o novih odredbah in zakonih, toda tajni sveti na angleškem dvoru so imeli pravico te odredbe spremeniti in jih okrniti, preden so prišle kralju v podpis. Armada sama je bila pa itak od parlamenta na Irskem popolnoma neodvisna, in z njo parlament ni mogel in smel razpolagati. Zanje so veljali samo angleški zakoni. Zato ni nič čudnega, če tudi irski parlament, čeprav v rokah protestantov, ni mogel mirno gledati samovoljnega in objestnega početja v angleškem parlamentu. Končno je irski protestant — kot katoličan bi itak ne mogel in ne smel posegati v ustavne boje — Viljem Molyneux, ki je spisal 1698 knjigo »The Case of Ireland« in v njej ostro obsodil angleško ravnanje z Irsko, nastopil proti nezaslišanim krivicam tudi v irskem parlamentu in apeliral na angleški parlament. Angleški parlament ga je obsodil in odredil, da je rabelj javno sežgal njegovo knjigo. Seveda je bilo vse plemstvo, lasteče si pravico za vstop v parlament iz zaplenjenih zemljišč, ki jih je »pravično« razdelil angleški parlament, zgolj slepo orodje angleškega parlamenta. Zato je angleški parlament leta 1719. zlahka sklenil resolucijo, nazvano »The Sixth« (»šesti«), ker je bila sklenjena v šestem letu kraljevega vladanja, s ka-

tero si je lastil zakonodajno pravico za Irsko. Na ta način je zgubil irski parlament vsako zmožnost za delo in samostojnost. Stremljenja angleškega parlamenta so se očitno pokazala. Ob najvnetejšem zagovarjanju in besedičenju in ob papirnatih borbah za vsestranske svoboščine državljanov v imperiju Anglije je hotel angleški parlament samo tole: irski protestantje naj so sužnji Angležev, irski katoličani pa sužnji irskih protestantov.

Poleg strogih zakonov, ki so onemogočili vsako udejstvovanje osebne svobode, so si pa Angleži zamislili še uničenje irske trgovine in obrti. Ker so bili irski katoličani razlaščeni, niso mogli niti misliti na uspešnejše poljedelstvo; industrije pa se tudi niso smeli lotiti. Hoteli so si pomagati s trgovino. Angleži kot trgovci so postali ljubosumni in sklenili, da uničijo že spočetka vsak trgovski razmah na Irskem. Irska živinoreja je od nekdaj cvetela in slovela. Irska je bila že po naravi pripravna za to in je ni stalo dosti truda. Pričela se je živahna trgovina, omejil jo je pa angleški parlament, ko je leta 1666. prepovedal uvoz irske živine in mesa v Anglijo. Ker bi bil izvoz živine v tuje oddaljene dežele otežkočen, so Irci v velikih množinah proizvajali maslo in sir, meso pa solili. S svojimi prvovrstnimi izdelki so poplavljali ves tedanji svet. Celó v angleške kolonije so izvažali, dokler jim radi bojkota, ki so ga Irci napovedali angleškemu blagu, ni bilo prepovedano v kolonije

uvažati, iz kolonij pa izvažati direktno s svojimi irskimi ladjami. Voziti so smele samo angleške ladje. Da bi pa uničili še irsko volneno industrijo, so Angleži izvoz tako visoko obdavčili, da je bil onemogočen. Trgovska zavist je šla pa še dalje. Uničili so vsako najneznatnejšo trgovsko ali industrijsko panogo. Bombaževinasto industrijo, ki bi se mogla na Irskem razviti do neverjetne popolnosti, so zatrli takoj v kali. Leta 1720. so namreč Angleži izdali zakon, ki je Angležem pod strogo kaznijo prepovedoval uporabljati bombaževinaste irske izdelke. Industrijo stekla, katere niti Angleži niso imeli tako razvite in popolne, so uničili iz zavisti. V Angliji je bilo zapovedano kupovati samo angleške steklene izdelke. Leta 1745. je bil pa prepovedan izvoz irskega zelo cenjenega stekla tudi v druge države. Prepovedali so nadalje uvoz irskih rokavic na Angleško itd., ne zato ker bi bilo takega blaga v Angliji preveč, temveč samo zato, ker je bilo irsko blago boljše in finejše. Angleški pohlep in angleška zavist sta deželo popolnoma upropastila, narod se ni mogel in se ni smel dvigniti do blagostanja, ker bi se že s poskusom pregrešil proti angleškim postavam. Siromaštvo se je večalo, beda je bila neznosna. Angleške tvrdke so pa na račun bednega irskega naroda bogatele, saj so vsako leto najmanj za dva milijona funtov industrijskih izdelkov izvažali na Irsko; zaradi tega se je na Irskem morala širiti

brezposelnost, ki se da primerjati samo z brezposelnostjo sedanjih povojnih let. Ko so pa v letih 1727. do 1740. vremenske nezgode uničile polja, je po vsej Irski divjala strašna lakota in z lakotjo boleznimi. Od lakote jih je v teh letih pomrlo nad 400.000. Ko je kuga uničila še velikanske črede irske živine, je bila Irska skoraj popolnoma obubožana. Šele tedaj je angleška vlada dovolila nekaj trgovskih olajšav tudi za Irsko.

Toda kam je privedla taka trgovska politika državo? Res, da je močna vlada, sestavljena iz pristnih Angležev, imela možnost, da nemoteno in brez nadzorstva goji »zvestobo do kralja in varno blagostanje Angležev na Irskem«, da prepove Ircem izvoz živine, mila, sveč in platna v Anglijo, da jim ukine pravico do ribolova, da jim dovoli izvoz volne samo v Anglijo in da jim prepove graditi ladje; res je imela angleška vlada moč, da je zaprla vse irske luke in da nobena ladja ni smela ničesar nakladati ali izlagati v irskih lukah, toda vprašajmo se, kaj si je s tem koristila. Irska je postala sicer siromašna in izstradana dežela, dobiček so imeli pa le nekateri prekanjeni angleški spekulant, ki so si nagrmadili velikansko bogastvo. Toda vladni pristaši tega niso uvidevali in se niso ozirali na opomine treznih in razsodnih Angležev. Nasprotno! Tudi ugovori irskih guvernerjev, sodnikov, vojske, županov, uradnikov, porotnikov zoper način vladanja krone in parlamenta

so bili brezuspešni in zadušeni. Kdor bi se drznil z besedo ali s pismom nastopiti proti sistemu ali ga obsojati, je umolknil v krvi ali pa na vislicah. In uspeh? Ircev kljub temu niso zatrli. Plemstvo si je sicer ustanovilo svoje domove v Avstriji, Španiji in Franciji, duhovščina pa, ki je ostala na Irskem, je tudi v teh najtežjih časih tolažila narod in mu ostala zvesta. S svojimi škofi Gallagherjem (škof Kildare), Lukom Faganom in drugimi so stanovali duhovniki v siromašnih samotarskih kočah, kamor se je ljudstvo zatekalo ponoči in prejemale tolažbo. Drugi so pa zopet bivali v duplinah in divjih prepadih. A še tam so bili v vedni smrtni nevarnosti, kajti Priest-hunters, lovci na duhovnike, ki so smeli vse, so jim bili vedno za petami. Zato so duhovniki menjavali bivališča in bili vedno nerazdružno z ljudstvom. Protestant Edmund Burke, največji angleški govornik v angleški zbornici, je 1766—1797 šibal razmere na Irskem in angleško politiko takole: »Zelo bi pa želel še pred smrtjo videti sliko prvotne krščanske cerkve. Z majhnimi spremembami bi bila po mojem mnenju irska rimsko-katoliška cerkev zelo sposobna, da bi nam naslikala tako podobo.«

V svoji globoki vernosti Irci le niso omagali; v bojih, v lakoti in bedi, v samozatajevanju in potrpljenju so vzdržali voljo do življenja in niso izgubili izpred oči upanja na boljšo bodočnost.

»Med preganjanjem je bilo na Irskem en milijon protestantov in dva milijona katoličanov ali zdaj (1843)? Zdaj je pa sedem milijonov katoličanov in le en milijon protestanov,« pravi O'Connell.

Irski čudež se obnavlja.

Zgodovinarju, ki vidi samo zunanji potek dogodkov in bi skušal razlagati irsko zgodovino z vidika zgolj naravnih činiteljev, kot so politika, gospodarstvo, narodnostno vprašanje, verski boji, bo ostala zgodovina irskega naroda zagonetna uganka.

Proti vsemu pričakovanju se v teku vseh stoletij obnavlja v zgodovini tega naroda pravi čudež: Irci, čeprav nešteto krat poteptani, uničeni, se ne prestando dvigajo in rastejo, kot bi plala v njih skrivnostna, nadčloveška, nadnaravna sila, s katero nasprotniki ne računajo in ji pri vsej svoji zunanji premoči ne morejo do korenin.

Tako so katoliški Irci vsrkali vase Normane, tako po vrsti angleške koloniste pred reformacijo in njihove plemenitaše, tako za vlade Elizabete na tisoče Anglikancev, naseljenih na Irskem, ki so, namesto da bi po namenih Elizabete širili protestantizem, »postali z Irci eno, in sicer po krvi in malikovanju«, kakor so tožili cromwellijanci. Toda čudno, tudi cromwellijance, ki so g a z i l i v irski krvi, je zadela prav taka usoda. Že otroci anglikanskih naseljencev so pozabili angleščino in

se spojili z vero Ircev in z irsko miselnostjo. Celó vojaki Viljema Oranškega so kmalu po svoji zmagi na reki Boyne 1691 podlegli tajinstvenemu čaru irskega ozračja.

Pa irski čudež se je ponovil tudi v najtemnejši dobi irske zgodovine, v osemnajstem stoletju. Z najbolj pretkano zlobnostjo je Anglija petdeset let delala na osnovi zloglasne kazenske zakonodaje (penal code), ki je brez primere med kulturnimi narodi in ki naj bi ponižala, teptala, osiromašila, raznarodila Irce v taki meri, da bi ne bili nič drugega več nego tolpa nevednih, razcapanih sužnjev. Ta zakonodaja jih je izključevala iz katerikoli službe, jim onemogočala lastnino zemlje, jim branila vsak vpliv na parlamentarno in sploh na javno življenje, jih oropala vseh šol, jim vzela vso možnost višje izobrazbe, jih silila k obisku anglikanskega bogoslužja, izganjala vse katoliške škofe in redovnike, svetne duhovnike pa dostikrat preganjala z lovskimi psi in jih obešala, končno uničila tudi še vso irsko trgovino. Okrog leta 1750. je beda irskega naroda rasla v neskončnost, lordi so si polagoma prilastili še pašnike, na katerih je Irec pasel svojo živino, in močvirja, kjer je kopal šoto. Najhujša »kuga Irske« so bili valpeti, ki so upravljali v imenu odsotnih lordov veleposestva in izmozgavali irsko rajo do krvi.

Tedaj je mislila Anglija, da je končno dosegla svoj cilj, misleč, da irskega naroda ni več in da se

anglikanski naseljenci ne bodo napajali z irsko miselnostjo ter bodo ostali zvesti zagovorniki angleške vlade, angleških koristi, anglikanske vere. Irski parlament je bil brez hrbtenice, saj je angleški parlament od leta 1719. sklepal zakone tudi za Irsko. V tistem času je izjavil irski nadkralj Chesterfield, da se irskemu ljudstvu slabše godi kot zamorskim sužnjem.

Toda iz mučeniške irske zemlje je vzkliklo novo življenje. Izmučeni Irci so se družili (od leta 1761.) v tajna društva tako zvanih »belih fantov« (white boys), ki so ponoči v belih haljah predstavljali mejnike, morili črede veleposestnikov, napadali valpete in lorde ter širili strah in grozo.

Nepričakovana pomoč je prišla katoliškim Ircem od protestantov. Nehote je namreč tepla angleška zakonodaja tudi nje. Kajti vsa Irska je hirala in obubožavala, tako da so se težave in koristi anglikancev in katoličanov polagoma zlivale v eno. Tudi pri anglikancih se je začela pojavljati irska miselnost, irska vzajemnost; vladajoča anglikanska plast ni mogla in ni hotela izvajati vseh nesmiselnih naredb kazenskih zakonov, ker bi sicer vse življenje zamrlo. Zavest skupnih in enakih koristi je nagibala irske protestante k bolj človeškemu ravnanju s katoličani, porajala se je z eno besedo znova posebna irska narodnost, ki bi jo bila angleška vlada tako rada v zadnji kali zatrla. Izrazito obliko je našla ta nova miselnost v strem-

ljenju irskih protestantov po neodvisnem parlamentu, ki bi samostojno branil irske koristi. V parlamentu so sicer sedeli sami protestanti, a čutili so nujno potrebo, da omogočijo katoličanom življenje, in zato je ta parlament leta 1771. dovolil ubogi irski raji, da sme imeti v najemu vsaj močvirja s šoto, leta 1774. jih je odvezal od prisega vrhovni cerkveni oblasti kraljevi, l. 1778. omogočil Ircem, da smejo vzeti katerokoli zemljo v najem, da si morejo ustanavljati šole z dovoljenjem protestantskih škofov in da smejo prisostvovati maši, ne da bi morali ovaditi duhovnika, da smejo imeti konja, ki je nad pet funtov vreden.

Vodja protestantskih nacionalistov v irskem parlamentu je bil od l. 1774. dalje odvetnik Grattan. Dobro se je zavedal, da brez sodelovanja irskega ljudstva ni irske narodnosti. »Dokler izključujemo katoličane od navadnih človeških pravic, nismo narod.« »Vprašanje je sedaj, ali bomo protestantska naselbina ali pa irska narodnost«; to so bila njegova gesla. Zato je 1782 predlagal v parlamentu spomenico na kralja, ki izraža načelo, da je narod irske dežele svobodno ljudstvo, da je Irška samostojno kraljestvo z lastnim parlamentom in lastno zakonodajo in da je združena z Anglijo samo po osebi skupnega kralja. Irski parlament je to spomenico soglasno sprejel in uklonil se je tudi angleški parlament ter se l. 1783. izrečno odpovedal zakonodajnim pravicam glede

Irske. S tem je angleška vlada preklicala obenem tudi zloglasni zakon Poyningsa iz l. 1496. in zakon Juriša I. iz leta 1717., ki je dajal angleškemu parlamentu zakonodajno oblast nad Irsko.

Kako se je mogel zgoditi ta nepričakovani preobrat? Vplivali so na to predvsem dogodki v Ameriki. Amerika, ki je bila dotlej angleška kolonija, je začela boj za osamosvojitev in je proglasila l. 1778. svojo neodvisnost od Anglije. Z Ameriko vred se je borila tudi Francija proti Angliji. Odlično vlogo v tem osvobodilnem boju so imeli predvsem irski izseljenci, ki so se v velikem številu oglašali kot prostovoljci za v ameriško vojsko. Zavzeli so zelo odlična mesta v tem boju. Tako se je odlikoval general Owen Sullivan in admiral John Barry iz Wexforda. Znamenito pogodbo neodvisnosti Amerike z Anglijo je podpisalo osem Ircev. Tako se je uresničila napoved Grattana, ki je dejal Angležem: »Kar vi teptate v Evropi, to bo vas teplo v Ameriki!«

V Irski sami je imel boj Amerike proti Angliji nepričakovane posledice. Pod pretvezo, da branijo Irsko pred napadi Američanov, so se protestanti v Ulsteru družili v oborožene čete prostovoljcev, ki so narasle 1779 na 42.000 mož. Bolj pa kot za obrambo irske domovine proti Ameriki so se oboroženi prostovoljci zanimali za obrambo svojih pravic proti Angležem. Protestanti so proglasili splošen bojkot angleškega blaga in irski parla-

ment je moral pod pritiskom teh oboroženih čet dvigniti glas za svobodo irske trgovine. Oborožene čete so med tem časom narasle na 100.000 in katoličani, ki se sicer niso smeli sami oborožiti, so vsaj prispevali k vzdrževanju teh čet. Te čete so širile po Irski gesla: »Free men, free trade, free religion, free nation« (Svobodni ljudje, svobodna trgovina, svobodna vera, svoboden narod), gesla, ki so kot žive iskre užigala po vsej deželi.

Ko so končno 15. februarja 1782 odposlanci teh čet na zborovanju v Dungannonu (Ulster) brez-pogojno zahtevali neodvisnost irskega parlamenta in odpravo kazenskih zakonov proti katoličanom, se je 16. aprila irski parlament temu pritisku vdal in glasoval za spomenico Grattana, kakor smo prej omenili.

Toda čeprav je bila zakonodajna oblast irskega parlamenta 1783 tudi od angleškega parlamenta priznana, so ostale razmere nespremenjene. Vsak poskus prostovoljcev in tako zvanih patriotskih poslancev pod vodstvom Grattana, da bi postavili parlament na bolj demokratsko podlago, se je izjalovil ob odporu lordov, ki so obvladali najmanj polovico volilnih okrajev in se niso hoteli odreči svojim krivičnim privilegijem. Nadalje je irska uprava z vsem uradništvom bila neodvisna od parlamenta in podrejena podkraljem in kancelarjem, poslanim iz Anglije. Ena najpriskutnejših osebnosti v irski zgodovini se je pojavila v tej dobi.

To je bil kancelar Fitzgibbon, ki je bil imenovan leta 1789. za predsednika irske uprave in je s satansko zlobo skušal izpodkopavati vpliv irskega parlamenta. Parlament mu je bil samo lutka, ves upravni ustroj pa je porabil za to, da je strahoval ljudstvo in onemogočil vsako reformo. Ljudstvo je spet ječalo v pravem suženjstvu, mali najemniki so bili na milost in nemilost izročeni lordom in njihovim valpetom, vrhtega so morali katoličani plačevati anglikanski cerkvi tako zvano desetino, ki je znašala večkrat četrtino njihovega revnega pridelka.

Spet so bili zunanji vplivi, ki so prisilili angleško vlado, da je preokrenila smer svoje politike za Irsko. V Franciji je izbruhnila revolucija in spravila francoskega kralja pod giljotino. Republikanske ideje, ki so predvsem poudarjale svobodo, enakopravnost, bratstvo, so zajele tudi Irce, prav tako protestante kot katoličane. Pod vplivi tega demokratskega gibanja je protestantski odvetnik Teobald Tone ustanovil l. 1791. v Belfastu »društvo zedinjenih Ircev« (United Irishmen), ki je spajalo katoličane in protestante in nameravalo izvesti socialni prevrat kakor v Franciji ter se končno otresti angleške nadoblasti.

Tega nevarnega gibanja se je predsednik angleške vlade Pitt zbal, ker je pretila vojna s Francijo, in zato je pristal na to, da je irski parlament dovolil razne olajšave katoličanom; tako je par-

lament leta 1792. dovolil katoličanom otvoriti šole, jih pripustil k odvetniškemu poklicu, privolil v veljavnost mešanih zakonov ter leta 1793. razveljavil zapoved, ki je silila katoličane prisostvovati protestantskim verskim obredom. Katoličani naj bi dobili tudi dostop do vojaških in civilnih služb. Pitt je nadalje imenoval lorda Fitzwilliamsa (1794) za irskega podkralja ter mu naročil, da izvede enakopravnost katoličanov tudi v parlamentu s tem, da bi se jim podelila aktivna in pasivna volilna pravica. Angleška vlada je hotela kolikor tolako težnjam katoličanov ustreči in tako deželo pomiriti. Doba od l. 1782. do l. 1796. je bila za Irsko precej srečna; dvignilo se je polagoma tudi žalostno gospodarsko stanje dežele. Trgovska svoboda, ki si jo je priboril irski parlament prav v tej dobi, je predvsem pospešila zunanjo trgovino. Irska je začela izvažati zlasti žito v Anglijo, kjer so bile žitne cene radi neprestanih vojská in stalno naraščajočega prebivalstva v velemestih zelo visoke. Irski najemniki so zdaj skrbno obdelovali vsak košček zemlje in prodajali žito, da so mogli plačevati najemnino.

Razvila se je tudi trgovina z angleškimi kolonijami in Azijo, posebno izvoz volnenih izdelkov in stekla je cvetel, toda v Anglijo je mogla Irska izvažati edino žito, živež in laneno blago; kajti Anglija je uvoz drugega blaga onemogočila ali s prepovedjo ali z visoko carino. Z Indijo, Perzijo,

Kino in Južno Afriko je smela Irska trgovati samo po angleških lukah.

Kljub vsem tem oviram se je izvoz Irske v dobi omenjenih štirinajstih let potrojil, irski državni dolg je padel na dva in četrt milijona funtov in Dublin je bil s svojimi 200.000 prebivalci eno prvih kulturnih središč Evrope.

Zločin Anglije.

Mirno sožitje katoličanov in protestantov je jačalo avtonomistično gibanje irskega parlamenta in nehoté so vsi Irci brez razlike vere in jezika začeli braniti predvsem irske koristi proti Angliji. Fitzgibbon, ki ga je podkralj Fitzwilliams odstranil, je bil oni zli duh, ki je spet znova zastrupil irsko ozračje. Kot glavni cilj si je stavil p o p o l n o odpravo irskega parlamenta in združitvev Irske z Anglijo. Izmislil si je v dosego svojega namena satanski načrt. Umetno je hotel izzvati upor Ircev proti angleški vladi, da bi potem vlada imela pretvezo uničiti samostojnost irskega parlamenta.

Kralja Jurija III. je prepričal, da bi prelomil kronsko prisego, če bi pripustil irske katoličane v parlament. Predsedniku angleške vlade Pittu je dokazoval, da so svoboščine, dane irskim katoličanom, samo netivo za irsko samostojnost in končno odcepitev od Anglije. Njegovemu podpihovanju se je angleška vlada končno vdala in

odpoklicala Fitzwilliamsa ter imenovala novega podkralja Camdena, ki naj predvsem onemogoča preureditev parlamenta.

Zdaj je imel Fitzgibbon svobodno roko za svoje zločinsko početje.

Njegovi agenti so začeli podžigati protestante v Ulsteru k verski nestrpnosti in buditi v njih protestantski fanatizem kralja Viljema Oranškega. V to svrho se je ustanovilo tajno društvo »Orange lodge« (oranška loža); njeni člani so morali prisesti, da bodo po možnosti iztrebili katoličane. Svoj ozkosrčni verski fanatizem so skrili pod naličje dinastičnega patriotizma. V pravilih beremo: Naše združenje je samo protestantsko in samo za protestantske namene. Papisti (katoliki) niso samo izključeni, zaobljublamo se tudi, da jim ne bomo ničesar prodajali in od njih nič kupovali, ne pili, ne občevali, ne hodili z njimi. Vsak član, ki se poroči s katoličanko, onečašča našo družbo in bo izključen.

Oranška loža se je širila po Irskem, v Angliji in tudi v kolonijah in še danes se v teh ložah napija pobožnemu spominu Viljema (Oranškega), ki je osvobodil Anglijo »cokel in papistovstva«.

Oranžisti so takoj pričeli s preganjanjem katoličanov s pretvezo, da pripravljajo katoličani oboroženo vstajo s pomočjo Francije proti Angliji. Požigali so jim hiše in jih morili. Vlada je oranžiste podpirala z denarjem in jim pustila svobodne

roke. Katoliki so se, ker jih vlada ni ščitila, oklenili »Društva zedinjenih Ircev« in začeli misliti v svojem obupu na samostojno irsko republiko. Iskali so res pomoči pri Francozih, ki so jim poslali 1796 generala Hochea (Hoša) z dvajset tisoč vojaki na pomoč, ki se pa žal niso mogli izkrcati. Tudi Holandci so zaman skušali priti na Irsko. Zdaj je dobila Anglija pretvezo, da je poslala vojaško armado proti upornikom, toda ta armada ni bila nič drugega kakor oborožene tolpe oranžistov, kajti lord Downshire, ki je bil pooblaščen za novačenje, je poročal vladi, »da so si vsi edini, da se v armado ne smejo sprejemati papeževci«. General Lake (Lejk) je proglasil naglo sodbo in fanatična milica oranžistov je »skrbela za red«. Ljudstvo je moralo vzdrževati nasilno vojaštvo in vsak, ki je bil na sumu, da je član »Društva zedinjenih Ircev«, je prišel kot vojni ujetnik na bojne ladje. Pod pretvezo, da iščejo orožja, so divje tolpe požigale hiše, mučile može, žene in otroke. Voditelji »Društva zedinjenih Ircev« so bili leta 1798. pozaprti.

Fitzgibbon je hotel izzvati upor tudi v južni Irski. General Abercromby mu je bil premil, ker je s studom obsodil zločine in okrutnosti, ki so jih vojaške tolpe zagrešile kot kaki kazaki ali Kalmiki. Zato je prišel na njegovo mesto general Lake, ki pač ni bil na sumu človeške popustlji-

vosti in ki je gnal s svojim okrutnim postopanjem Leinster in Munster v upor. Najhuje so razgrajale vojaške drhali v katoliškem Wexfordu. O njihovem pohodu poroča očividec Charles Hamilton Teeling: »Od skromne kočice pa do veličastne palače ni bilo nič varno. Mnogo ljudi so pobili, mnogo jih ustrelili pri delu, mnogo so jih trpinčili, posebno s tako zvanim »pitchcapom« (smolnato čepico). V papirnato pokrivalo so namreč vlili gorčice smole in pokrivalo poveznili na glavo nesrečnih žrtev, ki so drgetale in se vile od bolečin, vojaštvo jih je pa suvalo z bajoneti, dokler ni smrt končala njihovega trpljenja. Druge so spet prebičali do nezvesti, jih obešali za eno roko, pri tem so se jim pa noge dotikale ostrin sulic. Nekaterim so posuli lase s smodnikom in ga potem zažgali. Žene in dekleta so vpričo domačih onečlašali; in vse to se je godilo z odobrenjem oblasti. V blaznem obupu so se Irci v Wexfordu dvignili, da bi ubranili svoje s slamo krite kočice in rešili čast svojih žen. Pod vodstvom duhovnikov se jim je res posrečilo, da so pregnali drhal in v svojem zmagoslavju proglasili republiko.«

Upor, ki si ga je Fitzgibbon želel in ga sam izzval, je udušila angleška vojska v krvi in ognju. Trideset tisoč Ircev je bilo umorjenih, armada 137.000 mož je strahovala deželo in ubogo zasluženo ljudstvo.

Odprava irskega parlamenta.

Predsednik angleške vlade Pitt je zdaj porabil ugodno priliko, da bi z odpravo irskega parlamenta za vedno izbrisal irsko vprašanje, samostojno irsko zakonodajo in ustavo. Toda angleška vlada je hotela izvršiti to podlo dejanje »v zakoniti obliki«. Irski parlament naj izvrši samomor.

Da bi pripravil irski parlament do tega sklepa, je novi podkralj lord Cornwallis pomilostil upornike, ki bi sami odložili orožje; katoličanom je vlada obljubila versko svobodo, obenem jim je predočila lepo bodočnost, ko bodo mogli v svetovnem angleškem parlamentu popolnoma svobodno zagovarjati svoje pravice, protestantom je prišepetavala, da si bodo z unijo zagotovili večno nadoblast nad katoličani, vsem pa je obljubila davčne olajšave, udeležbo v angleški svetovni trgovini in angleški industriji.

Kljub vsem obljubam je irski parlament leta 1799. predlog odklonil.

Toda vlada ni odnehala. Ker ni imela upanja, da bi kljub vsej vojaški moči in krvavemu nasilju pri novih volitvah dobila bolj poslušne poslance, se je oprijela nasilja in podkupovanja. Odkupila je tako rekoč od lordov za velikansko vsoto 1,260.000 funtov volilne okraje, odstranila pod ničnimi pretvezami 63 neljubih poslancev ter jih nadomestila iz kupljenih volilnih krajev s svojimi podrepniki. V gosposko zbornico je vlada

imenovala kratkomalo 54 novih parov. Nadalje je obsipala poslance z raznimi ustanovami, rentami in službami, podkupila je vse časopisje ter ustvarila najbolj skvarjeni parlament, kar jih pozna zgodovina. Ta parlament, v katerem samo sedem poslancev ni bilo podkupljenih, je izglasoval meseca februarja 1800 »Act of Union« (zakon o združenju), ki je postal pravomočen s 1. januarjem 1801 in vseboval sledeče točke:

Irska in Anglija sta združeni v zedinjeno kraljestvo Velika Britanija in Irska. V skupen parlament, ki je štel 685 poslancev, pošlje Irska 100 poslancev, v gosposko zbornico 32 parov. Vlada, uprava, pravosodstvo naj bi bile ločene. Irska naj bi k skupnim državnim izdatkom prispevala za dobo dvajsetih let dve sedmini in poleg tega vzdrževala svojo upravo. Medsebojna carina naj se odpravi in irska trgovina naj bi bila svobodna kot angleška. Davki naj bi ne presegali višine davkov v Angliji.

Za unijo z Anglijo so se ogrevali tudi nekateri katoliški škofje, med njimi predvsem nadškof v Dublinu, Dr. Troy. Njemu je bilo do tega, da bi izvojeval katoliški cerkvi popolno svobodo in enakopravnost z drugimi verstvi in je stavil tako zvano emancipacijo (osamosvojitev) katoliške cerkve kot pogoj za unijo. Angleška vlada je obljubila, da se bo emancipacija takoj uzakonila v skupnem parlamentu, toda vse mamljive obljube

so ostale neizpolnjene. Protivil se je predvsem kralj Jurij III. emancipaciji katoliške cerkve in zato je Pitt odstopil kot predsednik vlade. Toda l. 1804. ga je kralj spet pozval na vlado in Pitt je obljubil kralju, da za njegove vlade ne bo več sprožil tega predloga v parlamentu.

Doba do l. 1829. je prinesla katoličanom samo razočaranja; dvakrat v tem času je spodnja zbornica osvojila sklep o emancipaciji katoličanov, a obakrat ga je gosposka zbornica zavrgla.

Umljivo je, da so bili Irci nezadovoljni in da so si skušali pomagati z upori; idejnih sokov so dobivali v Franciji. Anglija je za to vedela in si je želela uporov, da bi tem laže, kot tolikokrat v preteklosti, tlačila Irce. Najela si je celó hujskače, ki naj bi Irce podžigali k vstaji. Nasedel jim je tudi mladi Robert Emmet, ki se je bil umeknil z nekaterimi člani »Društva zedinjenih Ircev« v Francijo. Trdno je bil uverjen, da je leta 1803. prišel najugodnejši trenotek za upor, ki ga je tudi res skušal zanetiti v Dublinu; toda po neznatnih bojih je bil ujet in istega leta usmrčen. Zdaj je imela angleška vlada pretvezo, da je ostreje nastopala in predvsem zatrla »Društvo zedinjenih Ircev«, dočim je z vladno pomočjo vidno naraščala moč »Lože oranžistov«, ki je z verskimi boji stalno rušila irsko skupnost in enotnost. V teh časih so Irci nujno potrebovali pravega voditelja in tega jim je Bog dal z Danijelom O'Connellom.

Danijel O'Connell.

(1775—1847)

Danijel O'Connell je bil odvetnik v Dublinu. Ko je leta 1800. začul zvonjenje iz katedrale sv. Patrika, ki je pozdravljalo sklep irskega parlamenta za združitev z angleškim parlamentom, je sklenil posvetiti se svojemu narodu in se boriti za njegovo svobodo. Uvidel pa je, da z orožjem in z nasilnimi upori ne more ničesar doseči. Tudi spomenice, prošnje in zagotavljanja lojalnosti so se mu zdela nezadostna sredstva. Množice katoliškega ljudstva je treba organizirati, jih izobraziti in jih voditi v zakoniti obliki v boj na ustavni podlagi. Bil je rojen voditelj za to vlogo, zdrav na duši in telesu, sijajen govornik, bister odvetnik, neprekosljiv mojster debate, poln neusmiljenega sarkazma. Ljudske množice je vžgal kot nihče pred njim. Irci so gledali v njem od Boga jim poslanega voditelja in so mu bili slepo vdani. Prvič je javno nastopil l. 1800. v Dublinu, ko je obsodil odpravo irskega parlamenta in izjavil, da katoličani ne želijo take združitve in da se rajši podvržejo prejšnjim kazenskim zakonom. Dolga leta je O'Connell najprej skušal združiti katoličane na deželi v krajevne skupine. Vlada je razganjala te nove organizacije in zapirala njih voditelje, O'Connell jih je branil pred sodiščem. Po dolgoletni pripravi je ustanovil leta 1823. katoliško združenje z namenom, da izvojuje z zakonitimi

sredstvi katoličanom popolno svobodo. Stopili so na njegovo stran škofje in duhovniki in ljudstvo se je zdaj tega združenja oprijelo. V vsaki župniji je bil pododbor, ki je nekako popolnoma obvladal vse ljudsko gibanje in sprejemal navodila od O'Connella. Vlada je leta 1825. društvo razpustila, toda O'Connell je spremenil ime in ustanovil tako zvano »Novo katoliško združenje«, ki je postalo tako močno, da je leta 1826. proti vsemu vladnemu nasilstvu izvolilo prvega poslanca v Waterfordu. To je vžgalo. Vsa dežela je vstala in leta 1828. je bil izvoljen O'Connell sam. Kot katoličan ni mogel in ni hotel položiti predpisane prisege v parlamentu. Tedaj je prišla odločilna ura. Šest milijonov katoličanov, dobro organiziranih in pripravljenih za odpor, je stalo za njim in zahtevalo polno svobodo zase. Da bi zabranila meščansko vojno, se je angleška vlada vdala in leta 1829. je bil sprejet zakon o katoliški emancipaciji, ki je katoličanom dal enakopravnost z drugimi verstvi, samo nekatere najvišje civilne in vojaške službe so jim ostale še nadalje nedostopne. Od tega trenutka je bil O'Connell nekronani kralj Irske, narod mu je ploskal, kjerkoli je nastopil in kamor je šel, menjal je lahko svojo politiko, kakor je hotel, njegova beseda je obveljala. Da bi mu narod omogočil uspešno borbo za irske pravice, se je uvedel posebni narodni davek, ki je donašal letno okrog 16.000 funtov.

O'Connell je začel takoj agitacijo proti uniji in za obnovitev irskega parlamenta. V teh letih je vzbudil v irskem ljudstvu največ ognja in navdušenja. Leta 1843. je O'Connell govoril večkrat pred množicami, ki so štejele po več sto tisoč ljudi. Zadnje tako zborovanje naj bi se vršilo v Clontarfu 1844. Zdaj je angleška vlada posegla vmes in je O'Connella zaprla; toda gosposka zbornica je ta ukrep razveljavila in O'Connell je bil spet svoboden, a bil je že utrujen in star; poslanci njegove stranke pa so bili koristolovci in ga puščali na cedilu. Tudi se je pojavila mlajša struja, ki ni šla več za njim, predvsem pa je Irsko zadela v zadnjih letih njegovega življenja katastrofa, večletna lakota. Prebivalstvo Irske je bilo naraslo l. 1845. na 8 milijonov, ki so večinoma živeli v najhujši bedi in se hranili s krompirjem, a v tem letu se je naenkrat pojavila še nekakšna kuga na krompirju, ki je uničila več let zapored vse krompirjeve nasade. Krompir je plesnil in se sušil; ljudstvo je bilo nakrat brez živeža. O'Connell je takoj zaslutil vso groznost nesreče in je napovedal, da bo lakota pobrala četrtno irskega naroda. Predlagal je vladi, naj se izvoz živil iz Irske prepove, naj se organizira delo za javne namene, a vlada mu ni hotela prav verjeti. Zadnjič je nastopil v zbornici leta 1847. Pozival je vlado z vsem ognjem, naj reši njegovo ljudstvo pogina, toda tedaj je bil ob koncu svojih moči in

zdravniki so mu svetovali, da naj gre v južne kraje. O'Connell je hotel umreti v Rimu, a prišel je samo do Genove, kjer je umrl l. 1847. Pred smrtjo je izrazil željo, da naj pride njegovo srce v Rim, njegovo telo pa na Irsko. Njegov pogreb je zbral take velikanske množice v Dublinu, da se je zdelo, da je ves irski narod pri njegovem grobu.

Lakota, beda, upori...

Lakota je razsajala dalje; zdaj je sicer vlada posegala vmes in delila narodu živež, pomagali so tudi protestanti, prišla je pomoč iz Anglije, iz Evrope, iz Avstralije, predvsem pa iz Amerike. V vseh ameriških mestih so se vršili veliki shodi, ki so pozivali ljudi, naj pomagajo Ircem; tako je mesto Filadelfija poslala osem ladij z živili, druge pokrajine cele ladje polne žita, ameriška vlada sama je opremila nekaj svojih bojnih ladij za prevoz živil. Na Irskem je tisoče ljudi po cele tedne živelo od zelja in repe, od crknjenih konj itd. Celó človeško meso so uživali. Po vseh potih in stezah so umirali ljudje, umirali so v svojih kočah, v mestnih bolnicah ali na ladjah, ko so hoteli zbežati iz domovine. Tisoči so prišli v Ameriko samo, da so tam umrli. Končno se je pridružila lakoti še tudi kolera. Pripomogla pa je k tej nesreči tudi angleška trgovska politika; zalogo žita, ki jo je Amerika poslala, so zaprli v skladišča, češ, da bi bila domača trgovina ogrožena, če bi

vrgli na trg ameriško pšenico. Najhuje pa je učinkovala odredba angleške vlade, ki je dovolila pomoč države samo tistim, ki niso imeli več kot četrtno akra zemlje. Več kot milijon kmetov se je radi tega odpovedalo svoji zemlji, da bi ne umrli od lakote, a takoj nato je vlada odpustila tudi 734.000 ljudi od javnih del, ki so s tem zgubili oboje, zemljo in zaslužek. Ti brezposelni so umirali na polju, na cestah; s tem pa je prenehalo tudi obdelovanje zemlje. Veleposestniki so se vedli sebično in brez usmiljenja. Stradajočim niso dali zaslužka in prispevali so le malo k javnim skladam. Ker od stradajočih niso mogli dobiti najemnine, so še tisoče najemnikov vrgli na cesto. A zdaj je prišla kazen tudi zanje. Polje se ni obdelovalo, najemnine niso dobili in tako so bili sami brez sredstev; zašli so v dolgove in veleposestva so se prodajala na dražbah tako, da je v nekaj letih prišlo irske zemlje v vrednosti 20 milijonov funtov v druge roke.

Lakota je trajala od leta 1845. do 1851. in je zahtevala dva in pol milijona žrtev; skoraj pol-drugi milijon jih je dobesedno umrlo od lakote, več kot en milijon se jih je izselilo v Ameriko, tako da je štela Irska leta 1851. namesto 9 samo 6 in pol milijona ljudi. Izseljevanje se je pa nadaljevalo v naslednjih letih do svetovne vojne, tako da znaša število irskih izseljencev od leta 1841. do 1914. okoli 6 milijonov.

Medtem ko je na sto tisoče ljudi umiralo in zapuščalo svojo domačo grudo, so bila skladišča, iz katerih so se izvažala živila v Anglijo, polna. Umirajoči Irci so morali gledati, da se je l. 1848. izvozilo v Anglijo 500 milijonov hektolitrov žita in ogromno živine. Desetina tega bi bila zadostovala, da bi vsi stradajoči bili nasičeni. Tako zvani mladirci, ki so O'Connella grajali zaradi popustljivosti, so zdaj skušali zanetiti upor; toda zaradi njihove nesposobnosti je bil upor takoj zadušen in glavni voditelji Mitchel, O'Brien in drugi so bili ujeti in odpeljani z Irske v pregnanstvo.

Novi veleposestniki, ki so bili toliko zemlje nakupili, niso bili nič boljši kot prejšnji. Povišali so najemnine in preganjali najemnike, tako da je od leta 1850. do 1870. nešteto najemnikov bilo izgnanih. Irski poslanci v parlamentu so bili nesposobni, oziroma podkupljeni, angleški ministri pa niso imeli srca za irske kmete.

Zle posledice združitve z Anglijo so se bolj in bolj kazale. Že v dobi od leta 1801. do 1817. je javni dolg Irske narasel od 28 milijonov funtov na 113 milijonov. Od leta 1817. do leta 1870. je dobila Irska iz skupnega proračuna okrog sto milijonov funtov, dočim je sama prispevala v skupno blagajno nad 210 milijonov funtov. Od leta 1877. do svetovne vojne je dala Irska Angliji nad 325 milijonov funtov; toda Angleži so Irsko vedno razkričavali za berača, ki vedno sitnari pred vrati An-

glije. Posebna finančna komisija je leta 1893. ugotovila, da je združitev Irske z Anglijo naložila Irski neznosna bremena in da je morala Irska plačati enajsti del vseh davkov cele države, čeprav je bila zmožna komaj za dvajseti del in čeprav je bilo v zakonu obljubljeno, da se bo vedno upoštevala finančna zmožnost dežele.

Irsko poljedelstvo je v drugi polovici 19. stoletja stalno propadalo. Zaradi odprave carine na tuji uvoz je bila Anglija poplavljen z žitom iz Amerike in Avstralije. Irsko žito ni moglo tekmovali, žitne cene so na Angleškem tako padale, da je irski kmet opustil obdelovanje polja in je spremenil svojo zemljo v pašnike ali pa se je izselil. V nobeni deželi v Evropi ni padalo število prebivalstva razen na Irskem.

Od leta 1853. je angleška vlada uvedla neposredni dohodninski davek in odpravila carine in davke na sirovine in živila, radi česar so cene živil in sirovin na trgu zelo padle. Poljedelska Irska je bila s tem strašno tepena, svojih pridelkov ni mogla prodajati, plačala pa je dohodninskega davka do svetovne vojne 130 milijonov funtov. Od leta 1817. do 1894. so davki za vsakega Irca narasli za 170 %, v Angliji pa padli za osebo za 11 %. V dobi združitve je Anglija iztisnila za 200 do 400 milijonov funtov več iz Irske, kot bi morala Irska v resnici plačati.

Ne smemo se čuditi, če so se Irci zatekali v 19. stoletju spet in spet k uporom, zarotam, k tajnim organizacijam. Tako je nastalo tako zvano »Društvo trakov«, čigar člani so prisegli, da bodo ščitili tudi z orožjem irske najemnike. Marsikateri veleposestnik je padel od krogle teh zarotnikov. Nosili so posebne trakove kot znake svoje organizacije.

V Parizu so nekateri Irci ustanovili »Irsko republikansko bratstvo«, čigar člani so prisegli, da bodo rešili Irsko izpod angleškega jarma.

Iz teh organizacij je nastala zveza »fenircev«, to je bojevnikov (staro keltsko ime fian). To društvo se je širilo tudi med ameriškimi Irci in je uprizorilo celó vstajo leta 1867. na irskih tleh. Toda angleška vlada je zvedela predčasno za njihove naklepe in je voditelje kot zločince obsodila na pregnanstvo in prisilno delo. A fenircem se je posrečilo v angleškem mestu Manchesteru napasti angleško stražo ter osvoboditi jetnike. Za kazen za to dejanje so bili trije napadavci obešeni. Toda Irci so uprizorili vnovič atentat z dinamitom na ječo sredi Londona. Vse to je končno vodivne angleške kroge vendarle nekoliko izmodrilo.

V Angliji je prevzel l. 1868. vlado eden največjih angleških državnikov Gladstone, ki se je začel resno baviti z irskim vprašanjem. Hotel je odpraviti tri glavne krivice, ki so Irce dolga stoletja tlačile: prisilni davek anglikanski cerkvi,

krivične najemninske razmere in brezpravnost Ircev pri šolstvu.

Že leta 1868. je s posebnim zakonom odvzel anglikanski cerkvi predprave državnne cerkve. Bogastvo anglikanske državne cerkve na Irskem je znašalo 15 milijonov funtov in letni dohodki te cerkve so znašali sedem sto tisoč funtov, ki so jih plačevali večinoma katoličani. Čeprav se je katoliško prebivalstvo po strašni lakoti zelo krčilo, je kljub temu bilo petkrat tako številno kot protestantsko. V južni provinci Munster je imela državna cerkev med 20 prebivalci po enega privrženca, v zapadni provinci Connaught med 25 po enega in v Ulsteru po enega na 5 prebivalcev. Mnogo anglikanskih župnij ni imelo niti enega vernika, a so župniki dobivali mastne plače, ker so jim morali katoliški Irci plačevati desetino.

A kljub takemu številčnemu razmerju je dobila anglikanska cerkev kot zasebna ustanova od svojega sedanjega imetja enajst milijonov funtov; samó nekaj sto tisoč funtov je dobil veliki vzgojni katoliški zavod Maynooth, ostalo si je pridržala vlada za razne namene.

Ustanovljena je bila anglikanska cerkev na Irskem, da naj spreobrne vso deželo k anglikanski veri, a odpovedala je popolnoma. Če bi pri tem delu imela uspehe, kot jih je bila imela doslej, bi potrebovala štiri tisoč let, da »izpreobrne« Irc k anglikanski veri.

Gladstone je skušal omiliti drugo zlo Irske, izboljšati je hotel položaj irskih najemnikov. Zato je leta 1870. raztegnil najemniški zakon, kakor je veljal v Ulsteru in ki je kmete nekoliko bolj ščitil proti samovoljnosti landlordov, na vso Irsko. Toda to je imelo le malo uspeha in med irskimi krogi je začelo prevladovati mnenje, da more Irski odpo- moči le narodni irski parlament. Pod vodstvom protestantskega odvetnika Izaka Butta se je osno- vala l. 1873. zveza home-rule (samovlada), zahte- vajoča federativno ureditev države in samoupravo za Irsko. A čeprav je ta zveza poslala l. 1874. v parlament 58 svojih poslancev, je angleška par- lamentarna večina odklanjala po vrsti vse irske predloge za vpostavitve lastnega irskega parla- menta. Končno so bili irski poslanci prisiljeni seči po obstrukciji in onemogočiti parlamentarno delo sploh. Vodil je irsko obstrukcijo irski protestant- ski posestnik John (Janez) Stuart Parnell, ki je l. 1880. zbral pod svojim vodstvom skoro vse irske poslance v angleškem parlamentu ter neumorno do leta 1891. vodil

boj za domačo grudo in samovlado.

Veliki irski voditelj Parnell je uvidel, da bo samo narod, ki je gospodar na lastni zemlji in ki črpa iz domače grude samozavest in ponos, spo- soben tudi za političen boj, ki naj bi Ircem pri- boril home-rule, to je samovlado. On je bil tisti,

ki je prvi širšemu svetu, posebno na svojem pohodu skozi Ameriko, slikal nezmerno bedo irskega kmečkega ljudstva. Ta beda je rasla vprav v poteku devetnajstega stoletja v neskončnost. Skoraj vse irsko ljudstvo je bilo brez lastne posesti, Irci so bili najemniki, ki jih ni ščitila nobena zakonodaja pred veleposestniki. Ti so jim poljubno zvišavali najemnino in jih preganjali z grude, prebivalstvo pa je naraslo do leta 1846. na 8 milijonov, ker so lordi želeli imeti veliko število volivcev na svojih posestvih. Najeta zemlja pa se je delila na drobne kosce. Lordi so bivali večinoma v Angliji, najemnine so bile previsoke, izboljšanje zemlje ali kake nove naprave so prišle samo posestnikom v prid.

Ko je v letih 1846. do 1850. Anglija uvedla svobodno trgovino in odpravila zaščitno carino na uvoz žita in klavne živine iz kolonij, so ameriški in kolonialni poljedelski proizvodi preplavili angleški trg, cene živil so padale in Irska je zgubila svoj glavni trg, oziroma je morala prodajati edino izvozno blago, namreč poljedelske proizvode, za nizko ceno. Industrije Irska itak ni imela, še manj bi se bila mogla njena industrija, ki je bila šele v povojih, meriti z visoko razvito industrijo Anglije, ki je sedaj ob času svobodne trgovine preplavila Irsko s svojimi izdelki.

Tako je na eni strani irsko ljudstvo deloma opuščalo poljedelstvo in veleposestniki so spreme-

nili polja v pašnike, na drugi strani pa Irci niso našli zaposlitve v industriji. Od leta 1838. do 1888. je bilo tri in pol milijona poljedelcev pregnanih z grude. Samo v prvem polletju 1886 je moralo zapustiti 10.387 oseb doslej obdelovano zemljo.

Proti uporom in nemirom obupanega ljudstva si je Anglija pomagala s strogimi izjemnimi zakoni, ki so uvedli strahovlado ovaduhov in orožnikov in spravljali tisoče oseb v zapor. Takih izjemnih zakonov je angleška vlada izdala sedem in osemdeset do leta 1890., odkar je bila Irska združena v skupnem parlamentu z Anglijo.

Parnell je skušal predvsem vplivati naboljšanje položaja kmetov. Angleški parlament je pod pritiskom irskih poslancev začel uvajati boljšo zakonodajo v prid irskega kmeta. Tako je zakon iz leta 1881. predvideval znižanje previsokih najemnin in omogočil kmetom nekoliko nakupa najete zemlje. Zakon iz leta 1895. je to najemnino spet znižal in je dal na voljo 30 milijonov funtov za odkup zemlje. Predvsem se je za te reforme trudil Sir Horace Plunkett, ki je leta 1891. ustanovil urad za preobljudene pokrajine in je skušal s poukom, s predujmi, z odpravo premajhnih posestev dvigniti stanje teh kmetov. Po njegovi zaslugi se je ustanovilo l. 1899. posebno poljedelsko ministrstvo za vso Irsko, ki je polagoma začelo velepoteznoboljšavanje poljedelstva in predvsem dvignilo tudi strokovno izobrazbo kmeta. Isti mož

je tudi uvedel zadružništvo, in sicer so se ustanavljale od tega časa gospodarske zadruge, pa tudi denarne zadruge; prav po zaslugah zadružnih mlekarn je moglo irsko maslo spet tekMOVati na angleškem trgu.

Anglija je, ko so Irci izražali v burski vojski svoje sočutje z Buri, uvidela, da se irsko kmečko vprašanje da spraviti s sveta samo s tem, da se polagoma zemlja spravi v njihovo last. Tako je izšel leta 1903. novi zakon za nakup zemlje, po katerem je država dala posojila 100 milijonov funtov najemnikom za nakup zemljišč. Posojilo naj bi vračali v majhnih obrokih v teku 68 let. Posestniki, ki bi prostovoljno prodali zemljo, bi dobili večjo kupno vsoto; to je bil prvi odločilni korak za odpravo angleškega naseljevanja. Zakon iz leta 1907. je pooblastil zemljiško komisijo, da razlašča posestva in jih deli med izgnane najemnike; zakon iz leta 1909. je podredil skoraj 40 % irske zemlje uradu za preobljudene pokrajine. Zemljiška komisija je bila pooblašćena, naj v teh pokrajinah sili veleposestnike, da prodajo zemljo najemnikom.

S temi zakoni je število najemnikov, ki je znašalo leta 1906. še 71 % vseh poljedelcev, padlo do leta 1911. na 36 %. Toda vse te odredbe še zdavnaj niso mogle izdatno odpomoći kmetu; kajti izmed 608.000 posestev je še ob začetku vojne merilo 440.000 posestev manj kot 30 akrov, to je 12 hektarov, in izmed teh je bilo nad 300.000 manj-

ših kot 15 akrov, torej šest hektarov, tako da večinoma niso mogli preživljati po ene družine. Ob izbruhu svetovne vojne je velika večina podeželskega ljudstva bila v bedi in se preživljala le s čajem in kruhom. Saj je nekaj nad polovico irske zemlje bilo puščene v pašnike, a samo deseti del za poljedelstvo. Tako žalostne so bile razmere v zahodni Irski, da si je velik del prebivalstva leto za letom moral služiti kruh v Angliji in Škotski pri žetvi, tako leta 1906. do 15.000, kjer so si zaslužili povprečno 13 funtov, da so mogli plačati najemnino. Po uradni statistiki je bivalo ob izbruhu svetovne vojne 79.000 oseb v ilovnatih kočah brez okna, ki so bile obenem tudi hlev; umevno, da je razsajala jetika. Življenje teh kmetov je bilo bolj obupno kot kjerkoli drugod, brez užitka in veselja. Vera je bila njihova edina tolažba. Kdor se ni mogel izseliti, ni imel drugega izhoda, kot da je vstopil v angleško vojsko. V zadnjih stoletjih je okrog dva milijona Ircev služilo v angleški armadi.

Politično vodstvo je prevzel po smrti Parnella (1891) John Redmond, ki je vodil irsko ljudstvo do svetovne vojne. Bil je zmeren politik, ki je vedno mislil, da je mogoče z zakonitimi in miroljubnimi sredstvi priboriti Ircem avtonomijo (samovlado). Na Irskem so se polagoma pojavljale struje, ki so se nagibale bolj in bolj k ostrejši taktiki in končno začele boj za ločitev od Anglije.

Tako je nastala leta 1893. tako zvana Gaelska liga, ki je hotela predvsem uveljaviti keltski jezik v šoli, v prometu, v trgovini itd. Začetkoma so pri-
staši te lige mislili, da se bo to posrečilo tudi pod
angleško vlado, ker je bilo šolstvo več ali manj
prepuščeno domačim učiteljem. Toda kmalu so
uvideli, da nobena še tako širokosrčna angleška
vlada ne bo dovolila, da bi se angleščina umeknila
domačemu keltskemu jeziku. Tako se je ta liga
pridružila novi politični stranki »Sinn Fein« (šin-
fenj), kar pomeni dobesedno »mi sami«, ki je na-
stala leta 1905. in stremela za popolno politično
neodvisnostjo Irske.

Pod vplivom tega gibanja je tudi zmerna
stranka Redmonda zahtevala z večjo odločnostjo
v angleškem parlamentu samovlado. Leta 1914. so
angleški državniki zaradi evropske vojne res pri-
stali na uvedbo samovlade na Irskem. Vendar pa
je bila ta samovlada le navidezna; kajti irski
parlament bi smel urejevati zgolj manj važne
irske zadeve in od angleške vlade imenovani pod-
kralj je imel pravico odrekati veljavnost irskim
zakonom. Nadalje je imel tudi državni parlament,
v katerem bi naj imela Irska še dva in štirideset
poslancev, pravico s svojo zakonodajo spre-
minjati ali ukinjevati irske zakone. Pa celo to samo
navidezno samovlado so skušali Angleži s po-
močjo nahujjskanih protestantov severnoirske
provinca Ulster preprečiti. Voditelj ulsterskih

protestantov Sir Edvard Carson je oborožil prostovoljce in grozil, da bo home-rule, kateri bi bil tudi Ulster podvržen, s silo preprečil. Podpirala ga je pri tem angleška aristokracija in konservativna stranka. Njegovi privrženci, oranžisti, so grozili kralju, da vržejo njegovo krono v reko Boyne, če bo potrdil zakon o irski samovladi. Angleška vlada bi bila morala ta upor s silo zatreti; toda na tistem je to gibanje le podpirala, da bi imela pretvezo končno vendarle spet preprečiti osamosvojitve Irske. Med 1,581.000 prebivalci je bilo leta 1911. na Irskem skoraj 700.000 katoličanov in v resnici je bil tudi del protestantov za osamosvojitve Irske.

Irci tega upornega pokreta Ulstera niso gledali mirno in so ustanovili organizacijo »narodnih prostovoljcev«. Največ zaslug si je za to protigibanje pridobil irski protestant Roger Casement, ki je bil dolgo let v važnih konzularnih službah v Afriki in Ameriki. Kot angleški konzul je bil z neumorno odločnostjo in plemenito nesebičnostjo odkril strašne zločine, ki so jih zagrešili belgijski kapitalisti v pragozdih ob reki Kongo nad zamorci, ki so jih na nečloveški način silili k pridobivanju kavčuka.

Prav tako se mu je posrečilo razgaliti zločinsko početje angleških kapitalistov v Južni Ameriki, ki so v Braziliji (Putumayo) zaslužnili Indijance v iste namene.

Ko je stopil v pokoj, je posvetil vse svoje sile ljubljeni irski domovini. S svojim bistrim duhom, s svojo svet obsegajočo izkušnostjo je prodrl do dna angleško-irskega problema in ponovno v raznih spisih in govorih neustrašeno bičal kruto politiko Anglije. Njegove misli, ki jih je izražal v časopisju ali govoru na javnih shodih, so takele:

»Anglija hoče obvladati vojaško in trgovsko vsa morja sveta in imeti predkupno pravico na vse še nezasedene prekmorske dežele. Prihodnost sveta naj bo odvisna od Anglije, angleška civilizacija, angleški jezik morata vse obvladati. Ker pa Irska zapira na zahodu morske ceste na Atlantski ocean, zato mora biti Irska popolnoma podrejena angleškim koristim, zato je skušala Anglija dolga stoletja Irsko zaslužniti in izkoriščati vse njene zaklade, njeno zemljo, njene luke; uničiti je hotela tudi njeno vero in njen jezik, Irska naj je usužnjena angleškemu svetovnemu oblastvu. Zato je irska industrija uničena, irske luke upostošene in Anglija je vsemu svetu od nekdaj skušala prikrivati strateško važnost Irske za Evropo ter je slikala svetu Irce kot siromašne, beraške, uporne barbabe, in ko je milijone funtov izžela iz irske dežele, je slikala svetu Irsko kot tako zanemarjeno, da niti svojih mrtvih ne more pokopavati. Še danes velja za Anglijo, kar je Richard Cox že leta 1689. v svoji Zgodovini Irske pisal:

»Nobeni stroški niso preveliki za odkup takó visoke vrednote in kdorkoli pozna luke, bogastvo in druge prednosti Irske, bo priznal, da moramo Irsko obdržati za vsako ceno; kajti če bi kdaj padla Irska v roke sovražniku, bi Anglija ne mogla procvitati brez Irske, morda niti ne obstati. Kajti Irska leži na prometni progi za trgovino in vse angleške ladje morajo pluti med Francijo in Irsko, ker se jima ne morejo izogniti, zato so se vsi angleški vladarji držali načela: Irska mora biti neločljivo združena z Anglijo.«

Mož, ki je v taki luči gledal razmerje Anglije do Irske, je bil pač kot nalašč za voditelja oboroženega irskega gibanja. Oskrbel je iz Amerike in Nemčije irskim prostovoljcem orožje; začetkoma se Anglija temu ni mogla upirati. V juliju 1914 je naraslo število prostovoljcev že na 150.000. Ko so 26. julija 1914 angleški vojaki v Dublinu hoteli razorožiti prostovoljce, so jih ti pognali s puškami kopiti v beg. Vojaki so pa nato streljali v neoboroženo množico, ki je bila slučajno na cesti. Med tem časom je Anglija napovedala 4. avgusta Nemčiji vojno. Tedaj je angleška vlada pozvala irsko ljudstvo, da naj se v zahvalo za uzakonjeno samovlado v množicah uvrsti v angleško armado.

Redmond, ki se je dal izvabiti od angleških obljub in skušal zanesti razdor v organizacijo prostovoljcev in ki je privolil tik pred vojno, da se samovlada odgodi, je moral odložiti vodstvo

irskega naroda. Skušal se je sicer še uveljaviti, z vso vnemo je nagovarjal Irce, naj bi šli na vojsko za Anglijo, pa mu tudi to ni uspelo. Izmed 720.000 za orožje sposobnih Ircev se jih je dalo rekrutirati samo okoli 80.000. Pa še od teh jih je bilo 50.000 iz unionističnega Ulstera. Prostovoljci so medtem vedno bolj in bolj naraščali, dosegli število 250.000, dasi so imeli orožja samo za 10.000 mož. Anglija je morala na Irskem vzdrževati armado 150.000 mož in poleg tega še oborožene Carsonove dobrovoljce. Toda tudi tej sili se Irci niso uklonili. V začetku l. 1916. se vlada ni upala razširiti splošne vojaške dolžnosti na irsko ozemlje.

Ta odpor Ircev je povzročil predvsem Roger Casement, ki je iz Amerike naslovil na irsko ljudstvo javen poziv, da naj ne gredo v boj za svoje rablje. Irska naj štedi svojo kri za svojo lastno zemljo, kajti v šestdesetih letih je izgubila Irska štiri milijone ljudi. Samo za Irsko in samo na irskih tleh, kjer leži toliko slavnih borcev pokopanih, naj se Irci borijo, in sicer za svojo svobodo. Casement ni pozival Ircev k uporabi proti Angliji, pač pa je skušal Irce odtegniti svetovni vojni. Kot je znano, je Anglija Rogera Casementa obsodila na smrt in ga tudi usmrtila. Tik pred smrtjo se je izpreobrnil h katoliški veri.

Tudi ameriški Irci so se leta 1916. postavili proti Angliji in zahtevali osvoboditev njihove domovine od angleškega jarma.

Irski prostovoljci so uprizorili leta 1916. celó vstajo v Dublinu, ki je bila sicer takoj zadušena. Glavni voditelji so bili usmrčeni in več tisoč upornikov je bilo vrženih v ječe. Toda gibanje za irsko samostojnost se je zdaj še bolj okrepilo in pri volitvah leta 1918. se je ljudstvo v veliki večini izreklo za stranko Sinn Fein ter zapustilo prejšnjega voditelja Redmonda. Novo izvoljeni poslanci so sklicali na svojo roko svoj irski parlament Dail Eireann ter hoteli prevzeti kratkomało upravo Irske. Ker se je angleška vlada temu uprla, so Irci prijeli za orožje in vodili po vsej deželi vojno iz zasede. Grozodejstva, ki so jih angleške čete, tako zvani Black and Tan, uprizarjale, so odmevala posebno v ameriški javnosti zelo neugodno; kajti junaški boj Ircev, ki so jih Angleži hoteli označiti kot roparje in zločince, je vzbujal sočutje po vsem svetu. Končno so se Angleži odločili za sporazum z Irci, kar je pač sijajen dokaz angleške državne modrosti.

Svobodna država (Saorstat Eireann).

Premirje med zastopniki Ircev in Angležev je bilo sklenjeno meseca junija 1921 in pogodba je bila podpisana 6. decembra istega leta. S to pogodbo je bila ustvarjena svobodna irska država. Položaj Irske je bil nekđaj različen od položaja angleških kolonij, kajti od nekđaj so se Irci imeli za poseben narod in v njih nikdar ni ugasnila

zavest lastne samostojne državnosti; saj je tudi Anglija, čeprav si je prisvajala vladarske pravice nad Irsko, vendarle do 19. stoletja vsaj na zunaj smatrala Irsko za posebno kraljestvo. Pogodbo je irski parlament odobril meseca januarja 1922 in prvi predsednik irske države je bil Artur Griffith. Ustava, ki jo je potem irski parlament sprejel, označuje irsko državo kot enakopravno članico britskega državnega občestva. Priznanje Anglije, da je Irska država in enakopravna z drugimi člani britskega občestva, je največjega pomena za nadaljnji razvoj britskega imperija; kajti v zgodovini angleške kolonialne politike je to prvi tak pojav. Irska je postala samostojna država z neodvisno zakonodajo doma in z diplomatskim zastopstvom v drugih državah in v društvu narodov. Irska ima tudi svojo lastno narodno vojsko, in sicer stalne armade šteje samo šest tisoč, ki se lahko dopolni od 30 do 40 tisoč.

Prebivalstvo irske države je štel leta 1929. 2,946.000, Ulstera, ki ni vključen v novi državi, pa 1,246.000.

V Irski znaša število katoličanov 2,752.000, skoraj 93 %. Proračun nove države znaša povprečno letno 28 do 30 milijonov funtov (približno 7 milijard dinarjev). Vojni proračun sega kvečjemu do 9 ali 10 % celotnega proračuna, prosvetni in gospodarski proračun pa stalno naraščata.

Največjo pažnjo posveča nova država povzdigi poljedelstva. Že leta 1923. je izboljšala položaj še ostalih najemnikov s tem, da je izbrisala zaostale najemnine in znižala najemnine za bodočnost za četrtino. Tako se prištedi irskim najemnikom letno pol milijona funtov. Posebna zemljiška komisija ima nalogo, da posreduje najemnikom dolgoročna posojila (za 68 let), da si lahko najemnik kupi zemljo. V teku sedmih let je 16.000 posestnikov dobilo tako posojilo in v tekočem letu bo že večina vseh najemnikov osamosvojena. Zemljiška komisija bo izdala v ta namen 20 milijonov funtov.

Nadalje se je od leta 1923. 460.000 akrov spet znova oddalo kmetom in 900.000 akrov čaka v bližnji bodočnosti za isto uporabo. Od leta 1923. je izdala irska vlada 2 milijona funtov za stanovanja, ceste, mostove, plotove, namakanje, živino itd. Predvsem je zahodna obal Irske v slabem položaju, ker ima ljudstvo premalo zemlje, oziroma mnogo zemlje je zanemarjene. Prav za ta del irska vlada najbolj skrbi in porablja velike vsote za izboljšanje kmečkih prilik. Tu predvsem skuša država osvoboditi vse najemnike in jim dati zemljo v popolno last. Vlada skuša pogozditi ozemlja, dobiti nove poljedelske panoge. Pospešuje perotniarstvo, svinjerejo itd. Pa prav to vračanje zemlje kmetom, ta nova razdelitev zemlje, oprema novih kmetij, ustvarjanje kmečkih posestev, ki zadoščajo vsem potrebam, je združeno z mnogimi te-

žavami, a tako se ustvarja samozavestno, neodvisno in napredno kmetijstvo. Polovica irskega ljudstva pripada kmečkemu stanu. Leta 1930. je bil približno deseti del zemlje porabljen za setev, predvsem za krompir, oves in peso. Irska država šteje danes približno štiri milijone goveje živine. Polovica vseh letnih pridelkov, ki znašajo 65 milijonov funtov, je od živine. Irska šteje nadalje 3 milijone ovac in 1 milijon prašičev.

Gospodarsko vprašanje keltskih pokrajin (Gaeltacht) je eden najtežjih problemov za novo državo; kajti ako hoče država ohraniti narodni jezik, bi bilo treba vsekakor ljudstvo, ki še govori keltski jezik, dvigniti in ga ohraniti zemlji in preprečiti izseljevanje. Pa prav ta zemlja je najbolj siromašna, saj je komisija iz leta 1908. označila ta rod kot razvalino iz preteklih plemenskih, verskih, agrarnih in socialnih katastrof. Irska vlada je dajala podpore za nove hiše, predvsem za hiše, v katerih se govori irski jezik. Skušala je dvigniti ribarstvo in uvesti novo industrijo.

Irska vlada skuša ščititi z izvozno carino tudi nekatere panoge irske industrije, tako da je 15.000 ljudi dobilo delo. Glavna industrija je na vzhodni obali zaradi premoga in zaradi prekmorskega prometa. V poljedelstvu je zaposleno štirikrat toliko ljudi kot v neagrarnih industrijah.

V gospodarskem oziru je nova vlada predvsem skrbela za elektrifikacijo dežele in je 10 milijonov

funtov potrošila za zgradbo velike električne centrale na reki Shannon (od leta 1925. do 1929.), ki sedaj oskrbuje vso Irsko z elektriko.

Železnice so zelo gosto razpletene po deželi, a trpijo sedaj precej škode zaradi prometa z avtom.

Irski jezik.

Od najstarejših dob, ki jih pozna irska zgodovina, je bil keltski jezik med Irci v navadi. Angleški jezik se je umetno vsiljeval šele v zadnjih tri sto letih. Boj, ki se je bil med Angleži in Irci, je bil pravi rasni (narodni) boj. Irsko je bila edina dežela, ki se je bila v celoti rešila iz povodnji rimske kulture, ki je zagrnila vso, dotlej keltsko zahodno Evropo. Tako nam je Irsko edina ohranila jezik in keltsko civilizacijo v popolni, nepokvarjeni obliki. Bogato keltsko slovstvo Ircev je edini vir, iz katerega spoznavamo civilizacijo predrimske Evrope. S krščanstvom se je sicer uvajala latinščina v mnoge samostanske šole na Irskem, to pa ne v škodo keltskega jezika; kajti keltski jezik se je ohranil celo tisočletje kot glavni jezik tako bogate keltske književnosti.

Nordijski jezik, ki so ga uvajali Vikingi ob svojem dvestoletnem naseljevanju na Irskem, se je pojavljal samo na vzhodni obali, a je kmalu utonil v keltskem morju. Tudi angleški jezik se dolga desetletja ni mogel uveljaviti; Kelti so Normane in Angleže dolga stoletja po vrsti absorbirali.

Šele od 16. stoletja dalje, ko je uvedla Anglija močno centralistično vladno in upravo na Irsko in je s šolstvom namenoma skušala izpodriniti keltski jezik, se je polagoma keltski jezik začel nekoliko umikati; pa celó v osemnajstem stoletju, ko je bilo irsko ljudstvo tako strašno teptano, je ostala velika večina ljudstva zvesta svoji materinščini. V začetku 19. stoletja so govorile še štiri petine ljudstva irski jezik. Glavno sredstvo za raznarodovanje je bilo osnovno šolstvo. Vlada je pazila predvsem na to, da šole otrok niso vzgajale v narodnem irskem duhu. V šolskih knjigah se je slikala Irska kot del Velike Anglije z istim jezikom. Irci in Angleži tvorijo eno nacijo, tako so pisale šolske knjige. Irski jezik, irske pesmi, irske pripovedke so bile izključene iz šole. V popolnoma irskih okrajih je bilo otrokom kakor tudi učiteljem prepovedano govoriti v keltskem jeziku. Tudi gospodarske in socialne prilike so potiskale irščino v ozadje. Vse bogastvo, vse službe so bile v rokah Angležev, vsa uprava, sodstvo itd. je uradovala v angleškem jeziku. Irski jezik je veljal kot inferioren (manj vreden). Irščina in beraštvo sta bili istovetni. Irskim izseljencem, ki so trumoma zapuščali deželo, je pomenil angleški jezik potni list do morebitnega bogastva onstran morja.

Proti koncu 19. stoletja so na Irskem našteali še 66.000 ljudi, ki so znali samo irsko, leta 1901.

pa samo 21.000, dasi je oba jezika govorilo še pol milijona ljudi.

Omenili smo že, da je Gaelska liga skušala spet oživiti irščino kot učni jezik v šolah in kot govorico ljudstva. Niti cerkveno in versko življenje se ni moglo odtegniti vplivu angleškega jezika. Pač so v semeniščih, kakor v Maynoothu, ki je nekako osrednje višje vzgojevališče, zahtevali med obveznimi predmeti irščino, pa tudi za sprejem na irsko narodno univerzo je bilo znanje irščine pogoj.

Nova irska vlada je takoj uvedla irščino kot bistven del pouka na osnovnih in srednjih šolah. Tudi za javne službe zahteva vlada znanje irščine, oziroma imajo taki, ki znajo domači jezik, prednost za boljše službe. Posebno skuša vlada gospodarske prilike na zahodni obali, kjer se irščina govori še kot ljudska govorica, dvigniti in skuša spraviti predvsem mladino iz teh pokrajin na primerna mesta. Samo če se irščina, ki je še živa ljudska govorica, more ohraniti, bo mogla nastati spet prava irska kultura, irsko slovstvo itd. Iz istega razloga posveča država največjo pažnjo zbiranju in ohranitvi starih irskih spevov, pripovedk, bajk, pregovorov itd., zdi se, da se je prav v zadnjem hipu irsko ljudstvo še osamosvojilo, da bo moglo rešiti svojo narodnost in svoj jezik. Do zdaj je rešena zbirka ljudske folklore, ki znaša 7500 besed.

Vzgoja.

Ves vzgojni sostav Irske je umrljiv, ako imamo pred očmi preteklost dežele; v starih časih je bila Irska nekako prava vzgojevalnica zahoda in sedež znanosti in svetosti. Toda šole se je poslužila angleška vlada v svrhu popolnega kulturnega, verskega in političnega zedinjenja. Vse angleško šolstvo od 16. do 19. stoletja je odkrito ali prikrito služilo edinemu cilju: da »pospeši angleško šego, miselnost in jezik«. Toda zgodovina je pokazala vse te poskuse za ponesrečene. Poleg tega državnega šolstva so nekako ob strani in tajno obstojale stare irske šole in iz leta 1722. imamo zgodovinsko poročilo, da so ljudje govorili latinski kot svoj domači jezik. Zanimivo je, da so irski voditelji z Angleži in tudi z Evropo sploh občevali v latinščini. V časih najhujšega preganjanja so se otroci tajno zbirali v kakem grmičevju (»hedge school«), kjer so od svojih irskih učiteljev dobivali ne samo znanje, ampak tudi irsko mišljenje. Taki tajni učitelji so se preganjali kot protidržavni elementi. Od nekdanj je irsko ljudstvo bilo sila ukaželjno, kar je ena najlepših njegovih lastnosti. Od leta 1782. dalje je bilo šolstvo nekoliko bolj svobodno. V 19. stoletju je bilo šolstvo močno razvito in tako zvane konfesionalne župnijske šole so se zelo razvile ter uživale izdatno podporo vlade.

Višje šolstvo. Ob začetku 19. stoletja je bila ena sama univerza na Irskem v Dublinu, ki je bila povsem protestantska, tako zvani Trinity College, in do leta 1793. katoličani sploh niso bili pripuščeni k studiju na tej univerzi; šele leta 1873. so bile tudi stolice na univerzi katoličanom dostopne. Katoličani so se celo stoletje borili za univerzo in končno ustanovili leta 1854. katoliško univerzo na Irskem, ki pa tudi ni odgovarjala duhu in izročilu Ircev. Leta 1908. je potem država ustanovila polnovredno univerzo, tako zvano nacionalno, v Dublinu, ki je bila večinoma v rokah katoličanov. Nova država je univerzo še izpopolnila in predvsem tudi v Galweyju ustvarila središče za proučavanje keltskega jezika.

Sedanji položaj.

Pogodba, ki je bila sklenjena med Anglijo in Irsko, ni prekinila vseh vezi med obema, predvidevala je prisego zvestobe, ki naj jo položi parlament angleškemu kralju, in odplačevanje letnih obrokov za odkup zemlje, ki naj jih irska država plačuje v prid veleposestnikom angleški državi.

Že pri sklenitvi pogodbe je stranka Sinn Fein pod vodstvom De Valere zavzela nespravljivo stališče ter zahtevala popolno neodvisnost. Toda s svojo zahtevo tedaj ni uspela, a pri volitvah leta 1932. je stranka zmagala proti zmernejši struji in De Valera je postal predsednik irske države. Par-

lament je dne 29. aprila tega leta ukinil prisego zvestobe angleškemu kralju, a to samo z večino šestih glasov. Angliji je ta korak Irske postal dokaj neprijeten ter se pripravlja na veliko državno konferenco vseh britanskih kolonij in držav v Ottawi v Kanadi. Spor je postal očitvidno neizogiben, ker je tudi irski senat sprejel zakonski načrt o odpravi prisege.

Ker je Irska ustavila odkupnine za odkup veleposestev, je Anglija sprejela zakon o uvedbi posebnih carin na uvoz irskega blaga, da bi s tem nadomestila izostale irske zakupnine. De Valera se je pričel pogajati z Ameriko, Nemčijo in Francijo za uvoz irskih pridelkov, da bi nadomestil izgubo izvoza v Anglijo. Upati je, da bo na skupnem posvetovanju v Ottawi prišlo do sporazuma.

*

O značaju Ircev. — Zaključek.

Pri orisu irske zgodovine smo že imeli priliko ustvariti si sliko o značaju irskega naroda. Zanimivo je slišati iz ust protestantov, ki so bili priče neštevilnih grozodejstev, sodbo o irskem značaju. Samo nekaj zgledov. Tako piše Borlase:

»Irci sami so bili miroljubni, iskreno prijazni napram tujcem in, dokler so bili vdani veri svojih očetov, pobožni in dobrohotni vsem.« — »Iz pripovedovanja na Irskem uslužbenih Angležev in tudi iz svoje lastne izkušnje vem, da na vsem krščan-

skem svetu ni naroda, ki bi bil tako pravicoljuben, kakor je irski narod. Naravno pa je, da so s to krepostjo združene še mnoge druge.« Tako piše nasprotnik Ircev Coke. Še lepše pa piše Sir John Davis: »Z veseljem so postali Irci podaniki angleški in ostali zvesti, dokler so našli varstvo in pravičnost. Kajti ni jih pod soncem ljudi in ni ga naroda, ki bi mogel bolj nepristransko in enako ljubiti pravico, kot jo ljubijo Irci, ali ki bi mogel biti bolj zadovoljen s še tako strogim izvajanjem zakonov, kot so Irci, čeprav morda sami zato trpe.« Prepričevalno piše Davis tudi o poštenosti Ircev: »Smelo trdim, da se v teku petih let, in sicer v šestih irskih okrajih, ni zgodil niti en zločin, kot se je zgodil samo v enem okraju zapadne Anglije in ki bi zahteval smrtno kazen; kajti priznati je treba, da se v mirnih časih Irci bolj boje kršiti zakon kot pa Angleži ali drugi narodi.« Stamhurst v hollindschedski kroniki pa pravi: »Prebivalci te dežele (Irske) so po naravi verni, odkritosrčni, ljubeznivi, toda nagle jeze, vztrajni v najhujši bedi, slavohlepni, vdani čarovništvu, izvrstni jezdec, bojeviti, pa zelo radodarni in zlasti gostoljubni. Že razuzdani posamezniki so poželjivi, lahkomiselni; toda oni, ki so vzgojeni v kreposti ali so se poboljšali, so v svetosti in strogoosti tako vzorni, da je pobožnost drugih narodov v primeri z njimi (Irci) samo senca. Kar se tiče vzdržnosti in posta, je to za Irce sveta pokora.

Čujmo pa še ognjevitega irskega patriota, Danijela O'Connela: »Irci so bili v ognju trpljenja trdo preizkušeni. Od vseh strani sta jih gnjavila brezvestnost in preganjanje, ali kljub temu so pokazali nezlomljivo zvestobo do svoje vere. Ali jih je mogel omajati denar? Ne! Ali jim je trpinčenje zrahljalo zvestobo do vere, da bi se ji bili odpovedali? Ne! Primerjajmo katerikoli narod z narodom irskim, pa bomo morali priznati: resnično, vsa čast verske zvestobe, ki je ne upogne nobena sila, gre samo irskemu ljudstvu...

Značilna poteza irskega značaja je pač ta, da se Irci oklepajo svojih sklepov z zvestobo, ki je vzvišena nad podkupovanjem, nad silo in skušnjava...

Ponosen sem na domovino svojih očetov. Ni mi manj draga radi gorja, ki jo tlači, radi nasilja, ki ga je morala preboleti, radi trinoštva, s katerim se je morala boriti. Vse to je le ni moglo stisniti k tlom.

Dražja si mi v svoji bedi, srčni boli
kot ves svet v sijaju naokoli.

Ne!

Težke verige in tvoje krvave srage,
tvoja bol so tvojim sinom še bolj drage;
kri izza verig in tvojih prsi rdeča kri
do tebe večjo le ljubezen nam rodi.«

»Go saoraidh Dia 'Eire!« — »Bog čuvaj Irsko!«

Glavno slovstvo,
ki se je porabljaló:

Saorstat Eireann, Official Handbook, Dublin 1932

Pokorny Julius, Irland, Gotha 1916

O'Connell, Irland und die Irländer, übersetzt von A. Böttger,
Leipzig 1843

Casement Roger, Irland, Deutschland und die Freiheit der
Meere, München 1916

J. R. Green, Irish Nationality, London 1919

Anstruther G. Elliot, What is Orangeism, London 1919

Catholic Encyclopedia, Ireland, New York 1913, in še mnogo
drugih člankov.

